193 1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT
1977
XXXI. ÉVFOLYAM 1–4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő-bizottság:
CSAPODY ISTVÁN, CSUKA ISTVÁN, DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KOCSIS JÓZSEF, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, KÖRNYEI ATTILA, MAJOR, JENŐ, METZL JÁNOS, MOLNÁR LÁSZLÓ, PAPP ISTVÁN, PRŐHLE JENŐ, † RASZLER MIHÁLY, SOMOGYI JÓZSEF, SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS jegyző, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VÁRHELYI ISTVÁN, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

Szerkeszti: MOLLAY KÁROLY

Pozsgay Imre: Ünnepi beszéd a jubileumi ünnepségek megnyitóján (1977. április 1.)

Kedves Elvtársak!

Hét évszázad történelmi idő, nemcsak városok, országok épülnek fel és omlanak össze ennyi év alatt. Sopron ezt a hét évszázadot szinte egyenletes fejlődésben élte át. Épült és gyarapodott, őrizte egyéniségét, hagyományait. Ma is virul, még gazdagabban és ígéretesebben, mint hosszú története folyamán bármikor. Szerepet keresett és talált a szocialista Magyarország városai között, régi szépségében állítja helyre történelmi arculatát, terveket alkot jövendőjéről. Bizalommal tekint a megnyíló időre, a közelire s a távolabbira egyaránt. Kivált az ünnep pillanatában, midőn várossá válásának hétévszázados jubileumát köszöntjük. Nemcsak itt Sopronban, hanem az egész országban. Sopron hétszáz esztendős jubileuma

minden magyar városnak, egész hazánknak ünnepe.

Ez az ünnep egybeesik hazánk felszabadulásának 32. évfordulójával. Sopron olyan ország, olyan haza integráns része, amely egyharmad évszázad alatt megtanulta levetni évszázadok koloncát. Sikerült ezalatt Magyarországon, s itt e városban is olyan társadalmi, gazdasági, politikai változásokat elérni, megvalósítani, amelyekre népünk, e tájnak népe is vágyott; amiért néha csüggedten, néha lelkesen, de szakadatlanul harcoltunk legújabbkori történelmünkben.

Most, ezen a helyen úgy ünnepelhetjük a Nagy Október szülötte szovjet hadsereg felszabadító tettét, hogy egy 700 éves város történelmi útját tesszük mérlegre. Sopron olyan város sok tekintetben, mint a többi magyar város. Benne sem tudatosodott mindig saját történelme, saját helyzete. De most, 700 évvel várossá nyilvánítása után, 32 évvel felszabadulása után, büszkén és öntudattal tekinthet vissza saját életútjára, történelmére.

Az ünnepi szónok, akit megtisztelt a város közönsége ezzel a szép feladattal, nem tehet mást mint, hogy sokadikként ő is elmondja a város krónikáját azoknak, akik azt jól ismerik, akik maguk élték, maguk írták azt. Mégsem rest ezt a feladatot elvégezni, mert azt sejti, hogy ha elfogadhatóan vizsgázik a város történelméből, akkor beavatottnak tekintik, befogadják, idevalónak tartják. Rangot szerezni jöttem tehát ide, mert úgy vélem, nagy kitüntetés szólni egy városhoz, mely évszázadok alatt küzdelemmel és verejtékkel, alkotó munkával és a szépség szeretetével szerzett jogot a megbecsülésre, az önbecsülésre.

A jubileum mindig visszatekintésre bíztatja az ünneplőt és emlékezőt. Sopron gazdag múltját nehéz lenne néhány mondatban összefoglalni, hiszen nemcsak várossá nyilvánításának évéig: 1277-ig kell visszatekintenünk az időben, hanem jóval messzebbre, távolabbi korokba, midőn még más népek éltek az Alpok keleti nyúlványainál. Sopron történetének kezdete valóban a régmúlt 194idők homályába vész. Vidékén évezredek óta megtelepedett az ember, a soproni föld mélyéből ma is őskori leletek kerülnek elő. A mai város területén: a Várhely gerincén találtak olyan vaskori települést, amelyet a régészek az illíreknek tulajdonítanak. Illír eredetű volt a város római neve: Scarbantia is. Az első telepeseket a kelták, majd a rómaiak váltották fel. Sopron római nevét első ízben a tudós író: Plinius jegyezte fel. Scarbantia nevezetes kereskedelmi és katonai utak találkozásában épült, itt vezetett a híres „Borostyánkő út", Észak-Európát és Rómát kötve össze, és itt haladt az az út is, amelyen a légiók meneteltek Vindobonából, a mai Bécsből Arrabona, a mai Győr, majd Acquincum felé. Virágzó polgár- és kereskedőváros született, „capitoliummal" a mai Beloiannisz téri tanácsháza helyén, „amphiteatrummal"' a mai Bécsi dombon és hatalmas kövekből rakott városfalakkal. Ezeknek a falaknak a romjaira épült a középkori várfal, mintegy jelképes módon is történeti folytonosságot teremtve a római Scarbantia és a magyar Sopron között.

A római polgárvárost és civilizációt elsodorták a népvándorlás hullámai. A honfoglaló magyarok a 10. század folyamán szállták meg Sopront és vidékét, a telepes nemzetség feje, esetleg az első megyeispán neve, a régi magyar Suprun személynév nyomán született meg a település magyar elnevezése. Egy arab geográfus olasz kereskedők elbeszélése alapján ismertette Sopron szép természeti fekvését és lakóinak gazdagságát, népes vásárait és magas házait. Felépült az ispáni vár, kialakultak a mai utcák, ekkor született meg a város mai kertnegyede: a Lövérek, a határvédő királyi íjászok, a lövérek, azaz lövészek települése. Sopron megindult a városi fejlődés útján; vásárai, különösen sópiaca országos hírre tettek szert, kialakult a méltán híres szőlőkultúra és bortermelés.

A rohamos gazdasági fejlődést a soproniak bátor helytállása és áldozatos hazaszeretete koronázta meg. 1273-ban a vár parancsnokának árulása folytán, II. Ottokár kezére jutott, aki a város hűségét úgy próbálta

kicsikarni, hogy túszok gyanánt elhurcolta az előkelő várbeliek gyermekeit. A soproniak azonban megmaradtak a magyar király: IV. László hűségén, s midőn a király serege megjelent a falak alatt, gyermekeik feláldozása árán is megnyitották előtte a várkaput. Hűségük és áldozatuk jutalmául IV. László 1277-ben városi jogokat, önkormányzatot adott a soproniaknak, kivonta őket „a mindenkori ispán joghatósága, hatalma és ítélete alól". Bírát választhattak, tornyokat és városfalakat építhettek. A várjobbágyok, az udvarnokok és lövéri vitézek a város polgáraivá váltak, s a városba bárki szabadon beköltözhetett. Sopron jól gazdálkodott a kapott önkormányzattal, fokozatosan kiépült, vámmentességi és árumegállító jogot szerzett, követet küldhetett az országgyűlésre, falain belül békét teremtett a különböző nemzetiségek: a magyarok és a németek, valamint a különböző vallások hívei: a keresztények és a zsidók között. A középkori magyar város valóságos modelljét alakította ki, gazdag és önérzetes polgársága a feudális társadalomban is képes volt érvényesíteni jogait. Országos szerepét jelzi, hogy 1440-ben Budával, Kassával, Eperjessel és más városokkal együtt alapította meg a „hét szabad királyi város" szövetségét, a korai polgári fejlődés tekintélyes eredményeként.

A város rangot és hírnevet szerzett, súlya volt az országos politika alakításában. Mátyás király 1482–1483 telén a soproni Storno-házban lakott, innen intézte az osztrák hadjárat ügyeit. A humanizmus és a reformáció is utat talált falai közé, Sopron a dunántúli reformáció egyik hagyományos fellegvára lett. Ebben az időben kezdték el hangjukat hallatni és jogaikat követelni a szegényebb városi rétegek: a szőlőkapások, a zsellérek. Mohács után sokat szenvedett 195Sopron is, török portyák és átvonuló császári zsoldosok fosztogatták, járványok és tűzvészek pusztították lakosait és épületeit. A török azonban sohasem terjeszthette ki rá hatalmát, Bécshez való közelsége miatt a királyi Magyarország életében nyert fontos politikai szerepet. Országgyűlések, így az 1625. és az 1681. évi országgyűlés üléseztek falai között, az állami élet egyik központja lett. Váltakozó szerencsével, ám általában békében élhette életét. Ostromolták Vak Bottyán kuruc hadai, megszállotta Napóleon serege, számos régi műemlék pusztult el a harcok során, a város mégis meg tudta őrizni gazdasági szerepét és intézményeit. 1776-ban megyeszékhellyé emelkedett, ez is gyorsabb fejlődését segítette elő. A hazai ipar és kereskedelem haladásával együtt gazdagodott. 1759-ben itt nyílt meg az ország első kőszénbányája, 1794-ben itt épült az első hazai cukorgyár, 1836-ban az első gőzmalom. 1847-ben Sopron s Bécsújhely között létesült a második hazai vasútvonal.

Sopron reformkori fejlődésében Széchenyi Istvánnak volt kiemelkedő szerepe. Széchenyit számos kötelék fűzte a városhoz: gyermekkorát a közeli Nagycenken és magában Sopronban töltötte, első röpirata: a rókavadászatról itt jelent meg 1822-ben, 1835-ben a város díszpolgárává, 1848-ban pedig az első népképviseleti országgyűlésre a város képviselőjévé választották. Az 1848-as forradalmat lelkesülten köszöntötte Sopron lakossága, a szabadságharc küzdelmei azonban, minthogy hamarosan császári megszállás alá került, elkerülték. Az önkényuralom éveiben császári hivatalokkal zsúfolták tele, minthogy falai között alakították meg a Bach-rendszer által felállított dunántúli kerület székhelyét. Gazdasági fejlődése azonban tartott tovább, sőt a kiegyezés után a születő magyar munkásmozgalomnak is egyik tűzhelye lett. Pest, Pozsony, Temesvár és Pécs munkásszervezeteit követve 1870-ben itt is megalakult az Általános Munkásegylet helyi tagozata, sőt a soproni munkásoknak voltak kapcsolataik az I. Internacionáléval is. A Nagy Októberi Szocialista Forradalomról írta a soproni sajtó: „A béke szava Pétervárról indult el és reményt kelt az elkeseredett emberiség szívében". „Világraszóló esemény történt, mely a béke felé vezető úton sok-sok mérfölddel vitt előbbre. A bolsevikek .... vezére tulajdonképpen Lenin és szűkebb köre, mint első programpontot, a békét állították céljaik elérése elé. Nem lehet kétséges, hogy azok az emberek, akik jogegyenlőséget, földosztást, rangeltörlést akarnak, képesek lesznek a rögtöni béke megkötésére". Az 1918–1919-es magyar forradalmak Sopron népét is mozgásba hozták, 1919. március 22-én alakult meg a helyi forradalmi direktórium. Soproni vöröskatonák vettek részt a Debrecen melletti

harcokban, s a soproni vörös őrség tette le utolsónak a fegyvert a Tanácsköztársaság fegyveres erői közül 1919. augusztus 10-én. Az első világháborút követő békeszerződés a város Ausztriához történő csatolásáról intézkedett, az 1921. december 14-én rendezett népszavazáson azonban Sopron népe úgy döntött, hogy Magyarország kötelékében marad. A második világháború idején is kinyilvánították a soproniak hűségüket a nemzeti függetlenség és a haladás eszméje iránt. Az antifasiszta ellenállási mozgalomban számtalan soproni áldozta életét.

A hétszáz éves történelmi fejlődés nyomja rá bélyegét a város műemléki képére. Hazánkban – mostoha történelmünk rengeteg pusztítása miatt – nagyon kevés az olyan műemléki együttes, mint a soproni belvárosé. Ez az együttes, akár egy hatalmas szabadtéri múzeum, szemléletes módon mutatja be a magyarországi városépítészet történetét, ennek a városépítészetnek a nagy európai stílusok szerint alakot öltött emlékeit. A kevés román emlék, a gótikus emlékek a középkori Magyarország művészetének, városi kultúrájának felbecsülhetetlen 196értékei. A reneszánsz kornak, sajnos, kevés emléke maradt ránk, a Storno-ház udvari loggiái tanúsítják azt a biztos ízlést és nyugalmas harmóniát, amely a Mátyás-kori művészet sajátja volt. Sopron régi épületeinek nagyrésze a barokk stílus jegyeit viseli magán. A Tűztorony, amelynek felmagasló tömbje szinte a város építészeti jelképe lett, a Beloiannisz téren álló Szentháromság szobor, a város történelmi nevezetességű barokk palotái: a Fehér Ló fogadó, az Eggenberg-ház, a Sax-ház vagy a Fabricius-ház a XVII–XVIII. század városi fejlődésére utalnak. Végül a klasszicista építészet emlékei, például a régi megyeháza, a volt Széchenyi-palota azt a hatalmas lendületet hirdeti, amely a reformkor közéletét és városépítő munkáját éltette. A régi város építészeti képe, Sopron műemlékei a magyar történelemnek azt a folytonosságát mutatják be, amelyet nem szakított meg, mint más városainkban, minduntalan a romboló háború. Egyszersmind dolgozó népünk építő munkája, vállalkozó kedve és művészeti igényessége mellett tesznek tanúvallomást.

A gazdag épületek nemes szellemi életnek adtak otthont: Sopron hagyományosan az irodalom, a művészet, a zene városa volt. Már a XIII. századból vannak nyomai annak, hogy a városban klasszikus műveltségű írástudók dolgoztak, 1490 körül pedig itt jegyezte le Gugelweit János városi jegyző egy számadáskönyv fedőlapjának belső oldalán szerelmi költészetünk első ismert darabját, a Soproni virágéneket. A város első igazi írója egyúttal protestáns prédikátora is volt: Szeremlyéni Mihály. Őt követte a tudós pap, Beythe István, a sztambuli Héttorony költő-foglya, Wathay Ferenc és a város humanista polgármestere, Lackner Kristóf. Sopronban dolgozott egy időben a magyar barokk neves poétája, Gyöngyösy István, itt volt diák Faludi Ferenc, Ráth Mátyás, Batsányi János és Berzsenyi Dániel, itt élt egy ideig Révai Miklós, a tudós nyelvész és Dukai Takács Judit, a keszthelyi Helikon ünnepelt költőnője. A francia felvilágosodás hatására alapította meg 1790-ben az evangélikus líceumban Kis János a soproni Magyar Társaságot, amely irodalmunk felújulásában és nyelvünk művelésében játszott szerepet. Kis János, a költő fedezte fel a magyar költészet számára Berzsenyi Dánielt. „Sok barátom tesz kevéllyé, de én senkinek barátságában nem kevélykedem úgy, mint Kisében” – írta a soproni költőről mély megbecsüléssel a nyelvújítás vezére, Kazinczy Ferenc. A soproni Magyar Társaság tagja volt Pákh Albert, a márciusi ifjak harcostársa, és Döbrentei Gábor, a Tudományos Akadémia első főtitkára is.

Petőfi Sándor kalandos ifjúsága során szintén eljutott Sopronba, 1839–1840 telén, mint a zöld parolis, sárgapitykés Gollner gyalogezred közkatonája. Nehezen viselte a császári hadsereg embertelen fegyelmét, a nehéz szolgálatot és a hideg telet. Magányos téli éjszakákon, midőn strázsálnia kellett a régi postaépület előtt, Vörösmarty, Schiller és Horatius verseit mondogatta magában, s az őrbódé, a „faköpeny” falára írta ezeket, valamint saját költeményeit. Szerelmes versek voltak: az *Első szerelem*, a *Bosszú* és az *Álom*, az Ostffyasszonyfán megismert leányhoz, Tóth Rózához szóltak fájdalmas nosztalgiával, a katonaélet nehéz

köznapjaiból keresve menedéket az emlékek és az álmok között. Nemcsak a szerelmi álmaiban, a jövőt festő képzelet vigasztalásában is. „Megálmodtam – írta később *Úti jegyzeteiben* – az őrszoba meztelen faágyán, hol ...az egyik oldalamat alám tettem derékaljnak s a másikkal betakaróztam, megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban, melyet az egész világ kritikusainak ordító csordája sem lesz képes megsemmisíteni". Voltak másféle élményei is: könyvek és barátságok. Ha csak tehette, olvasott, s a gyötrelmes szolgálattól szabadulva, soproni diákokkal: Pákh Alberttel, Orlay Petrics Somával, a későbbi festővel 197és Nagy Imrével, a későbbi történetíróval találkozott egy soproni diáktanyán, vitatkozott és tervezgetett. 1840 márciusában, közvetlenül távozása előtt, még jelen lehetett Liszt Ferenc nagysikerű hangversenyén.

A múlt és a jelen század magyar irodalmának számos érdekes egyénisége élt és dolgozott még Sopron falai között. Vajda Péter a magyar romantikus elbeszélés egyik megteremtője, Eötvös Károly, a haladó szellemű regényíró és függetlenségi politikus, Frankenburg Adolf, aki Széchenyi titkára, majd Kossuth munkatársa, az Életképek című hírneves irodalmi folyóirat alapítója és szerkesztője volt. Ő hozta létre 1877-ben, tehát száz éve, az Irodalmi és Művészeti Kört, amelynek később is, mint Frankenburg Irodalmi Körnek nagy szerep jutott a soproni közművelődés szervezésében, a progresszív magyar irodalom népszerűsítésében. A városhoz fűződik emellett huszadik századi irodalmunk számos emléke. Itt volt lapszerkesztő Gyóni Géza, az első világháború szerencsétlen sorsú költője, gyakran időzött Sopronban Mohácsi Jenő, *Az ember tragédiája* német fordítója és Sárközi György a vértanúhalált halt költő, aki a Nyugat körében, majd a népi írómozgalomban dolgozott. Sopronban született Papp Károly, a modern magyar elbeszélő irodalom lázadó egyénisége, akinek életét a fasizmus oltotta ki. Sopron szellemi életének eleven színfoltjai, sokakban mély nyomokat, megőrizni érdemes emlékeket hagyó intézményei voltak az irodalmi diáktársaságok.

A műemlékekben gazdag város természetesen a festészetnek és szobrászatnak is régi otthona. A románkori és gótikus művészet emlékei után, mint amilyen a Szent Mihály templom fából faragott Madonnája a XV. századból, vagy a középkori Káptalanterem freskótöredékei a barokk és a klasszicista művészet gazdag kép- és szoboranyaggal ajándékozta meg a város közönségét. A barokk templomokat a magyarországi művészet neves mesterei, Schaller István és Dorffmaister István díszítették képeikkel. Dorffmaister otthont talált a város falai között, és Sopront egy időre a dunántúli barokk festészet központjává tette. 1779-ben rajziskola alakult Sopronban Steiner Bálint festő vezetésével. A XIX. század művészetét a biedermeier mester, Steinacker Károly, az Európa-szerte elismert portréfestő, Angeli Henrik és idősebb Storno Ferenc festő és rézmetsző képviselte, aki a határokon túl is híres Storno-gyűjtemény alapjait vetette meg. A város művészeti élete ma is jelentékeny, a megragadó természeti környezet és a történelmi levegő számos művészt vonz Sopron falai közé.

A város zenei életét a XV. századig tudjuk visszavezetni. A XVIII. században Kismarton és Eszterháza közelsége, zenekarának és operaegyüttesének példája lendítette fel Sopron zenekultúráját. 1775-ben Haydn adott hangversenyt a városban, az ország második kőszínházának színpadán Mozart operái csendültek fel, 1820-ban a régi Kaszinóban lépett a kilenc esztendős Liszt Ferenc először közönség elé. Liszt Ferenc a város zenei életének később is gyakori szereplője volt. 1829-ben megalakult a Zeneegyesület, amely sorra szervezte a zenei eseményeket. Sopronban élt és dolgozott egy ideig Goldmark Károly, ifjabb Johann Strauss, aki városi polgárjogot is szerzett, és Franz von Suppé, aki egy időben a városi színház karmestere volt. 1950-ben alakult meg a Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar, a városi zeneegyesület hagyományainak méltó örököse.

A város, amelynek ilyen gazdagok a kulturális hagyományai, méltán híres régi iskoláiról. Már a XIV. században megbecsüléssel említik Sopron iskoláit és iskolamestereit. A XVII. század második évtizedében

alapították a híres evangélikus líceumot, amely a régi Magyarország nevezetes protestáns iskoláinak, 198a debreceni, a sárospataki és a pápai kollégiumnak méltó társa volt. Művelődésünk kiváló egyéniségei látogatták ezt az iskolát, így Kis János és Berzsenyi Dániel, akinek nevét a líceum mai jogutódja viseli. Az első világháború után kapott otthont a Selmecbányáról áttelepített bányászati és erdészeti akadémia, amely ma mint Erdészeti és Faipari Egyetem működik.

A művészeti élet és az országos hírű iskolák támasza évszázadokon át Sopron közönségének kulturális érdeklődése és igénye volt. Hiába éltek volna tehetséges művészek és tudós tanárok a város falai között, ha magukban a soproniakban nem élt volna a kultúra, a tudomány és a művészet, a könyv szeretete. Sopron régi és elterjedt könyvkultúrája, amelynek fényes tanúsága, hogy Pozsony, Pest és Székesfehérvár után 1802-ben itt nyílt meg Nyugat-Magyarország első könyvesboltja, továbbá színházművészete azt igazolja, hogy a város közművelődését hagyományosan élénk szellem hatotta át. A város lakóit az a bölcs igényesség vezérelte, amelyet Széchenyi István így fogalmazott meg 1830-ban a *Hitel* lapjain: „A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek statisztikája az ország legérdekesebb része. Nem termékeny lapály, hegyek, ásványok, éghajlat s a többi teszik a közerőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje.” A „kiművelt emberfők” sokasága: íme ez volt a minden természeti kincsnél hasznosabb energia, Sopron fejlődésének igazi biztosítéka.

A szép természeti környezet és a műemlékekben való gazdagság magyarázza Sopron idegenforgalmi szerepét. A várost mind többen keresik fel; turisták, üdülésre és gyógyulásra várók, nemcsak hazaiak, hanem külföldiek is. Sopron népeket összekötő utak mentén fekszik, mint Róbert Károly király mondta róla, „az ország kapuja”. Valóban, kapu ma is, méghozzá nyitott kapu, amelyet nyitva tartunk mindenki előtt, aki jószándékkal, érdeklődéssel közeledik hozzánk. Az év minden szakában, de különösen a tavaszi és nyári hónapokban tömegesen érkeznek Sopronba látogatók a szomszédos Ausztria felől. 1976-ban a nyugati beutazók száma mintegy 500 000 fő volt, közülük kb. 110 000-en kimondottan Sopront és környékét keresték fel. A város hagyományos vendégszeretete vonzotta őket, s a mozgalmas élet, amely a történelmi tereken és utcákon ejti rabul a látogatót.

Sopronnak gazdagok és nemesek a hagyományai, eleven kulturált tájat öveztek a környező hegyek. Ezt a tájat ünnepelte már a város költője, Kis János is *Sopron tájékához* című versében:

> *„Szép vagy Sopronnak zordon hegye, völgye, hol ormos*
> *Rengeteged feketül, s bérceid árja zuhog;*
> *Szebb vagy apró halmok s térek vegyülése, kalásszal*
> *S szőlővel nevető hesperi kertje te még.”*

Az évszázados kulturális hagyományok ápolása és folytatása a jelenre maradt örökül.

Sopron mai polgárai jól gazdálkodnak ezzel az örökséggel, őrzik és gondozzák a múlt emlékeit. A városban hatalmas műemlékmentő munkálatok folytak éveken keresztül, és folynak ma is. Jelenleg sokkal jobban ismerjük és tudjuk bemutatni a város múltját, mint bármikor. Nemcsak Sopron szabadtéri múzeumában: utcáin és terein, hanem számos múzeumi létesítményében is. A Liszt Ferenc Múzeum, a római lapidárium, a középkori gyűjtemény, a Storno-gyűjtmény, 199a Központi Bányászati Múzeum és a többi közgyűjtemény kincseket tár az érdeklődő közönség elé.

A gazdag múzeumi kultúra mellett azonban a városnak élő kultúrája van. És ez a fontosabb, a

hatékonyabb. Hiszen a múzeumok, bármilyen gazdagok legyenek is, nem pótolhatják a jelenre irányuló kulturális érdeklődést és mozgalmakat. Sopron számos kulturális intézménye magas színvonalon képes kielégíteni lakosainak és az idelátogató vendégeknek művelődési igényeit. Ilyen a Liszt Ferenc Művelődési Központ mindenekelőtt, azután a fertőrákosi Barlangszínház, annyi nyári színházi siker otthona; a Soproni Nyári Egyetem, országosan is az egyik legrégebbi felsőfokú továbbképző intézmény: 1977-ben huszonegyedik évfolyamába lép. Nagy szerepe van a Soproni Ünnepi Hetek rendezvényeinek is, hisz ezek számos külföldi érdeklődőt vonzanak a város falai közé. A tudományok és a helyi hagyományok ápolását és terjesztését szolgálja az 1937-ben alapított Soproni Szemle, hazánk egyik legtekintélyesebb helytörténeti folyóirata. A város műszaki tudományos életének fóruma a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének (MTESZ) helyi szervezete, amelynek külön rangot ad az a tény, hogy az országban önállóan működő három városi szervezet egyike. Sopront, mint tudományos központot gazdagítja a Geodéziai és Geofizikai Intézet is. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak (TIT) ugyancsak nagyok a helyi hagyományai. A Társulat elődje, a Természettudományi Társulat 1847-ben Sopronban tartotta vándorgyűlését. Meg kell említenünk a Városszépítő Egyesületet is, a régi Sopron tekintélyes és népszerű társadalmi intézményét, amely 1969-ben a Hazafias Népfront kezdeményezésére újból megalakult. Ez az Egyesület irányítja a városszépítő munkát, s hozta létre a „Virágos Sopron” mozgalmát, amelynek az üde természeti környezet gondozása jelenti szép feladatát.

A múlt és a jelen nem száll perbe egymással a mai Sopronban. Az új városnegyedek természetes módon ölelik körül a régi városmagot, a város mai művelődési élete arra a kulturális örökségre épül, amelyet hét évszázad fejlődése teremtett. Ritka hazánkban az olyan város, amelyben ilyen derűs összhang jött létre a hagyományok és a mai feladatok között. Ez az összhang, Sopron belső, lényegi harmóniája sokat ígér. Ígéri azt mindenekelőtt, hogy Sopron népe továbbra is kész felelősséget vállalni városának jövendő fejlődéséért. S ígéri azt is, hogy ez a fejlődés, miként a múltban, továbbra is nagyobb zökkenők és akadályok nélkül halad a maga természetes partjai között. Ezeket a partokat évszázadok teremtő munkája váltja ki, az előre haladó fejlődést azonban a jelen és a jövő alkotó nemzedékeinek kell kialakítaniok. A város az övék, legyenek ne csupán lakói, hanem gazdái és alkotói is.

Történelme során Sopron hovatartozását sokféleképpen vitatták. Minősítő jelzőket is kapott: nevezték az ország kapujának, a hűség városának, az 50-es évek elején frontvárosnak, ami miatt csaknem feledésbe merült. Manapság nehezen találunk rá arra az egyetlen szóra, amellyel jellemezni lehetne ezt a várost, ha csak nem azzal a földrajzi ténnyel, hogy határváros, Olyan határváros, amely lehetett összekötő kapocs, lehetett válaszfal különböző népek között; most inkább a szellemi pezsgés és termelő munka nagyszerű színhelye, ahol az eszmék és két világ tapasztalatai nyíltan ütköznek össze. Ahol ebből az ütközetből, hisszük, meggyőződésünk, a szocializmus eszméi kerülnek ki győztesen.

Sopron eleven, gazdag, évezredesen is fiatal város, amelyet nagyszerű munkás dolgozó népe fejlett ipari és mezőgazdasági üzemei, állami és társadalmi szervezetei, kulturális intézményei, szellemi alkotói tettek Győr-Sopron megye, 200Magyarország, de nincs abban sem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Európa egyik legszebb városává. Sopron mégis, mindenekelőtt a 32 éve felszabadult szocialista Magyarország, egy emelkedő nemzet csodaszép városa, szép jövőt hordozó büszkesége.

Hazánk felszabadulásának évfordulóján mély tisztelettel köszöntöm a várossá nyilvánításának hétszáz esztendejét ünneplő, szívünkhöz, lelkünkhöz hozzánőtt várost!

Winkler Oszkár: A Soproni Épületasztalosárugyár 25 éve

1. A Soproni Épületasztalosárugyár, az Épületasztalosipari és Faipari Vállalat (ÉPFA) soproni gyára, a város iparának viszonylag fiatal üzeme; történetének részletes leírása mégis kötetnyi terjedelmet igényelne. Erre a Soproni Szemlében nincs meg a lehetőség. Ez a közlemény a fontosabb események leírására korlátozódik. Még ebben a szűkebb keretben is ki kell azonban térni a szakmai vonatkozásokra, az üzem elrendezésének, épületeinek, létesítményeinek vázlatos jellemzésére, a 25 év alatt bekövetkezett terület- és épületbővítések, valamint a fejlesztési lehetőségek szemléltetésére.

A gyár helykijelölésével, tervezésével, építésével, átadásával kapcsolatos adatok – mint a gyár építésztervezőjének, ill. a tervezés irányítójának – rendelkezésemre álltak, a gyár 25 éves működésére vonatkozó információkat az üzem vezetősége szolgáltatta, a termelésre jellemző statisztikai adatokkal együtt.[1(1)]

A negyvenes évek végén a lakótelepek típustervek alapján megvalósuló építkezései szükségessé tették a szakipari munkák, így többek között ajtók, ablakok szerkezeteinek tipizálását is. Célszerűnek látszott, hogy a típus épületasztalosáru gyártására új üzemet létesítsenek az országban, amely szükség szerint raktárra is gyárthasson ajtókat és ablakokat, hogy azok egy-egy nagyobb beruházás megvalósítása esetén rendelkezésre álljanak. Olyan kapacitású termelőüzemre volt szükség, amely korszerű, nagyüzemi módszerekkel az ország épületasztalosáru-szükségletének tetemes részét ki tudja elégíteni. Ezért a kormány 1950-ben elhatározta, hogy olyan üzemet létesít – mindenekelőtt Sopronban, – amely kizárólag épületasztalos-munkát állít elő.[2(2)] A soproni gyár 201fenyő fűrészáru alapanyagául a környéki fenyőerdők fahozama és az Ausztriából remélt importfenyő szerepelt. A gyár Sopronba telepítése több ízben veszélyben forgott, de a város vezetősége mindent elkövetett, hogy Sopron nagyobb létszámú dolgozót foglalkoztató újabb ipari üzemmel gyarapodjék.[3(3)]

A tervezési megbízást az Építésügyi Minisztériumtól a Városépítési Tervező Iroda (VÁTI) kapta,[4(4)] amely azt soproni fiókirodájának adta át. A tervezéssel kapcsolatos előiratokat a VÁTI 1950. április 11-én küldte meg a soproni irodának.[5(5)] A beruházás lebonyolításával az Építőanyagipari Beruházási Nemzeti Vállalatot bízták meg.

Az üzem építésére szánt 3,5 millió forint összeg fennmaradó részéből – nyilván a kezdeti tájékozatlanság és az ebből eredő becslés pontatlansága miatt – Miskolcon még egy hasonló célú épületasztalosipari gyárat reméltek létesíteni. A tervezés folyamán kiderült, hogy a kilátásba helyezett összeg egyetlen gyár építéséhez is kevés. Ennek ellenére a 3,5 millió forint összeget 2,5 millió forintra igyekeztek csökkenteni.[6(6)]

A telepítés helyéül a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága több területet javasolt. Ezeket az illetékes bizottságok megtekintették. A javasolt területek alkalmasságának bizonyítása mellett fel kellett tüntetni a hátrányos sajátosságokat is, hogy tárgyilagos összehasonlítás révén ki lehessen választani a kitűzött célnak leginkább megfelelőt. Kezdetben a Baross úti volt huszárlaktanya területe és romos épületei is szóba kerültek. Az elgondolás a romos épületek felhasználását is számításba vette, ami semmiképpen sem jelentett volna megtakarítást, de nagymértékben megkötötte volna a tervezők kezét, és nem adott volna lehetőséget korszerű, minden tekintetben megfelelő üzem megvalósítására. Így ezt az elgondolást elvetették.[7(7)]

Végül is a Sörgyártól nyugatra eső terület bizonyult a legalkalmasabbnak, a továbbiakban itt indulhatott

meg az üzem tervezése.[8(8)] Ezen a területen teljesíthető volt az az alapvető feltétel, hogy az üzemet iparvágánnyal lássák el, mivel a gyár becsült szállítási igénye – az alapanyag és a készáru szempontjából – az iparvágány megvalósításához megállapított minimális mértéket, a napi 2 vagont meghaladta. A közúti közlekedést a Városi Tanács VB által megépíttetett, 370 m hosszú Terv utca biztosította.

A szükséges területet, amelyből a gyárra 5,4 ha jutott, 37 tulajdonostól kellett kisajátítani, ami különösebb nehézséget nem okozott, mivel csupán szántóföldekről, ill. lucernásokról volt szó. A megvalósítás sürgőssége miatt a tervezés és a terület kisajátítása egyidejűleg folyt, sőt az ezzel kapcsolatos eljárás teljes 202befejezését a kivitel is megelőzte. A kisajátítás alkalmával természetesen az utca részére szükséges területet is biztosítani kellett.

A gyár tervezésére vonatkozólag sem hazai, sem külföldi példák nem álltak rendelkezésre. Az értesülések szerint ugyanis hasonló jellegű és kapacitású üzem mind ez ideig nem épült Európában, és ezért a tervezők a viszonylag kis termelésű, műhelyekből alakult, ill. bővített magyarországi üzemek tanulmányozására szorítkoztak, amelyeken a kevesebb hasznos tanulság mellett inkább azok a hibák mutatkoztak meg, amelyeket a tervezésnél kerülni kellett. A technológus, az építész és statikus, valamint a gépésztervezők együttese jó együttműködésének köszönhető, hogy a megvalósult üzem ma is jól teljesíti feladatát, és nemcsak a hazai, hanem a külföldi tervezés számára is például szolgált.[9(9)] A tervét a hazai szakirodalomban a tervezés irányelveinek ismertetésével együtt az „Ipari Építészeti Szemle” közölte.[10(10)] A Soproni Épületasztalosárugyár terve 1964-ben a Deutsche Bauzeitschrift-ben is megjelent, az említett hazai szakfolyóiratban szereplő tanulmányra való hivatkozással.[11(11)]

Az Országos Tervhivatal (OT) az általa megadott „tervcélban” az üzem évi teljesítményére 20 millió forint értékű terméket írt elő, ami az akkori árviszonyok szerint évi 6000 db egy, ill. kétszobás típuslakás épületasztalosáru értékének felelt meg.

A technológiai tervezés[12(12)] az évi termelés értékéből, az abból levezetett termékmennyiségből, ill. a gyártáshoz szükséges alapanyag mennyiségéből indult ki, aminek túlnyomó részét a fűrészelt fenyőáru alkotta.

A 6000 lakáshoz a technológiai tervben részletezett méretekkel és megoszlásban 38 000 ajtóra és 32 000 ablakra volt szükség. A részletesen kimunkált és táblázatokba foglalt anyagkimutatások szerint ez a termékmennyiség 8140 m^3 fenyőfűrészárut és 580 m^3 lemezt (rétegelt lemezt, ill. farostlemezt) igényelt. Hasonlóképpen mutatták ki a tervezők az ajtó- és ablakvasalások mennyiségét, kb. 120 000 db-ban és az ablakmázoláshoz szükséges anyagot 41 600 kg-ban.

A gyártás menetét a tervezők a következőképpen szabták meg. A fűrészáru behordását az üzembe legnagyobbrészt vasúton tervezték. Időközben ugyanis kiderült, hogy a tervezett alapanyagbázis nem kielégítő és a gyár fenyőszükségletét a szovjet importból kell biztosítani. Közúton így az alapanyag kisebb részének beszállításáról kellett gondoskodni. Az anyag kirakása utáni elosztását az anyagtéren keskeny vágányon futó pályakocsik felhasználásával tervezték. A fenyőfűrészáru-máglyák egyidőben az évi termeléshez szükséges anyag egyharmadának tárolására adtak lehetőséget. A termelés a fűrészáru szárításával indult meg, majd az anyag leszabására, az alkatrészek gépi megmunkálására, az ajtó- és ablakszerkezetek összeállítására került sor. A továbbiakban a szerkezetek szegezőlakatos-munkáinak, továbbá alapmázolásának elvégzése következett. Az elképzelés szerint a gyártás 4 független gyártási vonalon (ajtótok, ajtószárny, ablaktok, ablakszárny) haladt. Ennek az elvnek alapján készült 203az a sematikus gépfelállítási rajz, amely a gyártás áramlási vonalait meghatározta. A rakodónak egyaránt

lehetővé kellett tennie a vagonba, illetve közúti járműre rakást.

A gépszükséglet megállapításához elemezni kellett az évi teljesítményben kimutatott különböző méretű ajtók és ablakok alkatrészeinek gyártásához, összeállításához, vasalásához és alapmázolásához szükséges időtartamot, percnyi pontossággal, mégpedig a rendelkezésre álló, ill. beszerezhető faipari gépek, berendezések teljesítőképessége alapján. Az így adódó gépmunkaórák mennyiségéből, amit a gépek esetleges állására, karbantartására fordított idő miatt kb. 25–30%-kal növelni kellett, meg lehetett határozni az alkalmazandó gépek számát.

A munkáslétszámot ugyancsak a gyártási folyamat egyes szakaszaihoz szükséges munkaidőnek norma szerinti elemzéséből kellett megállapítani. Ennek alapján a fizikai dolgozók létszáma a megkívánt teljesítmény számításba vételével 300 főre adódott. A vezetőség, ill. az adminisztratív dolgozók létszáma – a fizikai dolgozókénak mintegy 10%-a – 30 főt jelentett.

2. Az építési program meghatározása ugyancsak a tervezők feladata volt; ennek szintén a gyártási folyamatból kellett kiindulnia.[13(13)] Az általános elrendezést főként a telek formája, az iparvágány vonalvezetése és az üzemi épület célszerű tájolásának követelménye szabták meg, valamint az az előírás, amely szerint az építési vonal nem lehetett a vasúti fővágány tengelyétől számított 50 m-es sávon belül. A belső utak tervezésénél elsősorban az a szempont érvényesült, hogy a közlekedésben ütközés, kereszteződés ne keletkezzék. A tervezés szerint két párhuzamos iparvágány készült volna, az egyik a nyersanyag beszállítására, a másik a készáru elszállítására. Kiderült azonban, hogy egy vágány is képes az anyagforgalmat lebonyolítani, és így második vágány építésére takarékosságból nem került sor: ezt ma, a nagymértékben megnövekedett termelés sem követeli ugyan meg, de megépítése az anyagszállításban mégis könnyebbséget jelentene. Az iparvágány nyomvonala, a Sopron-MÁV pályaudvartól leágazóan, alapvetően befolyásolta az általános elrendezés kialakítását.

Az 1. ábra az üzem elrendezési rajzát mutatja, amelyen az induló gyár épületein, létesítményein kívül a 25 esztendő alatt végrehajtott terület- és épületbővítések is szerepelnek: 1. portásfülke, kerékpármegőrző; 2. fűrészáru tároló; 3. előcsarnok, kultúrterem, konyhaüzem, irodák, öltözők, mosdók; 4. üzemi csarnokrendszer; 5. kazánház (jelenleg raktár); 6. víztorony; 7. gyárkémény (lebontva: 1973); 8. raktár; 9. garázs; 10. üzemi épület bővítése; 11. hulladékfeldolgozó-épület; 12 új szabászműhely; 13., 14. szárító épületek; 15. fűrészporkamra; 16. raktár; 17. tűzifatároló; 18. forgácsbálázó; 19. bálatároló; 20. kompresszorház, 21. üzemanyagraktár (zárt); 22. üzemanyagraktár (nyitott); 23. kút; 24. transzformátor-ház; 25. öltöző, mosdóbővítés; 26. kert; 27. sportpálya; 28. víztároló medence.

A 2. ábra a tervezett üzem modellfényképét madártávlatból mutatja. Az elrendezést az jellemzi, hogy az anyag a termelés folyamán – zavaró törések nélkül – körfolyamatot ír le. Kedvezően segítette elő ezt az elrendezést az is, hogy a nyugat-keleti irányban enyhén lejtő telek magasságkülönbsége, a szárítótól a készáruraktárig, pontosan a rakodó szükséges magasságával azonosnak mutatkozott.

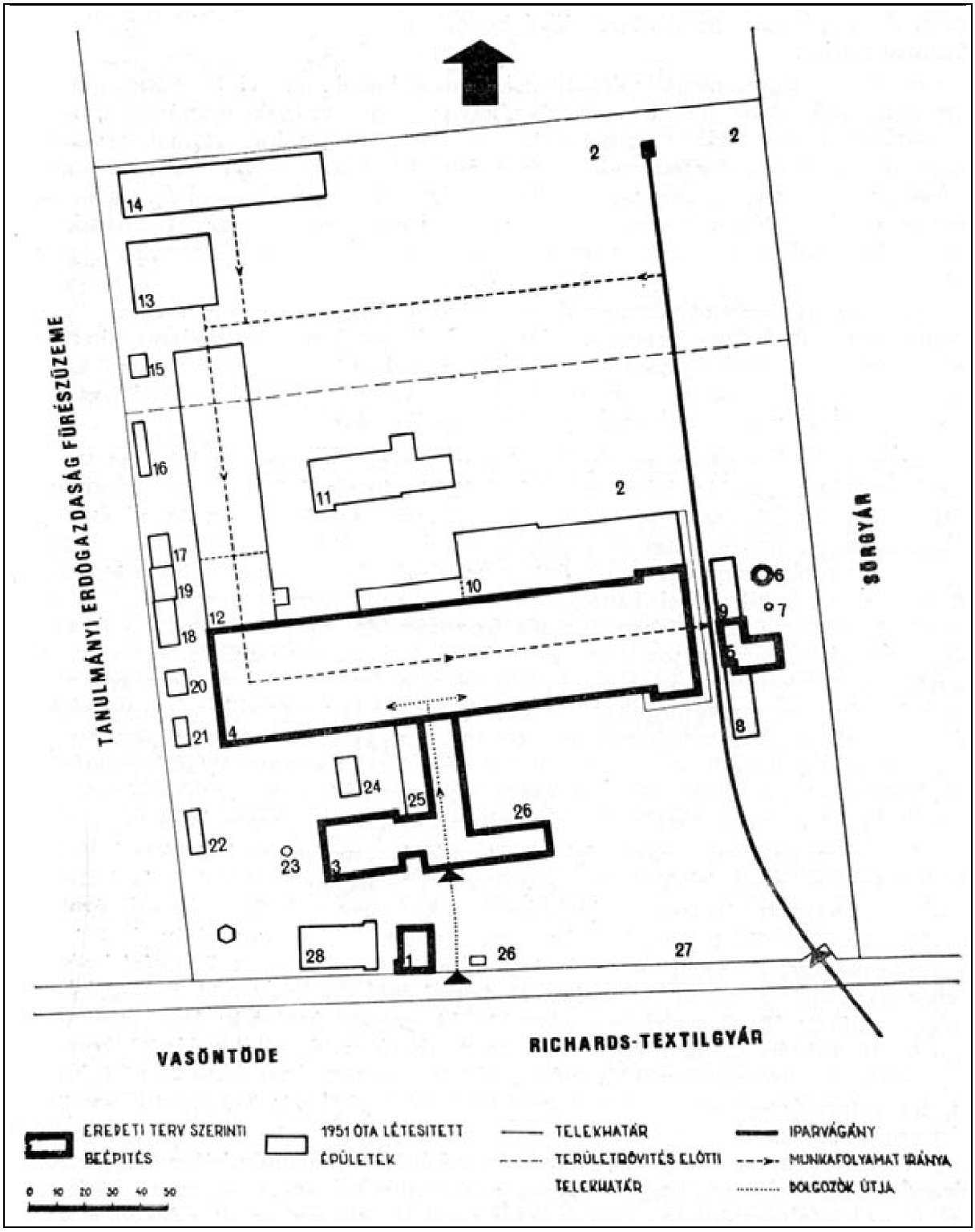

2041. A Soproni Épületasztalosárugyár elrendezési rajza

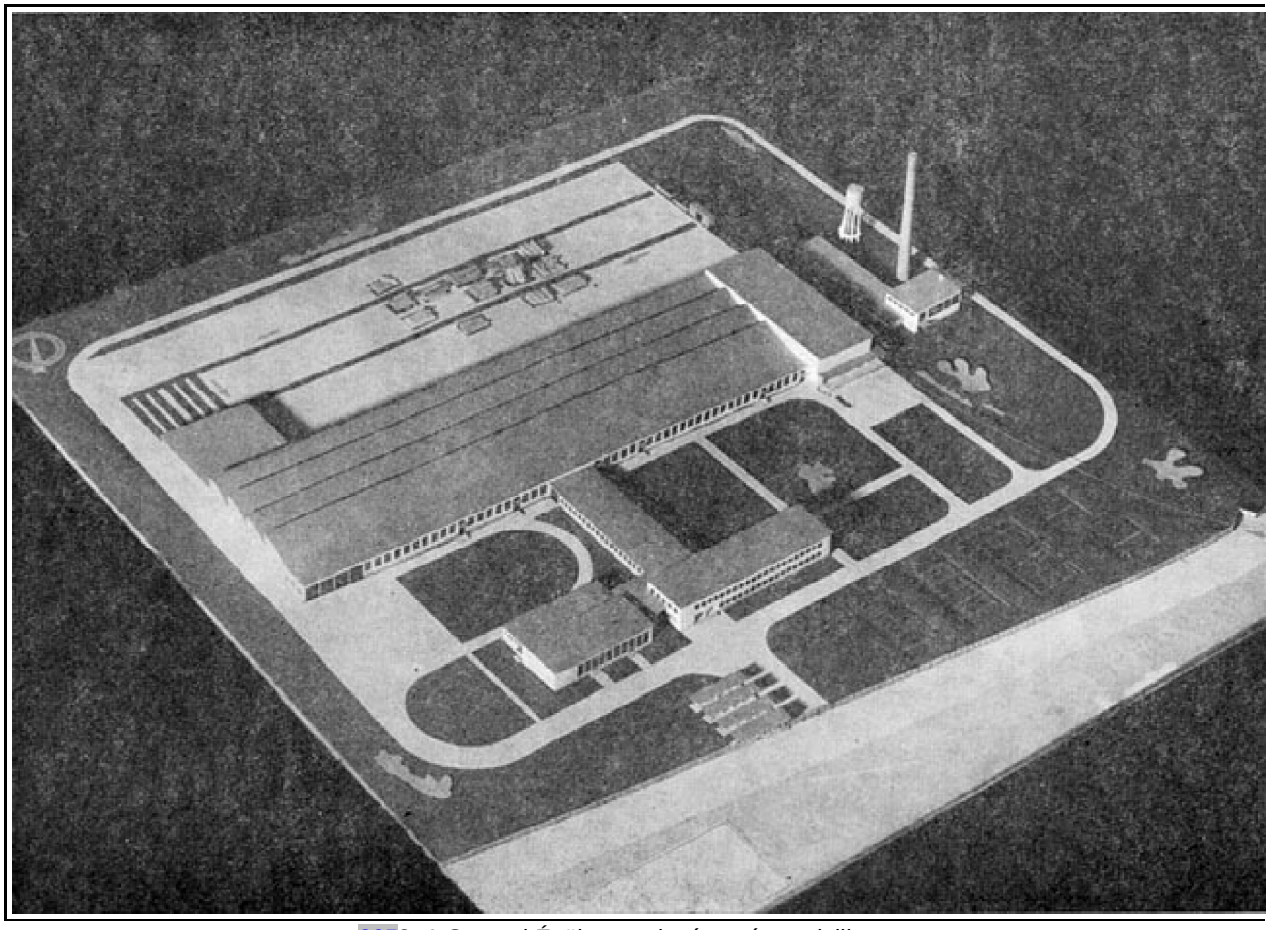

2052. A Soproni Épületasztalosárugyár modellje

206A gyár magja az üzemi épület, amely a gyártás műhelycsarnokait, a karbantartó műhelyeket, raktárakat, az üzemi irodákat, az egészségügyi helyiségeket, az egyéb tartozék-helyiségeket és a készáruraktárt tartalmazza. A tervezett gyártási folyamatot legcélszerűbben egyszintű épületben lehetett megvalósítani, amit a bőségesen rendelkezésre álló terület is indokolt. Az öltözőket, mosdókat magában foglaló épületrésznek úgy kellett az üzemi épülethez kapcsolódnia, hogy a dolgozók munkahelyüket megközelítően azonos hosszúságú közlekedő utak megtételével érhessék el. Külön épületszárnyban való elhelyezést igényeltek az irodák, továbbá az ebédlő, ill. a kultúrterem és a hozzá csatlakozó konyhaüzem. Különálló létesítmény volt a kazánház, a széntároló, a salakraktár és a víztorony, valamint a gyárkémény.

A technológiai tervben kifejtett munkafolyamat alapján az üzemi épület a vele egybeépített többkamrás szárítón kívül szabászműhelyre, gépműhelyre, szerelőműhelyre, lakatos és mázolóműhelyre tagozódik, a hozzácsatlakozó kétszintes készáruraktárral. Ezeket a nagyobb alapterületű műhelycsarnokokat tűzvédelem céljából falak és tűzbiztos anyagú, ill. szerkezetű tolóajtók választják el egymástól. A csarnokokhoz kapcsolódó karbantartó műhelyek, alkatrészraktárak, művezetői irodák, továbbá az ajtólapok gyártásához szükséges lemezraktár, enyvező és csiszolóműhely és a hozzátartozó présberendezés kisebb belmagasságú épületszárnyban is elhelyezhetők voltak.

A munkacsarnokokban elhelyezett gépek és kezelésük, valamint az átmeneti tárolások és az anyagmozgatás

területéből adódott az építési program szerinti munkacsarnokok, műhelyek szükséges területnagysága. ill. belső magassága. A 3. a) ábra az üzemi épület földszinti, a 3. b) az üzemi épület irodaszárnyának emeleti alaprajzát mutatja, az egyes helyiségek, ill. helyiségcsoportok megnevezésével, így az építési program részletezése a szövegben mellőzhető. Az ábrákból az egyes helyiségek alapterületét is meg lehet állapítani. Az üzemi épület földszinti alaprajza: 1. bejárat, előcsarnok; 2. konyhaüzem, étterem-kultúrterem; 3. irodák; 4. öltözők, mosdók; 5. raktár; 6. élező műhely; 7. lakatos műhely; 8. villamos műhely; 9. műhely-irodák; 10. trafó-helyiség; 11. kapcsolótér; 12. boylerhelyiség; 13. lemezraktár; 14. lemez előkészítő helyiség; 15. enyvező helyiség; 16. szárítókamrák; 17. szabász műhely; 18; garázs; 19. szabász iroda; 20. gépi műhely; 21. kézi műhely; 22. szegező lakatos műhely; 23. alapmázoló műhely; 24. készáru raktár rakodóval; 25. kazánház; 26. gyárkémény, víztorony.

A korszerű üzemi épületnek megfelelően ún. flexibilis, „sokcélú” csarnokrendszert kellett tervezni, amely a technológia esetleges változása esetén átépítés nélkül tegye lehetővé a gépfelállítás – ezzel együttjáró – módosítását.

Erre a célra fűrészfogas tetőszerkezettel fedett, négyrészes csarnok bizonyult a legalkalmasabbnak, 8,40 m széles csarnokrészekkel, ún. hajókkal. A hosszirányú mestergerendákat 8,40 m távolságban elhelyezett oszlopok támasztják alá; a mestergerendákra támaszkodó bordákon enyhe ívben kőszivacspallók nyugszanak. A szerkezet anyaga – az előregyártott kőszivacspallók kivételével – a helyszínen előállított, ún. monolit vasbeton. A négyhajós csarnokhoz a déli oldalon kisebb belmagasságú, vízszintes lefedésű szárny csatlakozik, amely a már említett tartozékhelyiségeket foglalja magában. Az üzemi épület metszetrajzát a 3. c) ábra mutatja. Ebből látszik, hogy a tetőszerkezetbe beépített ablakok függőleges síkúak; az északi tájolás a káprázatmentességet és így balesetek elkerülését biztosítja. A fűrészfogas tetőszerkezet íves lemeze eredetileg kisméretű azbesztcementlapokkal, most hullámlemezekkel fedett. A csapadékvíz 208levezetése – mint az ilyen széles épületeknél általában – az épület belsejében megy végbe. A többi épületszárny, ill. épület többnyire téglafalas, monolit vasbetonfödémekkel. A kishajlású tetők többrétegű, bitumenes lemezfedésűek.

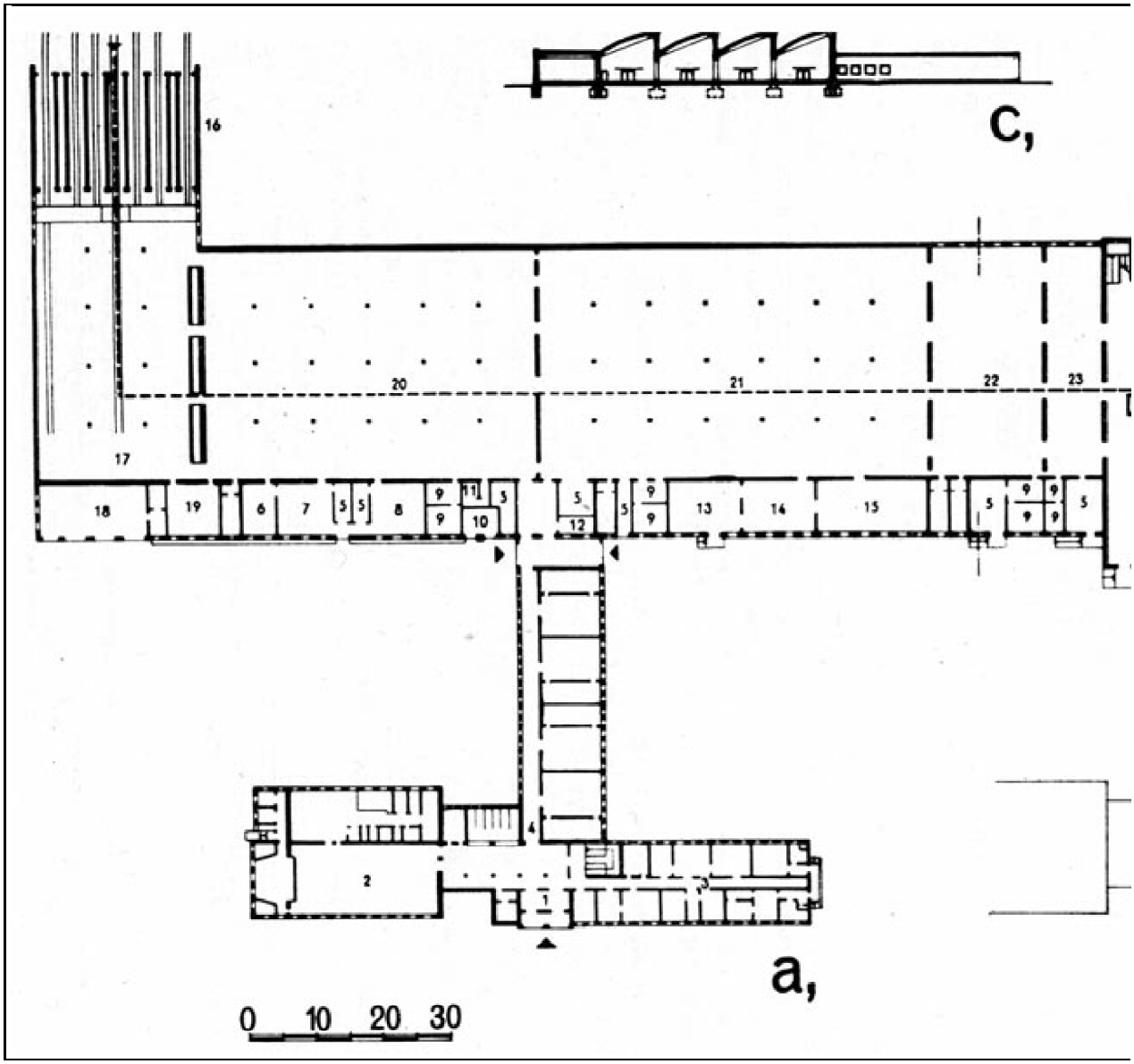

2073. Alaprajzok és az üzemi épület keresztmetszete a gépi műhelyen át.

Ami a tervezés végrehajtásának határidejét illeti, azt szerződésben nem rögzítették, hiszen a megbízás időpontjában sem a technológia, sem az építési program nem állt még rendelkezésre, így sem a megbízónak, sem a tervezőnek nem állt módjában a tervezési munka terjedelmének felmérése.

A várható határidőkről először az Épületgyártó Központ által 1950. április 5-én összehívott megbeszélés alkalmával volt szó, amelyen a VÁTI részéről Weiner Tibor és Gerő István, a Soproni Iroda részéről az építésztervező vettek részt. A tárgyalás résztvevői tervezési előirányzatot írtak alá, amely szerint a Tervező Irodának az elkészítendő technológiai tervet 1950. július 25-ig jóváhagyva kellene megkapnia ahhoz, hogy az üzem főépületének alapozási tervei augusztus 15-ig elkészülhessenek és utána a zavartalan tervszolgáltatást biztosítani lehessen.[14(14)] Ennek az egyeztetésnek voltaképpen reális alapja nem volt, mivel

csupán feltételezések sorából indult ki; normális ügymenet, ill. munkaütem mellett ugyanis ezeket a határidőket nem lehetett volna betartani. A nehézségek ellenére a tervezés oly mértékben haladt előre, hogy öt hónapon belül meg volt a lehetőség az építkezés megkezdésére, amit a kivitelező vállalat ugyancsak igen rövid idő – egy év – leforgása alatt végzett el. Ennélfogva a tervezési megbízás kiadásától számított 18 hónapon, tehát alig másfél éven belül megindulhatott a termelés egy olyan üzemben, amelynek a megbízás időpontjában sem a technológiája, sem az építési programja nem volt meg, és nem állt rendelkezésére olyan nagyságrendű működő üzem sem, amelynek tanulságai, tapasztalatai a tervezők munkáját segíthették volna.

Mindez egyrészt úgy volt lehetséges, hogy az Országos Tervhivatal engedélyével meg volt a lehetőség arra, hogy ún. részleges tervdokumentáció alapján végezzék az építést,[15(15)] másrészt nagy része volt ebben a tervezők lelkes munkájának is. A beruházó ugyanis hangoztatta, hogy ha az alapozási tervek nem készülnek el augusztusra, úgy a kivitelezés megkezdése 1950-re nem biztosítható. Attól lehetett tartani, hogy az azévi kezdés elmaradása nemcsak elodázná az építkezést, hanem esetleg a Sopronba való telepítést is veszélyeztetné. Ezért a tervezők mindent elkövettek a szinte megoldhatatlannak látszó feladat teljesítése érdekében. Az április 11-ét követő hónapokban tehát lázas munka folyt a Soproni Tervező Irodában, az altervezők munkaasztalain, de egymást követték az ezzel kapcsolatos tárgyalások, tervbírálatok is. Ez év június 4-én a tervezők átadták a beruházónak a technológiai tervet és a végleges építési programot, amelyet június 17-én jóváhagytak. Az Építésügyi Minisztérium (ÉM) VII. Tervezési Főosztálya a technológiai tervet és az üzem 1:200 léptékű vázlattervét 1950. július 20-án tárgyalta és jóváhagyó határozatát július 2027-én küldte meg a Tervező Irodának.[16(16)] A tervfeladat bírálatát augusztus 26-ára tűzték ki.[17(17)]

1950. július 27-én a beruházó szerződést kötött a kivitelezővel a kapacitás biztosítására. Július 25-én a Tervező Iroda átadta a kivitelezőnek a vázlatterveket az építési anyagrendelés előkészítése érdekében, július 27-én a helykijelölő bizottság döntése alapján átadták az építés területét.[18(18)]

A tervfeladat bírálatára az augusztusi határidővel szemben – már 1:100 léptékű tervek alapján – október 12-én került sor. A gépészeti tervek ekkor még hiányoztak, ezeket november 15-én fogadták el. A tereprendezés, az út és az iparvágány tervét – miután az iparvágánnyal kapcsolatos bejárás a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium (KPM) vezetésével szeptember 21-én zajlott le[19(19)] – ugyancsak november 15-én hagyták jóvá.[20(20)] Az ÉM Szakipari Főosztálya a jóváhagyó határozatban a technológiát, ill. az építési programot illetően kisebb módosítást írt elő, amely szerint a hulladék (forgács, fűrészpor, csiszolatpor) tervezett felhasználását a kazán fűtésére megtiltotta.[21(21)] A teljes tervdokumentáció átadására 1950. decemberében került sor.

Közben, szeptember 8-án az építkezés mielőbbi megkezdése érdekében az OT engedélyt adott a részleges tervdokumentáció alapján végezhető kivitelezésre.[22(22)]

Az építkezés folyamán a Tervező Iroda eleget tett annak a kötelezettségének, hogy a részletterveket folyamatosan szállítsa. Bár kisebb eltolódások a tervszállításban előfordultak – főleg az altervezők munkái révén – az építésben tervhiány miatt késedelem lényegében sohasem következett be. Az építkezés generálkivitelezője a Soproni Magasépítési Nemzeti Vállalat volt.[23(23)] A felvonulással kapcsolatos előkészületek már július havában elkezdődtek és augusztusban már hozzáfogtak az alapgödrök ásásához.[24(24)] Az üzemi épület alapozási tervét a vállalat szeptember 8-án kapta meg és ettől kezdve nagy erővel láttak hozzá az alaptömbök betonozásához. A munka jó ütemben haladt, annak ellenére, hogy építőipari gépek nem álltak kellő mértékben a kivitelező vállalat rendelkezésére. A tervezők az üzemi épület vasbeton-szerkezeteit eredetileg előregyártott elemekből tervezték, de a kivitelező vállalat október 12-én kérte, hogy helyszínen betonozott szerkezeteket építhessen, mivel előregyártásra nincs felkészülve, és az

ehhez szükséges gépekkel sem rendelkezik. Az indokolás helytállóságára való tekintettel az engedélyt október 27-én megkapták.

A munka sima lebonyolítását csak hellyel-közzel zavarta meg munkáshiány. 1951 januárjában a Beruházó Vállalat képviselői helyszíni szemlét tartottak az építkezésen és nem voltak megelégedve a munka ütemével, mivel szerintük a gyárnak már az év májusában működnie kellett volna. Ez irreális kívánság volt; de a kivitelező vállalat a munkaerő szaporítása érdekében a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságától kért segítséget.

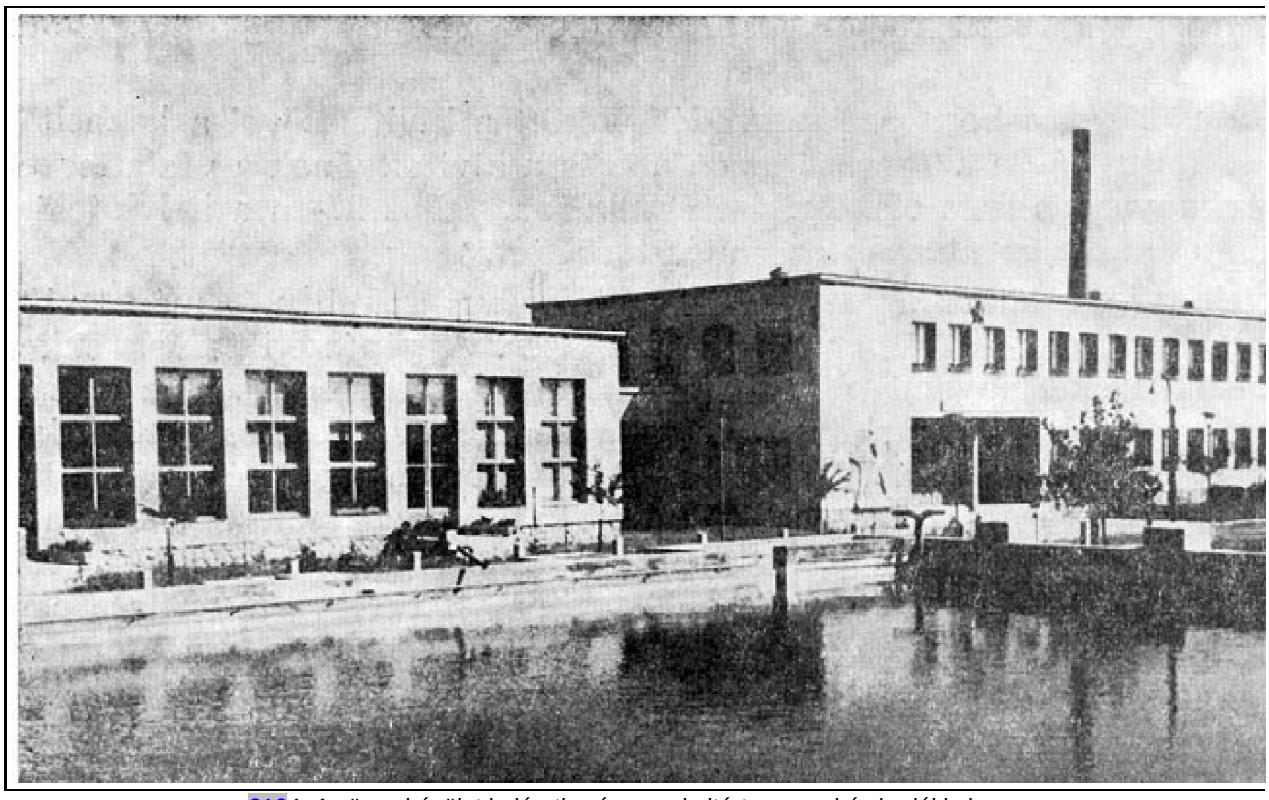

2104. Az üzemi épület bejárati szárnya a kultúrteremmel és irodákkal

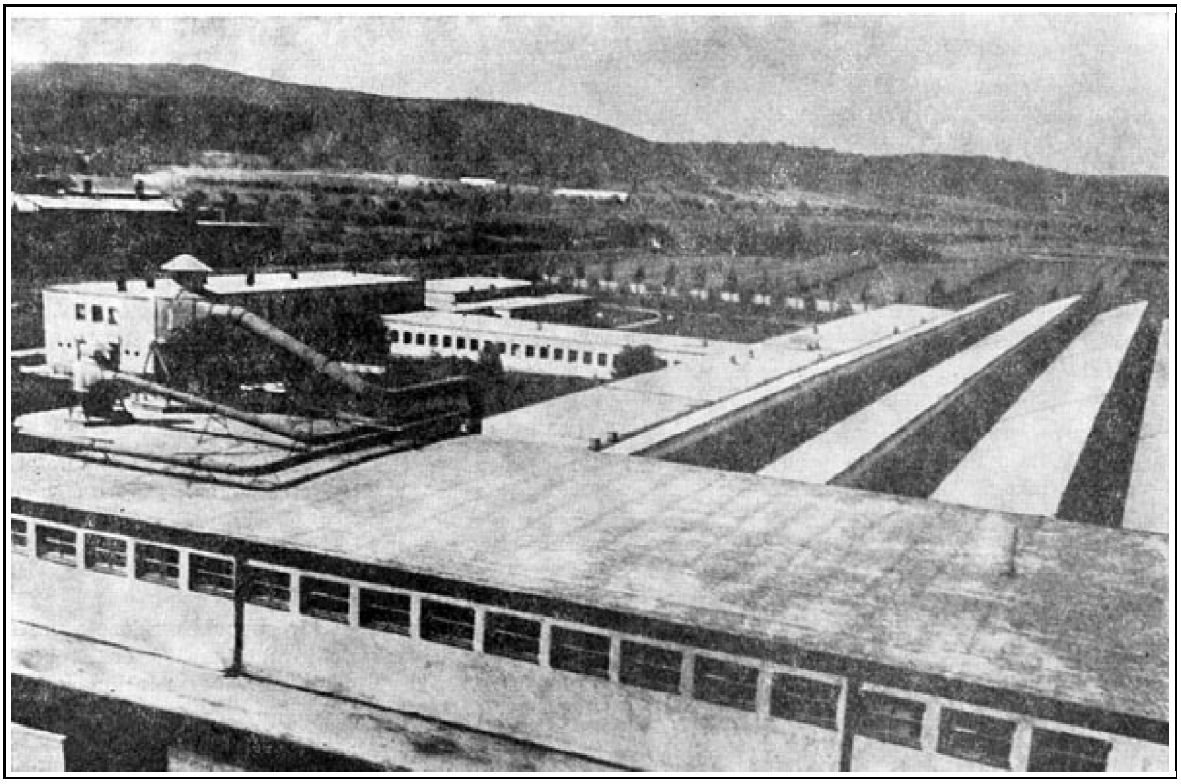

5. Az üzemi épület a víztoronyból

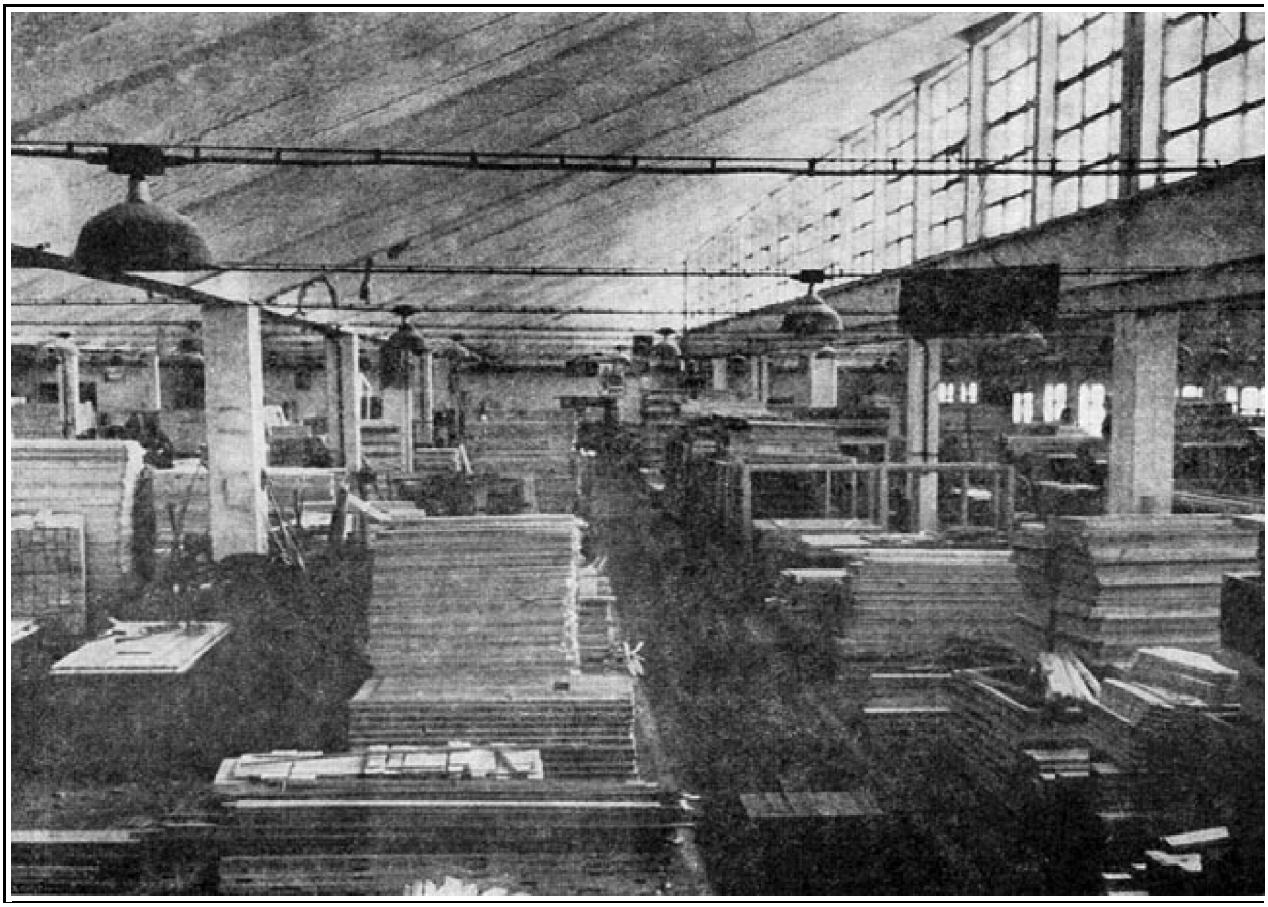

2116. Az üzemi épület munkacsarnoka.

212Egyébként csupán a szakipari munkák terén mutatkozott időnként anyaghiány, így többek között a szárító alagutak acélajtóinak lemezei nem voltak idejében beszerezhetők.

Végül is 1951 augusztusában az üzem épületeinek, létesítményeinek átadására került sor. Az átadásnál mutatkozó hiányok – pl. a szárítókamrák ajtói, a porelszívó vezeték teljes befejezése – az anyagbeszerzés nehézségeivel voltak magyarázhatók.

A 4. és 5. ábra az üzemi épületet, a 6. az üzemi épület munkacsarnokát mutatja. Az építés részleteiről az építési naplók adhatnának bővebb felvilágosítást. Sajnos, meg kellett állapítanunk, hogy ezek megsemmisültek; a kivitelező vállalat iratait csak 20 évig köteles megőrizni, de túl nagy iratanyag felgyülemlése esetén már 10 év múlva engedélyt kaphatnak a selejtezésre. A végszámláról sem sikerült felkutatni még másolati példányt sem. Emlékezetünk szerint az építkezés végösszege 12 millió forint alatt maradt.

(Folytatjuk)

Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete

I. A régi városháza

1. A XVII. század elején dr. Lackner Kristóf polgármestersége idején szép falfestményekkel és jelmondatokkal díszítették a még a középkorból származó városházát (1. kép). Sajnos a reánk maradt feljegyzések nem őrizték meg, hogy melyik kép vagy jelmondat hol volt az épületben.

A soproni származású Rosner Mátyás 1660-ból származó Sopron leírása című művében a következőket írja: „A városháza fényes, tágas épület. Déli oldalán kívül nagy betűkkel ezeket a szavakat írták rá: „Una sede morantur, et a pari procedunt quaerere parta tueri" (azaz „egy gyűlésben tartózkodnak, s egy lélekkel haladnak a gyűjtésben és a megszerzettnek megtartásában"). A nyugat felé forduló másik oldalán a város címerét láthatod lerajzolva, díszekkel és különböző feliratokkal. A többi oldalához egyéb épületek csatlakoznak. Az épületen belül sok szép mondás, szabály, intelem olvasható a falakra díszesen felírva, amelyek a magistratusra is és az alárendeltekre is vonatkoznak."[1(25)]

Barth János Konrád evangélikus prédikátor 1670-ben, a Szent György napi (ápr. 24.) prédikációjában (ekkor tartották a tisztújítást), mely nyomtatásban is megjelent, éppen ezekkel az előbb említett jelmondatokkal foglalkozott. „Ich bin ein Bürger" (én polgár vagyok), ez Barth beszédének a címe és kiindulása. Természetes – a barokk korban –, hogy ez is bibliai idézet (Ap. Csel. 21, 39), Pál apostol védekezett így, amikor törvénytelenül megtámadták, de a beszéd elhangzásakor már a polgári öntudat megnyilvánulása, ugyanilyen öntudatos benne a magyar hazához való tartozás, a használni akarás gondolata is.[2(26)]

213Egy másik ilyen jelszó: „Suchet der Stadt Bestes" („keressétek a város javát"). Az egyik külső homlokzatra a magyar címer kettős keresztjét festették viharzó tenger hullámai között és hozzá a „Mergitur, non submergitur" jelmondatot („süllyed, de nem süllyed el"). Ez különben Párizs városának jelmondata is, azzal a különbséggel, hogy ott a város címerében egy hajó látható. Sajnos a falfestmények azóta mind elpusztultak és így művészi értékükről nem tudunk fogalmat alkotni magunknak. Még szerencse, hogy a hozzájuk tartozó feliratok szövegét Barth könyve megőrizte számunkra (2. kép).

1. A régi városháza (Hauser Károly festménye)

Az 1676. nov. 18-i nagy tűzvész a városházát és a várostornyot is megrongálta. 1678-ban sürgetik helyreállításukat. A várostorony – a háborús időkben nyilván nagyobb szükség volt rá – gyorsan el is készült. A régi soproniak dicséretére válik, hogy sem a sietség, sem a háborús idők – Bécs második török ostromának ideje ez – nem akadályozták meg az építőket abban, hogy egy arányaiban és részleteiben

nagyon szép művet alkossanak. Olyant, mely még 214ma, közel háromszáz év múltán is díszére van a városnak. A város képviselete ezért köszönetet is mondott a tanácsnak, ugyanakkor a városházi nagyterem helyreállítását újból megsürgette.[3(27)] Hasonlóképpen megsürgetik az 1685., 1686. és az 1687. években is a teljes helyreállítást, illetőleg a befejezést.[4(28)]

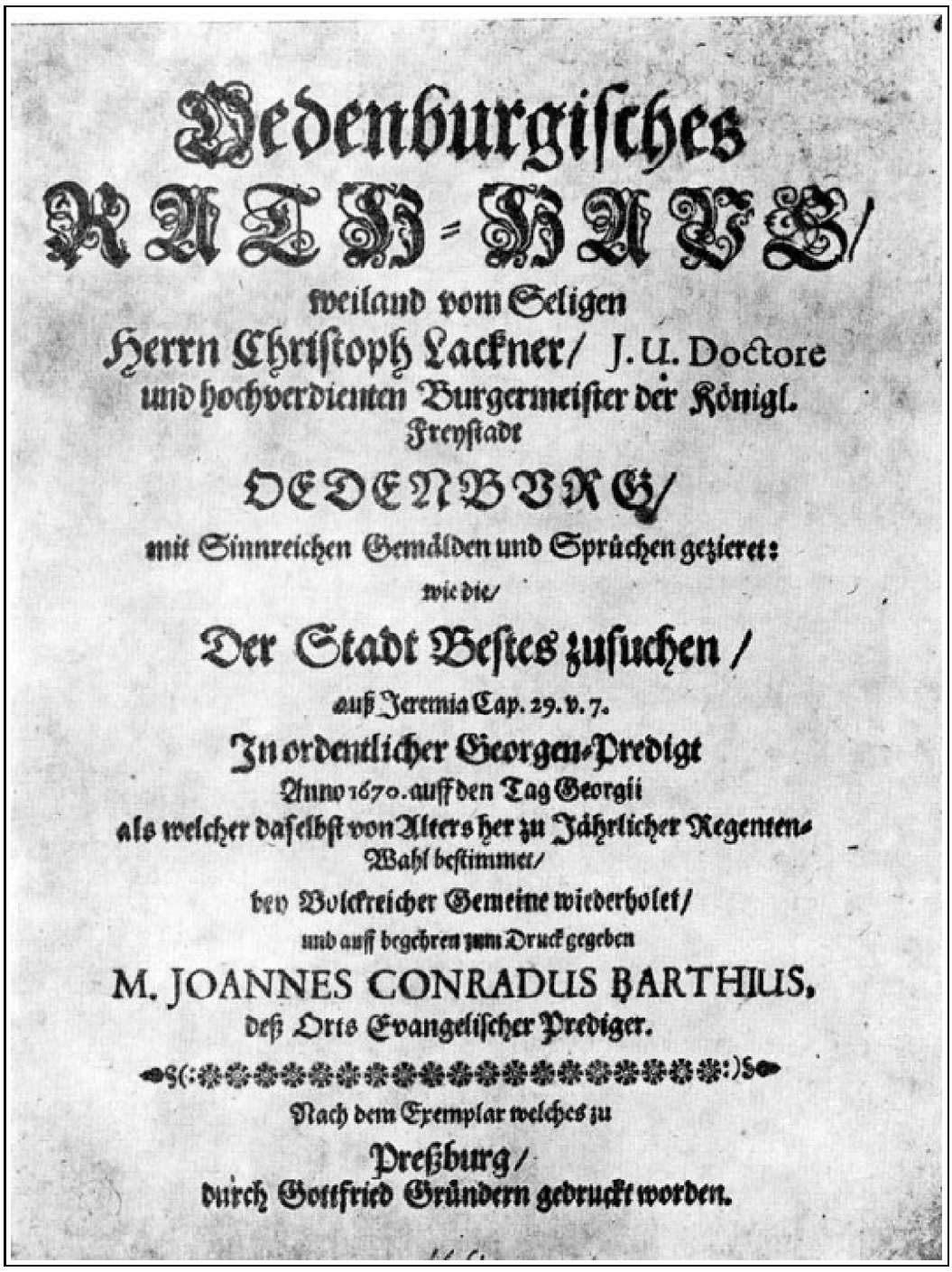

Siebenbürgisches
RATH-HAUS/
weiland vom Seligen
Herrn Christoph Lackner/ J. U. Doctore
und hochverdienten Burgermeister der Königl.
Freystadt
SIEBENBURG/
mit Sinnreichen Gemälden und Sprüchen gezieret:
wie die/
Der Stadt Bestes zusuchen /
auß Jeremia Cap. 29. v. 7.
In ordentlicher Georgen-Predigt
Anno 1670. auff den Tag Georgii
als welcher daselbst von Alters her zu Jährlicher Regenten-
Wahl bestimmet/
bey Volckreicher Gemeine wiederholet/
und auff begehren zum Druck gegeben
M. JOANNES CONRADUS BARTHIUS,
deß Orts Evangelischer Prediger.
Nach dem Exemplar welches zu
Preßburg/
durch Gottfried Gründern gedruckt worden.

2. Barth János Konrád prédikációjának címlapja

Dobner Ferdinánd, aki 1701-ben polgármester, Leitner Szervác szobrásszal nagy feszületet faragtatott a nagytanácsterem részére. Ez jelenleg a Liszt Ferenc Múzeumban van.[5(29)]

Greiner János Pál polgármestersége idején, 1712. ápr. 11-én megállapodnak abban, hogy a városházának új homlokzattal való kiképzése szükségessé teszi a kapuzat megmagasítását. A meglévő épületmagasság mellett azonban az új 215kapuzat aránytalan lenne, ezért a helyiségek belső magasságát is meg kell emelni. Tehát le kell bontani a meglévő boltozatokat és helyükre új födémet kell építeni. A Szent György napi választásokig, hogy azokat a hagyományos helyen tarthassák meg, a boltozatokat inkább aláducoltatják.[6(30)]

3. A régi városháza főhomlokzata

A lebontásra ítélt boltozatok egyikén, az első emeleti lépcsőházi csarnokban (erről nyíltak a tanácstermek) Lackner Kristóf az 1617. évi szokatlanul jó bortermés emlékezetére bőségszarut tartó nőalakot festetett „Annus Aureus" („aranyév") felírással.[7(31)] Ez volt az előtere a városháza főhelyiségének, a 4 bécsi öl és 3 láb (8,54 m) széles és átlagban 6 öl és 1 láb (11,69 m) hosszú nagyteremnek (területe kb. 100 m^2). Ebben tartotta üléseit a 120 tagból álló külső- vagy nagytanács és itt tartották gyűléseiket az 1553., 1622., 1625.,

1634. és 1681. évi országgyűlések is. Nehéz megérteni, hogyan férhetett el benne annyi küldött.[8(32)]

Az átépítés tervezőjét nem ismerjük, azt azonban meg kell állapítani, hogy lényegesen kisebb méretei ellenére is feltűnően hasonlít a régi bécsi városházához (ennek tervezőjét különben szintén nem ismerik), különösen a kapuzata, átlósan sarokra állított oszlopaival és a felettük elhelyezett 2–2 szoborral (3. kép).[9(33)] A két városháza között egyébként is sok rokonvonás fedezhető fel. Mind a kettő egy-egy középkori háztömb kis részét elfoglaló gótikus házból fejlődött 216ki úgy, hogy a szomszédos épületeket szép lassan hozzákapcsolták, a barokk korban pedig új homlokzatot kapott. Legfőbb különbség a kettő között az, hogy a bécsiek megőrizték a régi épületet, a benne levő stukkó díszítésekkel, fal- és mennyezet-festményekkel együtt, úgy hogy tudósaik kiértékelhetik az ott található történelmi és heraldikai emlékeket.[10(34)]

4. Justitia és Prudentia szobra a kapuzatról. (Liszt Ferenc Múzeum)

A soproni városháza átépítését – nem sokkal a tűz okozta károk kijavítása után – az okozhatta, hogy a külső tanács 1711. márc. 2-án megállapította: a nagyterem bedőlőfélben van.[11(35)]

217Ekkor már falkötővasak alkalmazását is előírták és kötelezték a kivitelezőt, Ballauf György kőműves mestert, hogy terv szerint kell építkeznie.[12(36)] Érdekes összehasonlítási alapot adnak az építkezések évszámai: a bécsi 1699–1702 között, a soproni 1712–1714, a velük nagy rokonságot mutató székesfehérvári városháza pedig 1717 után épült. A fehérvári tanács 1717. július 3-án kötött szerződést a kismartoni Walch Tamás kőfaragó mesterrel a kapu elkészítésére. A kaput ott is, úgy mint Sopronban, Justitia és Prudentia (az Igazság és az Előrelátás) szobrai díszítik.[13(37)] A soproni szobrok és a barokk kőkorlát megmaradtak és jelenleg a Liszt Ferenc Múzeumban vannak (4. kép). Fenti munkáért Unger János kőfaragó mester, soproni polgár 460 és 421 fl-ot kapott. A nagyterem páros ikerablakai felett két fekete kőtáblát helyeztek el, ezek most a városháza lépcsőházának falába vannak beillesztve. Ezek felett pedig

1–1 ovális medaliont láthatunk, melyekben minden valószínűség szerint falfestmények lehettek.

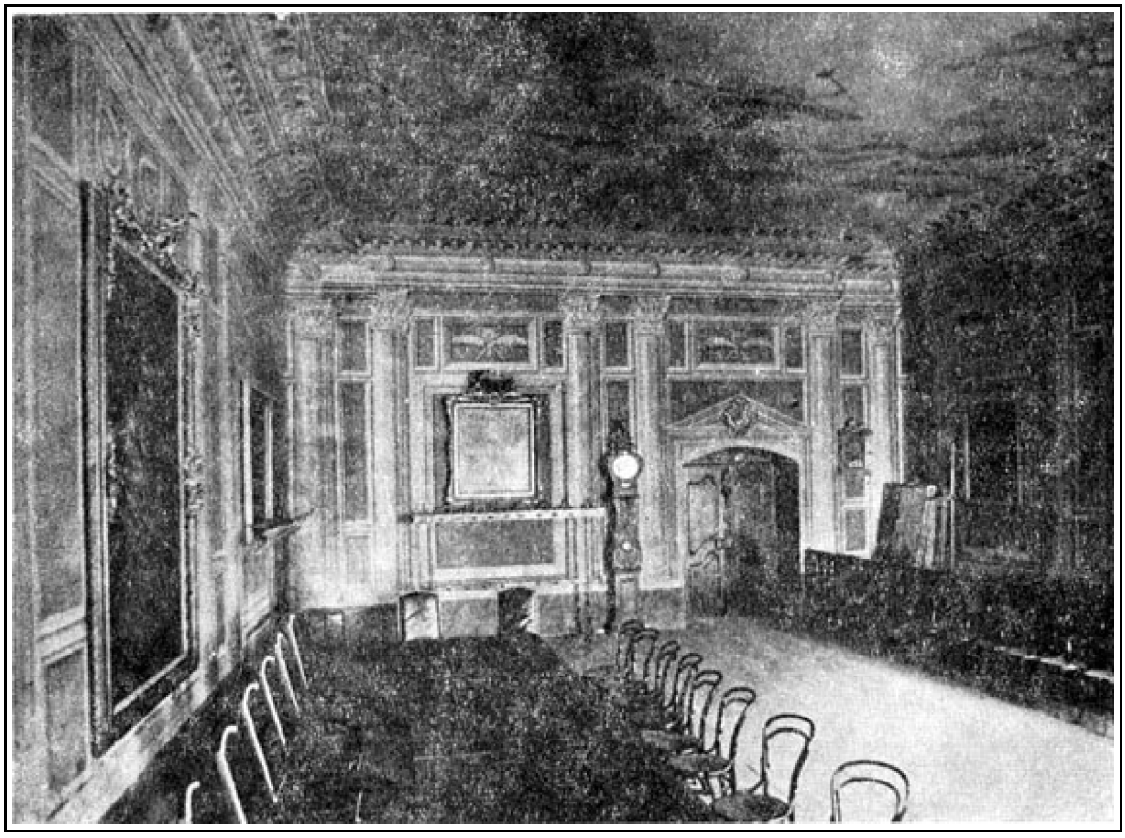

5. A nagy tanácsterem

1762-ben került felállításra a nagyteremben (5. kép) az a hatalmas fehérmázas cserépkályha (6. kép), melyet Bleicher János bécsi kályhásmester szállított 173 fl 23 krajcárért. Jelenleg a múzeumban van. Ugyanott találjuk Zoller Ferenc soproni órás három méter magas álló óráját is (7/a. kép), melyet 1772-ben készített a nagyterem részére, rokokó stílusban. Ennek az órának az érdekessége, 218hogy mutatójába látszólag egy másik – kis órát – épített bele a mestere, de ennek a kis „órának” az egyetlen mutatóját egy ügyesen elhelyezett ellensúly úgy mozgatja, hogy mindig oda mutat, mint a nagy óra kismutatója (7/b. kép).[14(38)]

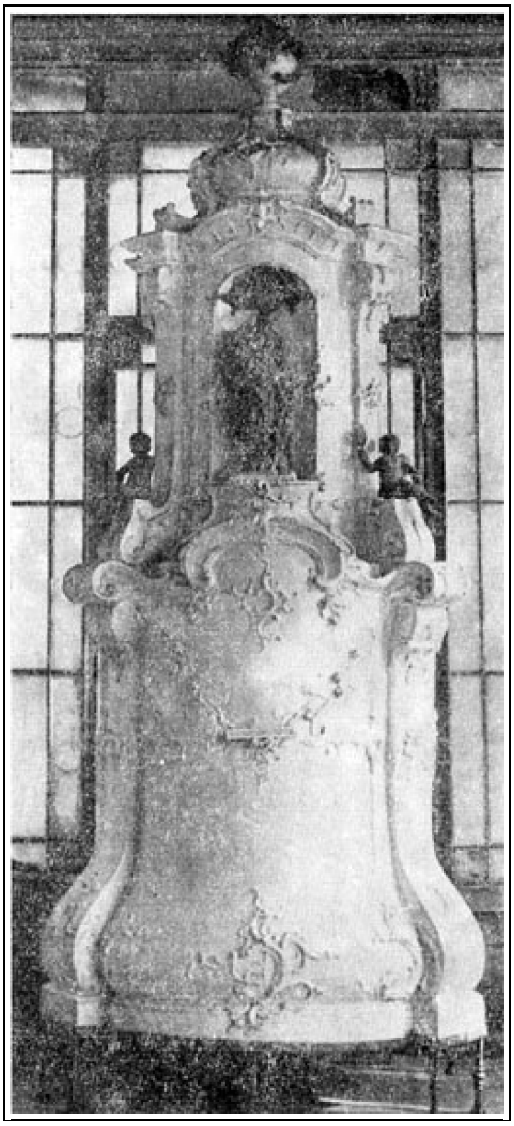

6. A nagy tanácsterem rokokó cserépkályhája

A következő nagyobb tatarozásra 1782-ben került sor. A községi képviselet takarékossági okokból azt kérte, hogy a drága stukkódíszítés helyett freskót készítessenek. A figurális festést Dorffmaister István 300 fl-ért, az architektura festését Steiner Bálint rajztanár 150 fl-ért vállalta. Maga a festmény az épület bontásánál természetesen elpusztult, de színvázlata a múzeum tulajdonában van (8. kép). A kép a mester egyik legmonumentálisabb, egyben legdrámaibb 219felfogású műve. Főalakja báró Schilson János királyi biztos, akit II. József küldött ki a város tanácsa és lakossága között felmerült viszályok kivizsgálására és elsimítására. E küldetés sikerét mutatja a mennyezetkép: a középen, a kép főhelyén antikizáló barokk viseletben a királyi biztos. Mellette két puttó, az egyik a magyar, a másik a Schilson család címerét tartja és ezzel határozzák meg a küldött személyét és küldetését.[15(39)] Schilson lendülettel nyújt át pálmaágat – mint az általa megteremtett béke jelképét – két alázatosan meghajló férfinak, akik Sopron városát képviselik; az őket követő gyermekalak a város címerét viszi. Schilson felett Justitia lebeg, ő felette pedig két nőalak látható: ezek II. József mellképét és a kereskedelmet jelképező Merkur-botot tartják. A kígyóhajú

gonosz szellemekre, a viszályt szítókra, pedig egy szárnyas aggastyán 220sújt le kaszájával és űzi el őket a Meduza-fejet ábrázoló pajzsával. Tehát elmúlt a viszályok ideje és felderült a béke napja. Ezt jelképezi a hamvaiból kiemelkedő és megújuló főnixmadár is.[16(40)]

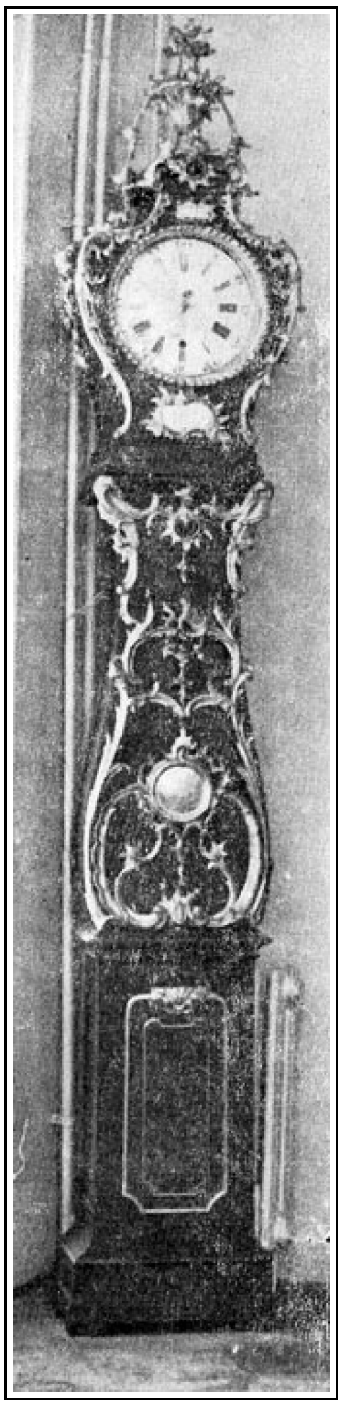

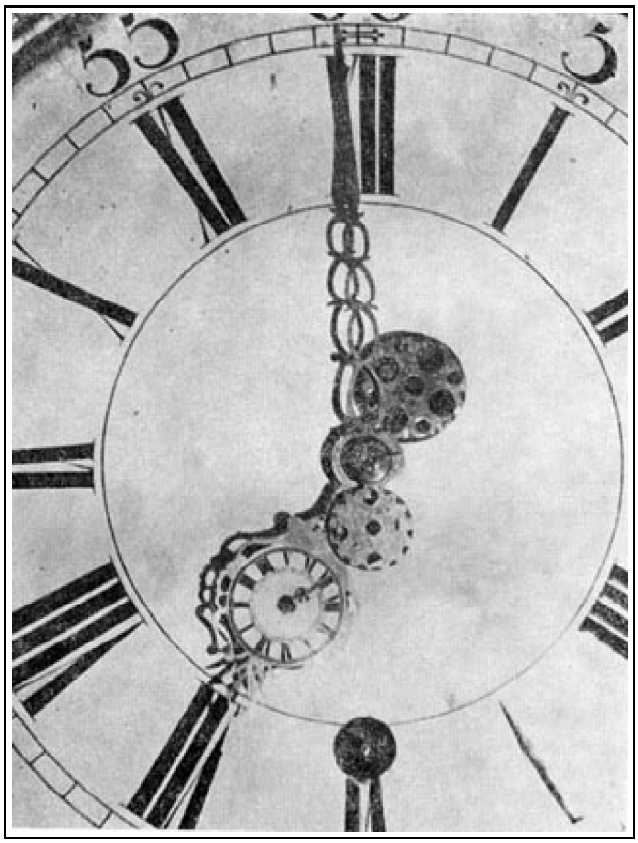

7. A nagy tanácsterem órája és mutatói (Liszt Ferenc Múzeum)

Az ismertetett soproni kép programja áll legközelebb úgy a császár terveihez, mint a polgárság gondolkodásához. A Schilson-féle vizsgálat számos visszaélést – például a város jobbágyfalvainak kiszipolyozását – szüntetett meg és az adminisztrációban is rendet teremtett. Ezzel a polgárság javát szolgálta és öntudatát emelte, ezért adták meg a festőnek ezt a témát, és ez már bizonyos fokig igazolja a város vezetőségét. Mindenesetre bennük élt leginkább a polgári szellem és öntudat. Nem csatlakoztak feltétel nélkül a régihez mereven ragaszkodó nemességhez és nem hódoltak be túlzottan, pillanatnyi anyagi előnyökért az uralkodónak sem.[17(41)]

8. Dorffmaister István színvázlata a nagy tanácsterem mennyezetképéhez (Liszt Ferenc Múzeum)

221A város akkori képviselete különben nagyon komolyan vette munkáját, melybe a városháza szépítése is beletartozott. Így a tanácsterem ajtajára kerülő zárról részletrajzot kértek be. Payer Pál lakatosmester ezt be is nyújtotta, de céhtársa Czákly Mihály már a kész zárat hozta magával. A község képviselete azonban mégis Payer Pál 48 fl-os ajánlatát fogadta el.[18(42)] Az akkori tanácsterem ajtaja ma a városi levéltár bejárata és a zárjával együtt tanúskodik a régi soproniak jó ízléséről (9. kép). Nagy kár, hogy a Czákly-féle

zár nem maradt korunkra, így nem áll módunkban megítélni, helyesen választottak-e elődeink?

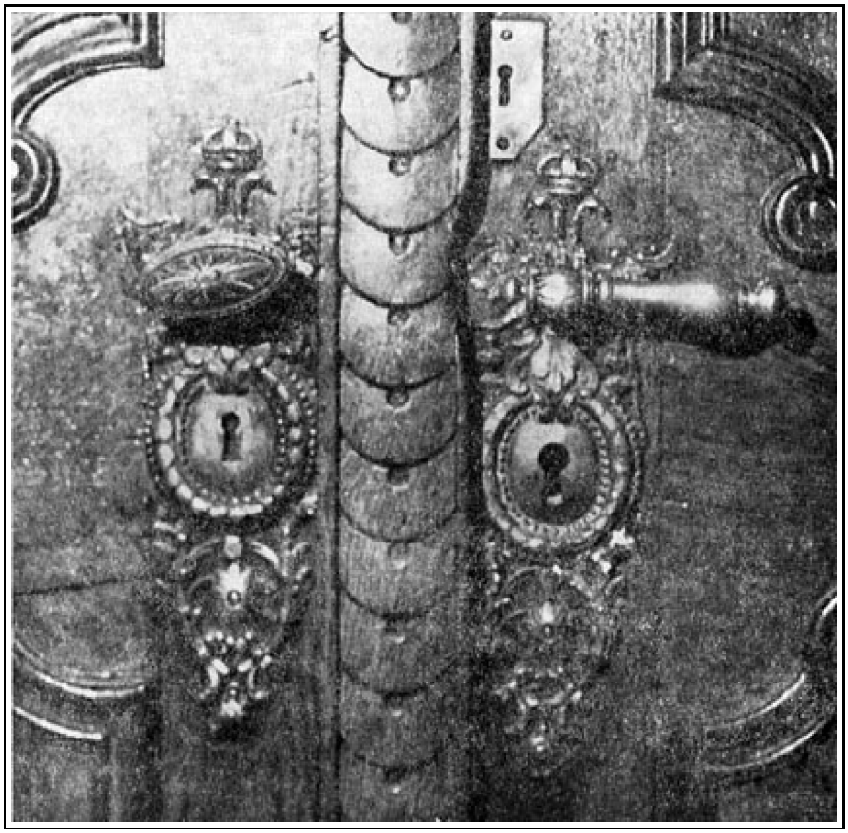

9. A tanácsterem ajtajának kilincse. (jelenleg a levéltár ajtaján)

Az 1824. évi helyreállításnál viszont nagy hibát követtek el: a faragott kőből készült kapuzatot és a behajtó boltozatát olajfestékkel mázoltatták be, a fugákat pedig elgittelték. Valószínűleg akkor jött divatba ez az eljárás és sem a város szakembereinek, sem a mesteremberekne nem lehetett még tapasztalatuk arról, hogy az olajfesték megakadályozza a kőanyag természetes légzését és így inkább árt, mint használ. Az árajánlatok tekintetében is szokatlanul nagy eltéréseket tapasztalunk: Mechle József kőfaragó eredetileg 13 fl-ot kért bécsi árfolyamon (Wiener Währung), a valóságban 180 fl-ot kapott, valószínűleg éppen az olajmázolás okozta a nagyobb költséget; a kőművesmunkát végző Hild Vencel 169 fl 39 krajcárt kapott.[19(43)]

222A városháza bővítését a levéltár állandó gyarapodása és ezzel helyszükségletének növekedése kényszerítette ki. Például 1829. július 22-én a tanács és a község képviselete együttes ülést tart ebben az ügyben.[20(44)] Elhatározzák, hogy a városi jegyző szolgálati lakását megszüntetik, őt magánépületben fizetendő lakbérének megtérítésével kárpótolják és az így felszabaduló helyiségeket a levéltár bővítésére használják fel. A határozat meghozatalakor azonban már tisztában vannak azzal is, hogy ezzel csak pár évre oldják meg a kérdést.

Hild Vencel építőmester már a következő év szeptemberében jelenti is, hogy a tetőszék és a zsindelyfedés nagyon megrongálódott.[21(45)] A csatolt rajzon a hibás helyeket megjelölte és javaslatot tett a fedélidom olyan átalakítására, hogy a beázások nagyrészét okozó vápák megszűnjenek. Hild tervét a felettes építési

hatóság (Königl. Ung. Landes-Bau-Ober-Direction) 204. sz. alatt tárgyalta. Az átalakítás nem jelentős: néhány ajtó befalazása és 1–2 válaszfal felhúzása. Itt jelenik meg először a „retirad”, a helyiség 5 öl hosszú és 2 öl széles, tehát eredetileg nem épülhetett árnyékszéknek. A metszeten feltüntették a falak repedéseinek irányát is. Ezekből arra következtethetünk, hogy a falak a beépített hatalmas támpillérek ellenére (vagy talán részben éppen azok nagy súlytöbblete miatt?) süllyedtek. Az átalakítások során a könyvelőség falát teljesen lebontották és kisebb vastagsági mérettel újrafalazták. Az ablakok számát szaporították és a földszinti helyiségek addigi dongaboltozatai helyett csehsüveg-boltozatokat építettek. Az emeleti helyiségeknél pedig a borított gerendafödém gerendáit a rövidebb fesztávolság irányába helyezték el. A terveket kiegészítő jelentés megemlíti, hogy a külső főfal az I. emelet magasságában 6 hüvelyknyire (kb. 16 cm) kilóg és egész szélességében átrepedt. A kamra boltozata minden oldalán elrepedt és bedőléssel fenyeget. A válaszfalak – a főfalak közelében – lefelé szélesedő repedéseket mutatnak, melyeket már többször elfalaztak, de mindig újból megnyílnak. A baj oka a rossz alapozáson kívül a tetőcsatorna hibás voltából származó ismételt átázás. A javítási munkák költségei Müller Ferenc városi alkamarás 1831. júl. 4-i elszámolása szerint készpénzben (a téglát, követ és a homokot a városi téglagyár és bányák adták) 1751 fl 15 és 4/8-ad krajcárt tettek ki. Nem érdektelen talán megemlíteni, hogy egy kőműves pallér napibére 1.18 fl, a kőművesé 1.09 fl, a habarcskeverőé 30 kr, a napszámosé 27 kr volt.[22(46)]

A tanács felkérésére Handler József és Hild Ferdinánd építőmesterek 1833. jún. 12-én jelentik, hogy megvizsgálták az épületet. A falak – kijavítás után – elbírnák az új tetőszerkezetet és a tűzfalakat, az egész bizottság egyhangú véleménye szerint azonban az épület beosztása és szerkezeti részei olyan rosszak, hogy nem érdemes a költséges új tetőszerkezetet rátenni. Handler külön véleménye: a ferde falak és a szűk hely miatt a helyiségeket nem lehet megfelelően elrendezni és az egész városházát le kellene rombolni, illetve újat kellene építeni. Ezt kiegészítően Müller Ferenc alkamarás azt jelentette, hogy a várostorony melletti muskétásház padlása leszakadással fenyeget; ezzel szemben megállapítják, hogy a muskétásházban ez a veszély nem forog fenn.[23(47)]

223**2.** A megtervezendő új városháza építési programját 1834. febr. 26-án Hasenauer Márton városi mérnök állította össze. Összesen 68 hivatali helyiséget ír elő, a kényelmes főlépcsőn, az összekötő folyosókon és egyéb mellékhelyiségeken kívül. Még arra is kiterjedt a figyelme, hogy a városi tűzifecskendő és két víztartálykocsi fűthető helyiséget kapjon, közvetlen kijárattal a Háromháztér *(Vorspannplatz)* felé.

Valóban már 1834-ben két jónevű építész, a soproni Hild Ferdinánd, valamint Stampf Ferenc, aki az Esterházy herceg alkalmazottja volt és Kismartonban élt, nyújtja be terveit az új városházának a régi épület helyén történő újjáépítésére. A város által megadott építési programot mind a két tervező igen lelkiismeretesen betartotta.

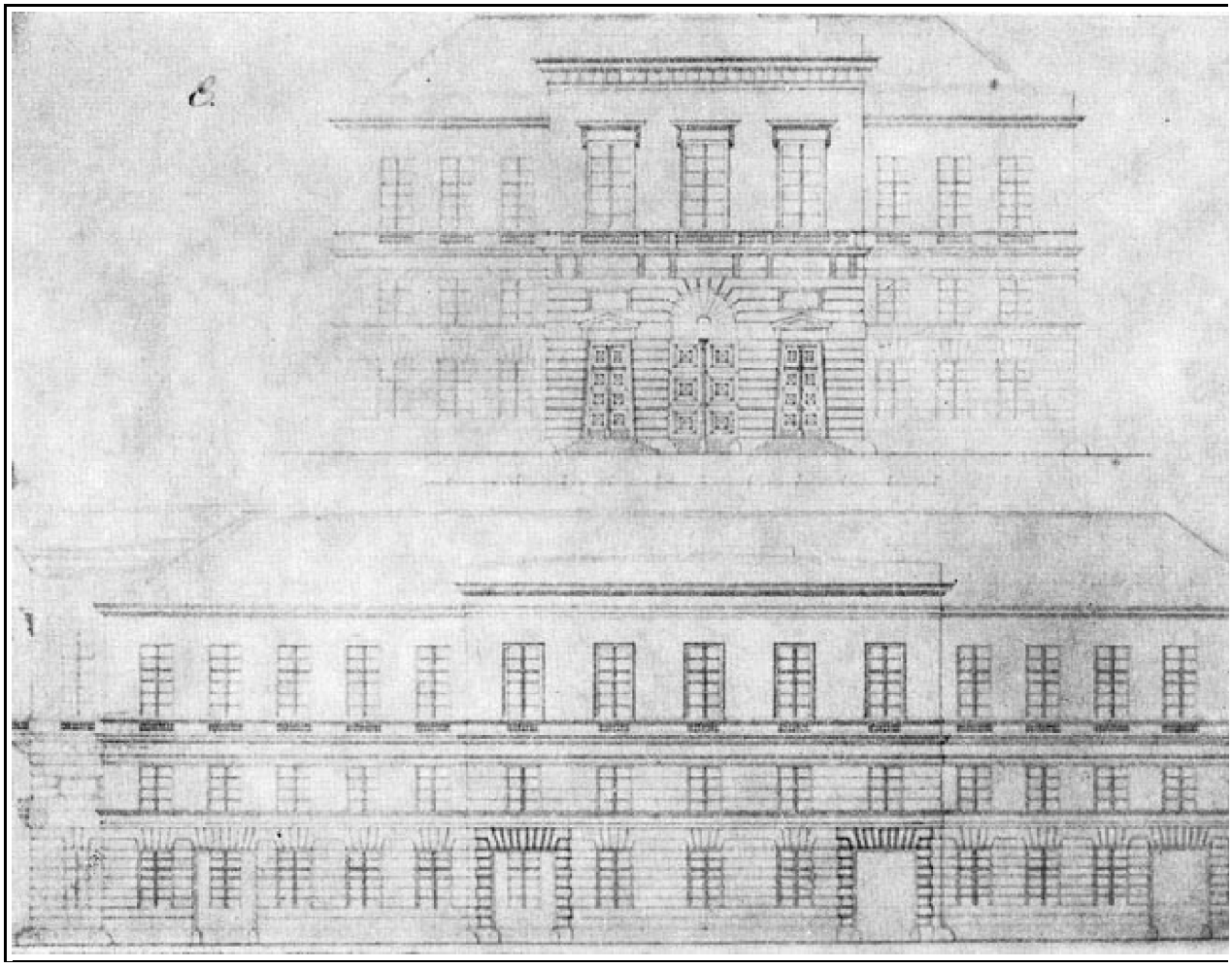

10. Hild Ferdinánd terve. Fő- és oldalhomlokzat

Stílusuk csak az akkor uralkodó klasszicista lehetett. Hild Ferdinánd homlokzatai e stílusnak megfelelően, egyszerűek, nyugodtak. Jellemző, hogy a főhomlokzat gyalogbejárói még abban is követik görög előképeiket, hogy az ajtónyílások fent keskenyebbek mint alul, tehát a falak látszólag befelé dőlnek. Ez az ott közlekedőkben kellemetlen érzéseket válthat ki, olyant, mintha rájuk dőlne a fal. Az addigi egy lépcsőház helyett kettőt alkalmaz, ez javítja a közlekedést és növeli a tűzbiztonságot. A szabálytalan, sokszorosan ferde telek természetesen megnehezíti, főként a szimmetriát szinte szabályként megkövetelő klasszicista stílusban való tervezést. A nehézségek ellenére is sikerül mind a két utcai homlokzatát a szabályok betartásával szigorú szimmetriában elrendeznie és a belső tereknél is lehetőleg derékszögű helyiségeket alakít ki (10. kép).

224Stampf Ferenc első terve ugyancsak szigorúan klasszicista, alaprajzi megoldását a szűk és ferde telek kedvezőtlenül befolyásolta, de neki is sikerült szabályos udvarok köré csoportosítania a hivatali szobákat és folyosókat. A nagyobbik udvar Háromháztér felőli bejáratának tengelyében még egy díszes kutat is láthatunk (11. kép).

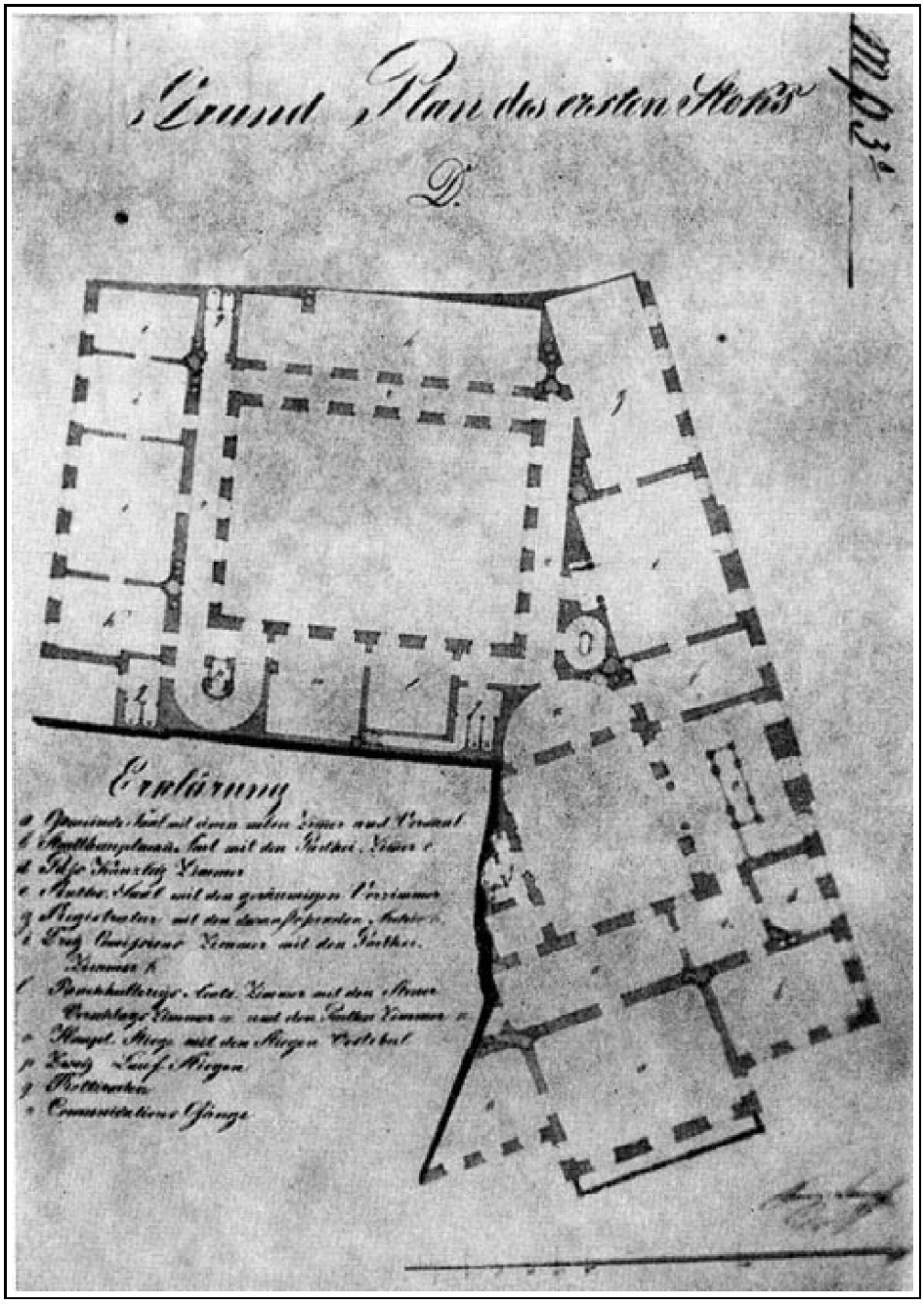

11. Stampf Ferenc első terve. Az I. emelet alaprajza

Stampf terveinek az elbírálására a tanács bizottságot küldött ki Wagner Mihály megyei mérnök vezetésével, Molitor József rajztanár, Hild Ferdinánd és Handler József építőmesterek, továbbá id. Hasenauer Márton, Heist József és Grasel Lőrinc ácsmesterek részvételével. A bizottság megdicsérte a terveket és a színház tervezési munkáival együtt 300 fl-ot (Convenz Münze: ez értékesebb volt, mint a Wiener Währung, mert három ezüst huszas tett ki egy forintot) szavazott meg értük Stampfnak, ebben az összegben az útiköltsége is benne foglaltatott.[24(48)] Nem találtam ellenben nyomát annak, hogy Hild

Ferdinánd is 225kapott volna valamit elvégzett tervezési munkájáért. Nem is valószínű, mert ha ő is pályázó lett volna, nem vehetett volna részt a terveket elbíráló bizottságban.

Braunmüller József városi levéltáros 1845. okt. 24-én jelenti, hogy a levéltárban bizonyos iratok számára már nincsen hely. Schultz Pál tanácsnok és Győry József népszónok dec. 24-én megállapítják a felhozottak valódiságát. Ezért azt javasolják, hogy építkezés vagy a Hochholtzer kisasszonyok szomszédos házának megvétele útján bővíteni kell a városházát.[25(49)]

Az árvaszék vezetője, Nákovits Mátyás 1846. okt. 8-án jelenti, hogy a városháza fala a Hochholtzer- és a Fitz-házak között, ott ahol a tűzoltólétrák vannak, nagyon megrongálódott és a bedőlésétől kell félni. Az esővíz behatol a lakásokba. Handler József és a szomszédok jelenlétében megvizsgálták a helyzetet. A vastag fal sarkában (a városkapitány szobája felé) „monument" (római sírkő?) van. Ez a fal a nyomás alatt szemmel láthatóan elmozdult a városháza irányába. Bedőlésétől nem kell félni, de két vonóvasat a Fitz-ház felöl jó lesz elhelyezni és a lyukakat, valamint a repedéseket kiékelni.[26(50)]

Ezzel azonban a kérdés megoldását ismét csak elodázták. Ennek maguk is tudatában voltak, mert Salzmann Károly városi mérnök már az 1846. júl. 16-án kelt jelentésében ezeket a házakat csupán, mint az új városháza építésénél számba jöhető építőtelkeket, illetőleg mint a meglévő telek bővítését vette figyelembe. Szerinte a számításba jöhető telkek:

1.	A régi városháza telke	478 négyszögöl
	Hochholtzer-féle ház	70 négyszögöl
	Fitz-féle ház telke	183 négyszögöl
	Tschurl-féle ház telke	250 négyszögöl
	Összesen:	981 négyszögöl

Továbbá:

2.	A „Szarvas-vendéglő telke, de ez nagyon keskeny, főleg az utcai vonalán (a mai Pannónia szálló telke)	1656 négyszögöl
3.	A domonkos templom előtti tó helye (mai Széchenyi-tér)	294 négyszögöl
4.	A „Zöld torony" (Brückl Bastei) bontása révén megnyíló új utcánál (a mai Művelődési Központ helyén) az utcától	
	jobbra	432 négyszögöl
	az utcától balra	315 négyszögöl

Döntés: a Hochholtzer-ház megvételét elő kell készíteni. A városházával szomszédos ház Hochholtzer Klára és Franciska tulajdona volt (16. kép). Az 1847. febr. 1-én kelt adásvételi szerződés szerint az épület jövedelme évenként 565 fl volt. Ezt 6.9%-kal tőkésítve kereken 8200 fl-ot fizet a város vételárként.[27(51)]

226**3.** A szabadságharc és az utána következő elnyomás az új városház építésének gondolatát háttérbe szorította, mindaddig míg I. Ferenc József és Erzsébet királynő várható látogatása (1854. jún. 18.) előtt világosan ki nem tűnt, hogy a régi épület reprezentatív célokra már nem felel meg. Kurz András polgármester, amikor közlik vele, milyen megtiszteltetés éri rövidesen városát, kétségbe esve jelenti ki, hogy fizikai lehetetlenség a hátralevő 2 hónap alatt ebből az elaggott, romos épületből fiatalosan csillogót

előteremteni.[28(52)]

Ez különben nem speciálisan soproni jelenség. Rados Jenő megállapította: „Évszázadokon át tartó teljes Habsburg függőség, sőt elnyomás után, az 1867-es kiegyezéssel bekövetkező relatív és korlátozott önállóság, a negyvennyolcas vívmányok szerény megmaradt részével és a fejlődő kapitalizmussal karöltve olyan feladatok megvalósítását tette egyszerre lehetővé, sőt szükségessé, melyek már korábban lettek volna esedékesek és más országokban testet is öltöttek. Ez nálunk, országunk méretéhez képest hirtelen felfokozott és sokrétű, egyes vonatkozásaiban az európai általános szintet viszonylag meghaladó építési tevékenységet váltott ki.”[29(53)] Tehát országos irányzattal és a bizakodó közhangulattal kellett volna szembe szállnia a város vezetőségének, ha a saját életét is veszélyeztető régi épületet meg akarta volna tartani. Érthető, hogy ezt a hálátlan szerepet nem vállalta, hanem inkább kiadta az utasítást az építkezés előkészítésére.

Janke Ferenc állami segédmérnök 1855. júl. 29-én kelt jelentésében megállapítja, hogy a nagyrészt mészhabarcsba rakott terméskőből épült városházát és a Hochholtzer-házat a bizottság megvizsgálta. Vizsgálati eredmény: a falak a pincétől a padlásig repedezettek és kihasasodnak. Különösen feltűnő ez a Hochholtzer-háznál, ahol a járdától az I. emeleti ablak aljáig 4 hüvelyk (10.5 cm) a kihajlás, onnan a főpárkányig viszont 12 hüvelyk (31.6 cm) a befelé való dőlése az épület főfalának. A felső szinteken egyetlen padozat sincs már a helyén, mind elmozdult már eredeti vízszintes helyzetéből. A két épület már megtörtént kidúcolásai csak enyhítő jellegűek *(palliative Mittel)*, de nem szüntetik meg az életveszélyességet.[30(54)]

A város felettes hatósága akkor – a Bach-korszakban – a helytartótanács volt, ez azonnal utasította a városi tanácsot, hogy naponta figyelni kell a repedéseket. A Hochholtzer-ház nyugati főfalát, amelyik annyira kihasasodott, jól kiégetett téglából készült, kötésben falazott fallal kell aláfogni. Ez arra mutat, hogy az épület alapozás nélkül, vagy csak nagyon csekély alappal épült. Elrendeli a közgyűlési terem azonnali kiürítését, megtiltja a kocsiknak, hogy a kapualjba behajtsanak és javaslatot tesz új városháza építésére. Ezt különben Kurz András, a város polgármestere már az előző évi királylátogatás alkalmával megtette, amikor aggastyán épületről beszélt.[31(55)]

A sok bizottságnak egy előnye volt, elkészültek a régi városháza felvételi rajzai. Valószínűleg Handler Ferdinánd, az építész készítette őket, de Handler József, a cégtulajdonos írta alá (12–13. kép). Ezekből megállapíthatjuk, hogy a fiókos dongaboltozattal fedett kocsibehajtó kb. másfél öl széles volt, jobb oldalán ülőfülkékkel. A másik oldalon, ha eredetileg voltak is ilyenek, az őrszoba létesítésekor befalazták őket. Az adópénztáron és az árvaszéken kívül itt 227jelentősebb hivatal nem volt. Annál több volt a börtön (9 db), ezek közül egy sötétzárka. Nagy helyet foglaltak el a raktárak. Ezek boltozatai alatt elsősorban azt a bort őrizték, amelyet nemesek vagy idegen kereskedők szállítottak a városon át más vidékre. A város ugyanis féltékenyen őrködött azon kiváltságán, melyet Zsigmond király 1412-ben adományozott a városnak, hogy Sopronban idegenből származó bort senkinek nem szabad kimérnie vagy eladnia. Érdekes ilyen szempontból az első emeleti alaprajz mellett megrajzolt két metszetrajz. Ezek szerint az épületnek kettős pincéje volt, melyek nagyon mélyre nyúltak le a talajba. Az alsó pince padlószintje kb. 4 ölnyire (7.05 m) volt az akkori járdaszint alatt. Valószínű, hogy eredetileg az alsó volt a pince, a felső pedig földszint, hisz a római kor óta a Belváros talajszintje kb. 4 métert emelkedett, ennek az emelkedésnek egyrésze arra az időszakra eshetett, amikor a későbbi városháza már állt. A nagy mélység miatt a pincék csak komplikált szellőző aknák építésével voltak szellőztethetők. A kapubehajtó mellett vezetett fel a lépcső az emeletre, mint azt több soproni házban még ma is láthatjuk. Valószínű, hogy ennek stukkós mennyezetét fényképezte le Rupprecht Mihály 228soproni fényképész az épület lebontása előtt.[32(56)] E csarnokból nyílt a két

tanácskozó terem és innen indult az épület hátsó, udvari részei felé egy 32 öl (60 m) hosszú, helyenként sötét és nagyon elkeskenyülő folyosó (szélessége egyes helyeken 5 láb, azaz 95 cm). Erről nyílt a legtöbb hivatal, a legeslegvégén a levéltárral. Tűzvész esetén tragikus helyzet! Handler felvétele idején a polgármester és a községi bíróság hivatalai már a szomszédos, ún. Hochholtzer-féle házban voltak, ezért nem láthatók a tervrajzokon. Az épület homlokzatáról felvételi rajz nem maradt reánk. Korabeli festmények és fényképek azonban elég szép számmal (1. kép)

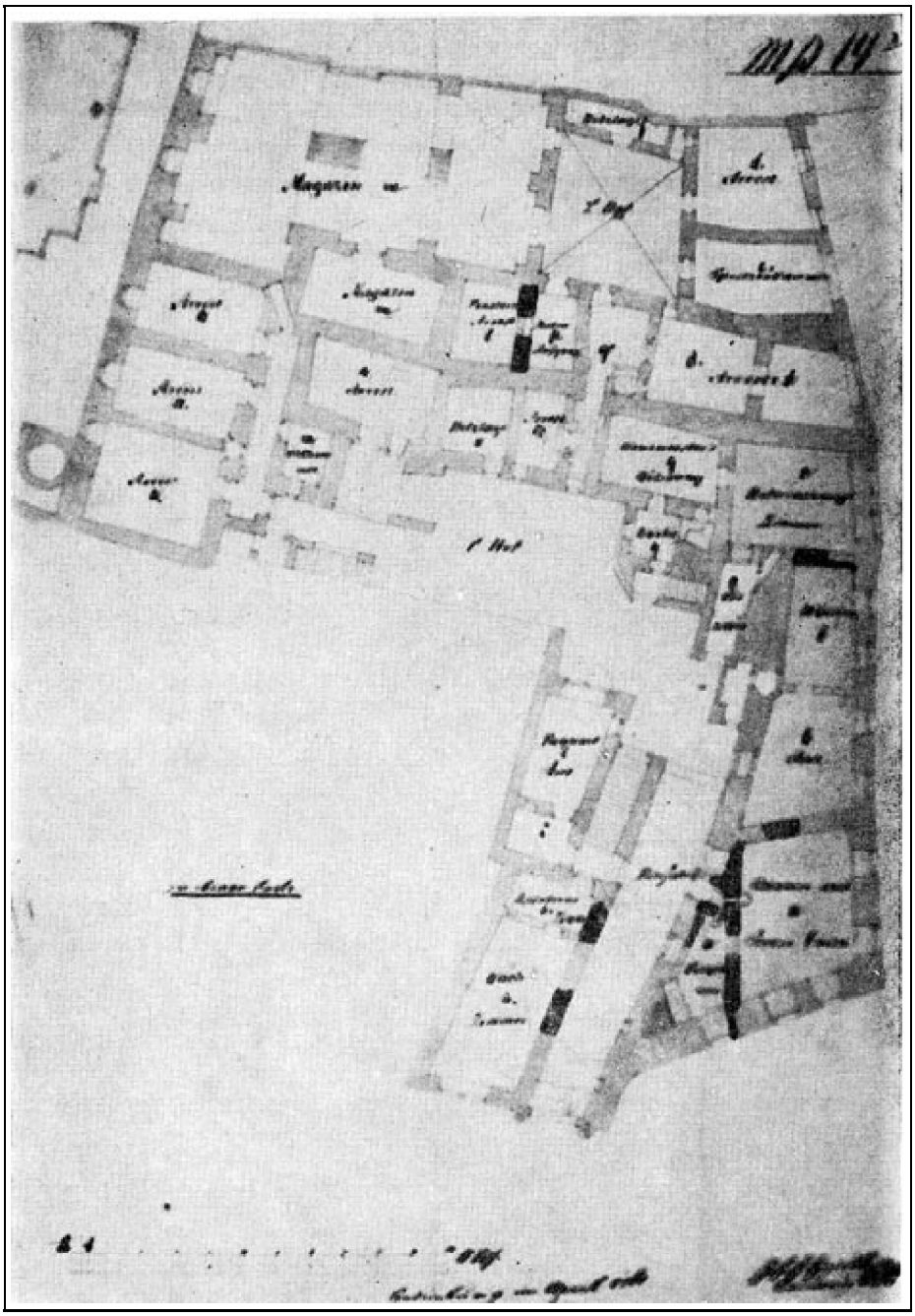

12. A régi városháza felvételi rajza: földszint

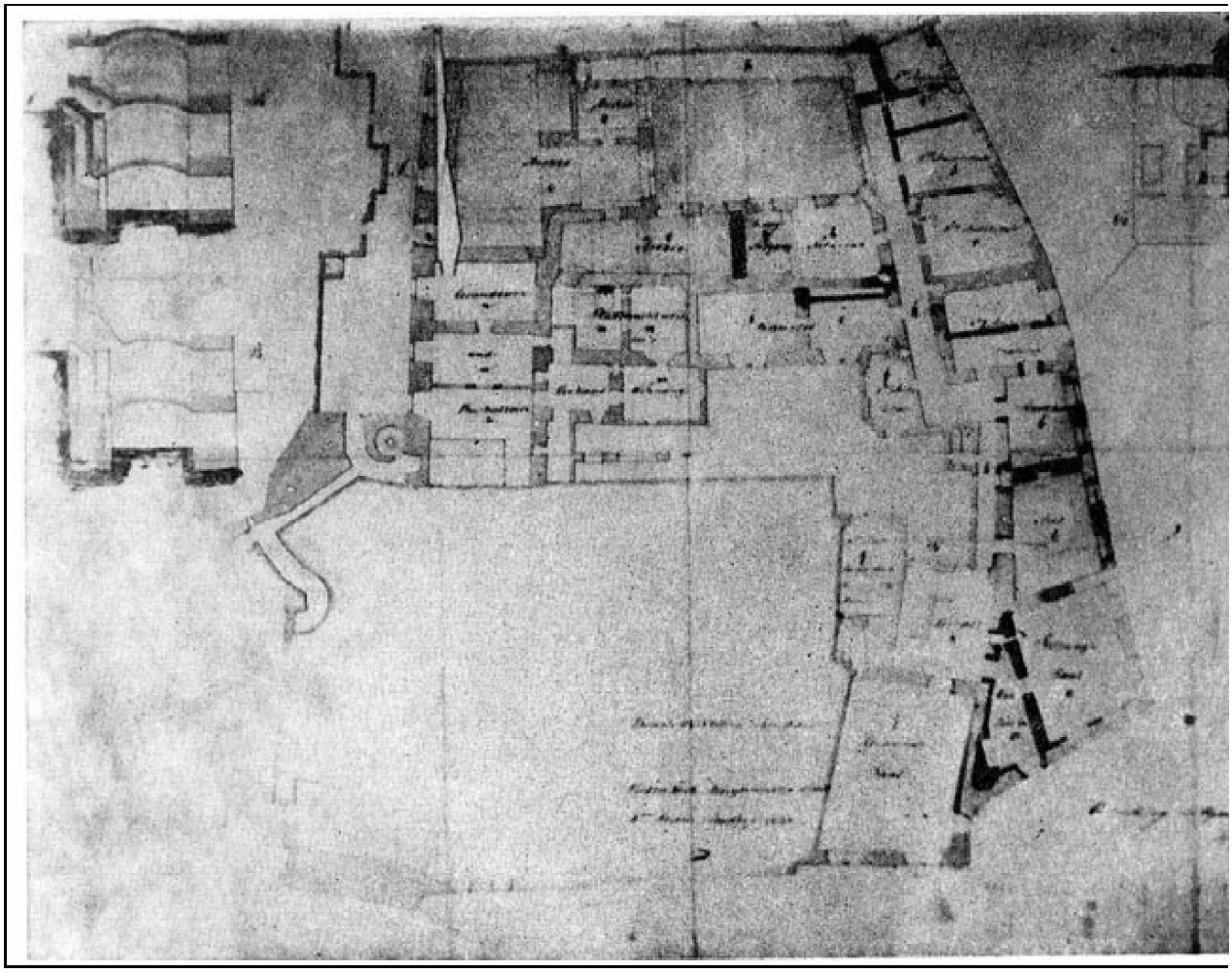

13. A régi városháza felvételi rajza: I. emelet és metszet

4. A felettes hatóság beavatkozása után valaminek történnie kellett és ekkor nyújtotta be Stampf Ferenc, az Esterházyak építésze második tervét. A szomszéd ház megvétele által megnövekedett, bár éppen olyan ferde telek lényegesen kedvezőbb alaprajzi megoldást tett lehetővé. Megnövekedett a homlokzati hosszúság is és ennek következtében monumentálisabb homlokzati kialakítás vált lehetővé. A tervező bátran, de kérdéses, hogy helyesen cselekedett-e? Áttette a nagy közgyűlési termet a Háromház téri oldalra és ezzel az épület főhomlokzata is erre a forgalomtól elzárt, de intim hangulatú terecskére került volna. Stílusra nézve megtartotta, az akkor már kissé idejétmúlt klasszicista stílust. Ma már lehetetlen megítélni, hogy ez maradiságból, vagy a környezethez való alkalmazkodásból történt-e? Annál is inkább, mert a közeli Orsolya téren nagyon jó példáját láthatjuk annak, hogy egy tehetséges és jó 229ízlésű építész a romantikus stílusban is milyen szép és harmonikus térkialakításokat tudott létre hozni (14–16. kép)

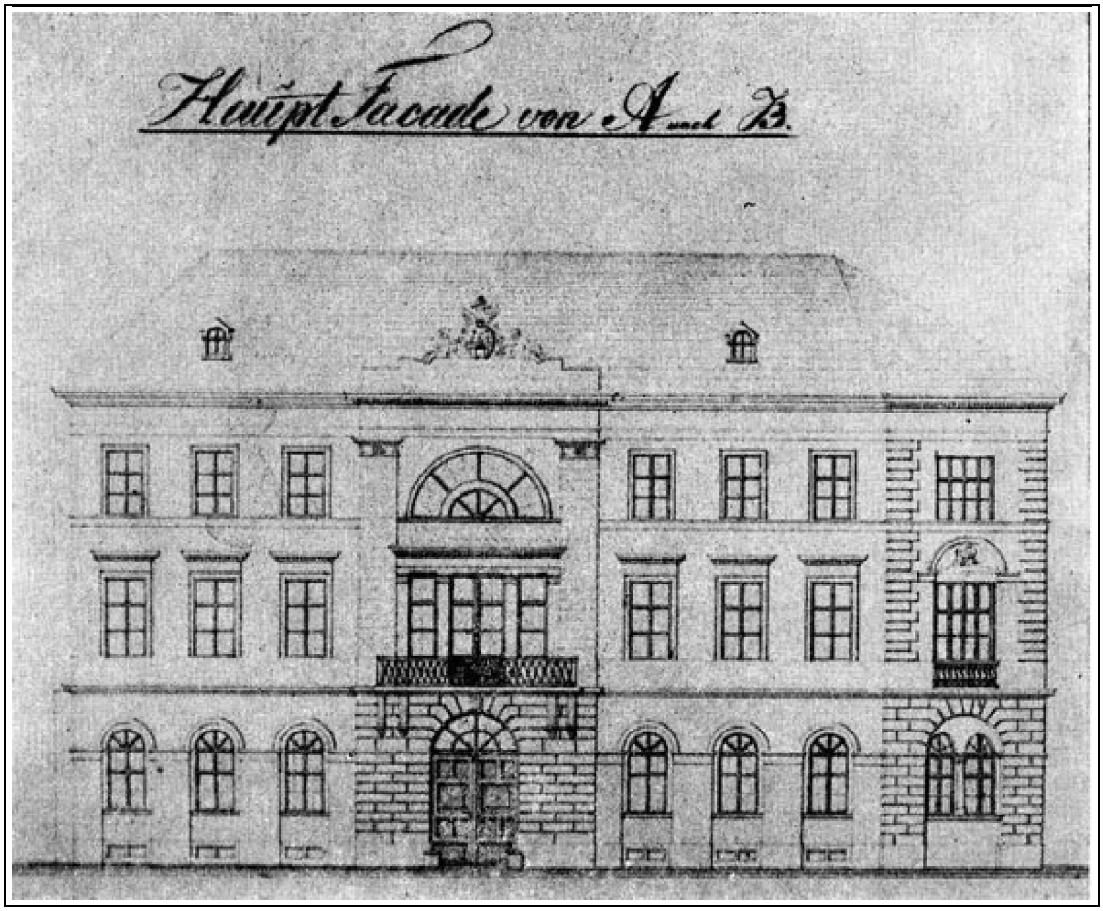
Haupt Facade von A. u. B.

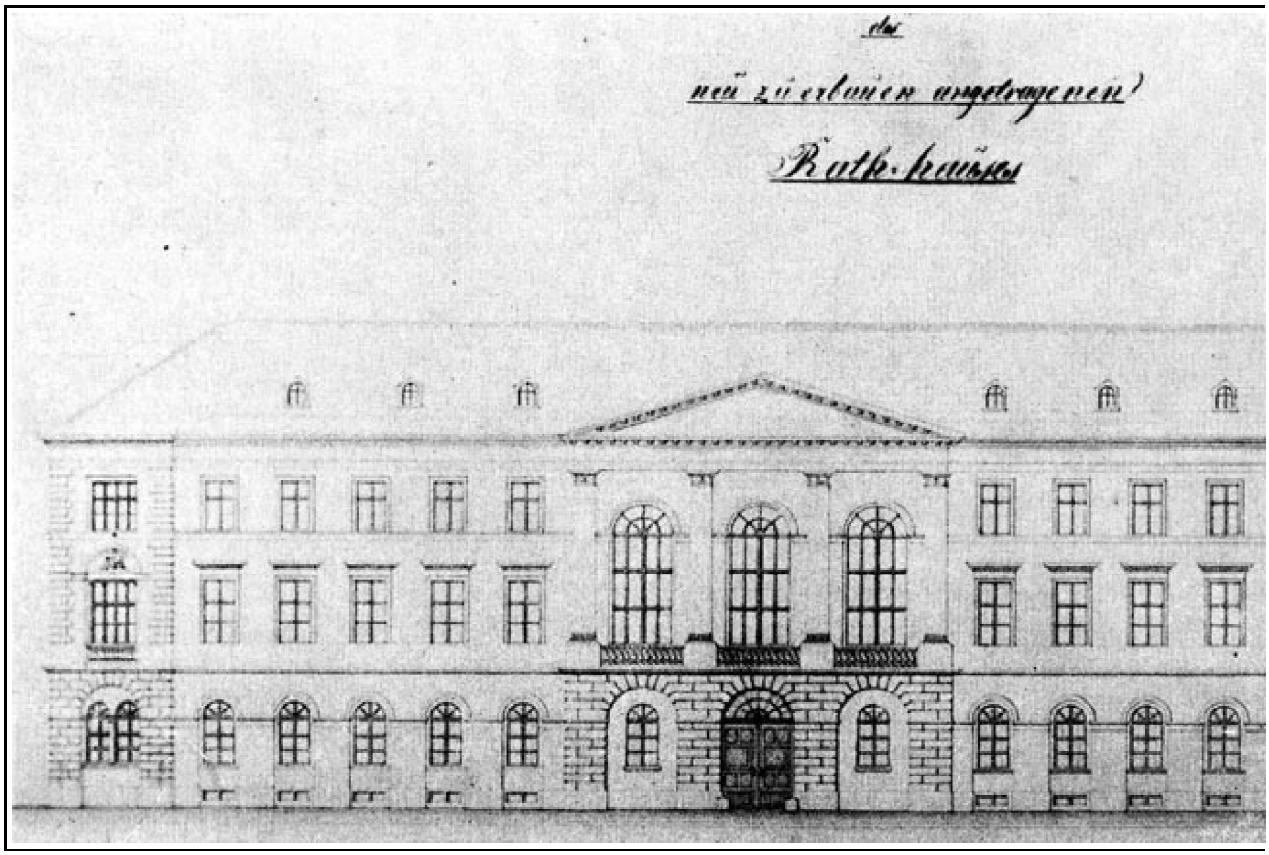

14. Stampf Ferenc második terve. Fő- és oldalhomlokzat

Ismét egészen más Stampf harmadik terve, ez az előbbi kétemeletes épület helyett egyemeletes megoldást mutat, mely azonban bizonyos fokig monumentálisabb, mint a kétemeletesre tervezett második. Az építési programban előírt helyiségszámot úgy tudja tartani, hogy a telket az előbbinél jobban kihasználja, két udvar helyett egyet tervez és ebben ügyesen elrejti a telek ferdeségét, homlokzatilag 230pedig erős rusztikával hangsúlyozza ki a földszintet és az emeleti ablaksort. Az egész terv leghangsúlyosabb része a mai Beloiannisz-tér felé néző homlokzat középrizalitja. E hangsúly érdekében ismét visszahozta a nagytermet erre az oldalra és 1–2–2–1 pilaszter elosztás közé helyezte a többinél nagyobb, félköríves záródású ablakait. A középrizalitra két szobrot tervezett (valószínűleg a régi városháza kapuzatán levőket kívánta, hagyománytiszteletből vagy takarékosságból, felhasználni). Címertani és egyben súlyos politikai hibát követett el viszont a rizalit közepe fölé elhelyezett városi címerrel. 1861-ben, az osztrák ármádia súlyos olaszországi vereségei után fellelkesült és új reménységre ébredt magyar hazafiak nyilván nem nézték volna jó szemmel a főhomlokzat közepén trónoló, a heraldikai arányokon messze túlnövő és erős naturalizmussal ábrázolt kétfejű „császármadarat”, mely alatt a város tulajdonképpeni címere úgy eltűnt, mint a tojás a kotlóstyúk alatt (17–18. kép). A címertan 231ismer képzeletbeli állatokat, mint pl. a kétfejű sas, de a természet nem tűri meg az ilyen torzszülötteket. Ha nagyritkán ki is kel a tojásból egy kétfejű csirke, az nem életképes, tehát a kétfejű sast csak a heraldika szabályainak megfelelően szabad ábrázolni. Valószínű, hogy Sopronban a Szent György templom karzatán levő kétfejű sas befolyásolhatta a tervezőt.

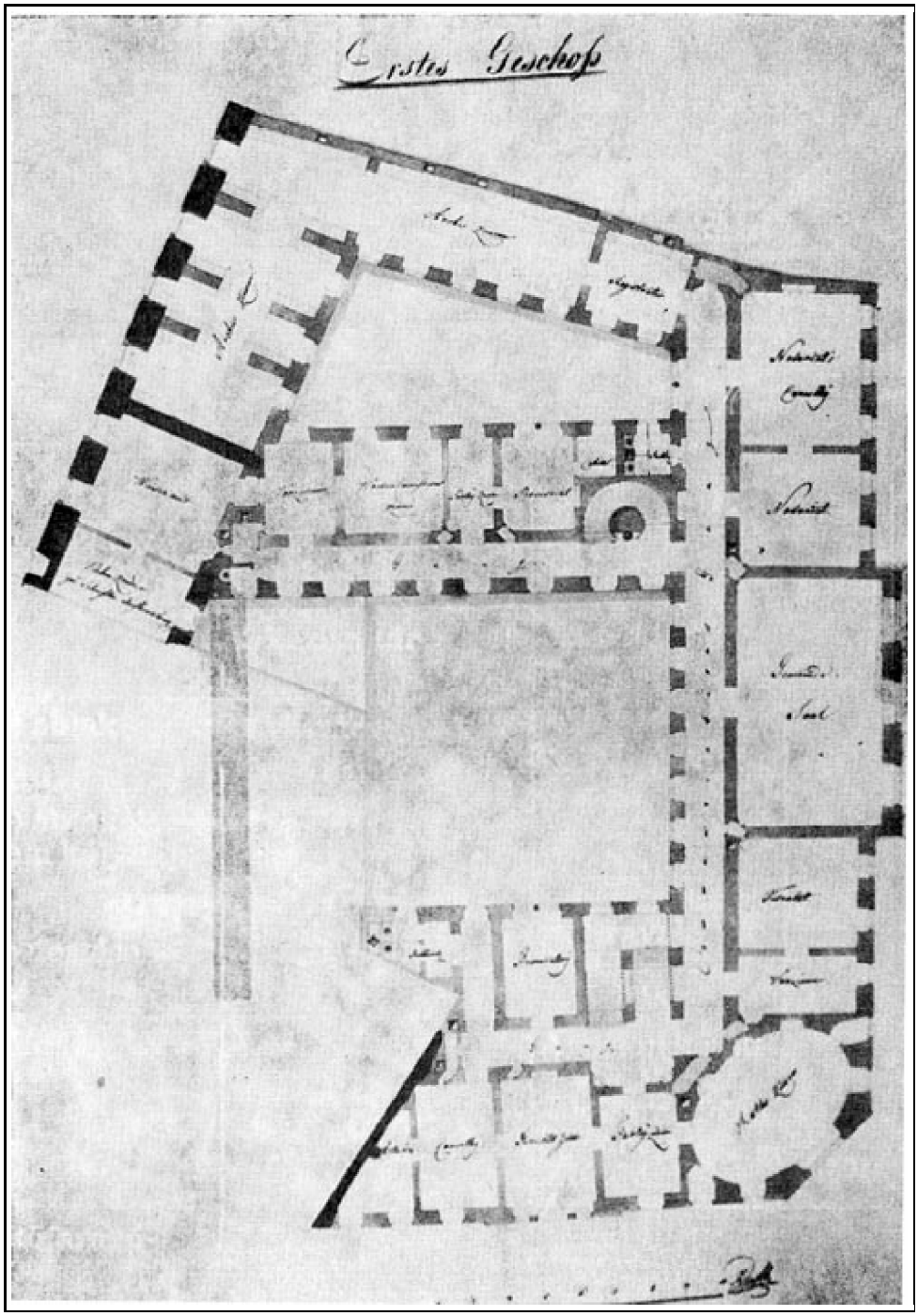

15. Stampf Ferenc második terve. Az I. emelet alaprajza

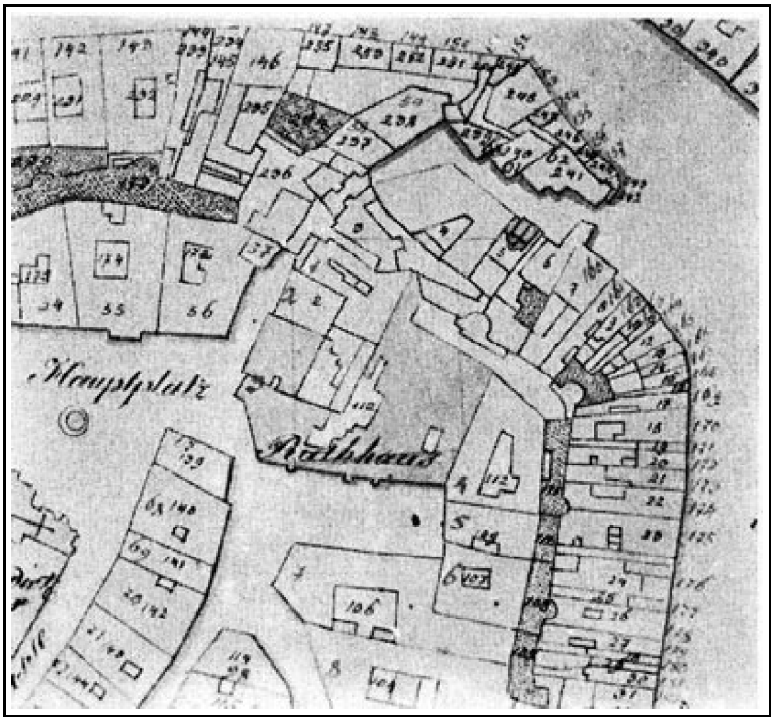

16. A régi városháza és környéke

5. Csodálatos, hogy a fenti jelentések, állásfoglalások (a közgyűlési terem azonnali kiürítése, naponkénti jelentés a repedésekről stb.) és a tervek elkészíttetése után milyen hosszú szünet következett. Az „Oedenburger Bote" egyik 1881. évi cikkéből értesülünk, hogy az épület renoválása gyorsan halad. Még a rég kiürített nagytanácsterem mennyezetfreskóit is felújíttatták, bár az ismeretlen cikkíró szerint: „a régi festészet barátainak nem nagy örömére."[33(57)]

A renoválás költségei nem bizonyultak valami jó befektetésnek, mert 1886-ban a városház egyik hátsó épületrészében leszakadt a tető. A szomszédos helyiségek kiürítését elrendelték és Schey Károly városi mérnököt tüzetes jelentéstételre utasítják. Jelentése lényegében megismétli a már sokszor jelentett hibákat, azzal a különbséggel, hogy azok veszélyessége megnövekedett. Pl. a községi bíróság feletti padláson a falrepedés keresztülmegy a 75 cm vastag főfalon. Ezt a főfalat terméskövekből, kötés nélkül építették. A felette levő padlásszoba teljesen düledező és repedésekkel telt. A fedélszék egyszerű deszkákon nyugszik, a sárgerenda („födéltalpnak" írja) részint nincs meg, részint elkorhadt. Boór hivatalszolga lakása mellett egy repedés átmegy a 85 cm vastag falon és a lakás feletti lépcső falán is. Az éléskamra bedőléssel fenyeget. A kémény 30 cm-t tér el a függőlegestől, lebontandó. A volt erdőmesteri hivatal lépcsőjénél a fal kidőlt, stb. Javasolja, hogy a tanács hivatalait, elsősorban a községi bíróságot az Ikvahídon levő ún. Spiess-házba költöztessék át. A többi hivatal kiürítését 1886. nov. 1-ig végezzék el. Schey Károly egyben elhárítja magáról a felelősséget, ha javaslatait nem fogadnák el.[34(58)] Szilvásy Márton ügyvéd kiegészítő javaslata: lehetőleg a város tulajdonát képező házakba helyezzék 232el a hivatalokat.[35(59)] A közgyűlésen belül erős ellenzéke volt az új városháza építésének.

Természetes, hogy nem műemlékvédelmi szempontok miatt, hanem mert az építkezés pénzbe került. Az ellenzék fő szószólója Dörfler György lakatosmester, törvényhatósági bizottsági tag volt, aki még mindig a hibák kijavítását sürgette, mert a nyomasztó pénzügyi viszonyok miatt új épület emelésére gondolni sem

lehet. E javaslatának elutasítása esetére azt indítványozta, hogy addig, amíg az építkezést el nem kezdik, a hivatalok maradjanak a régi épületben.

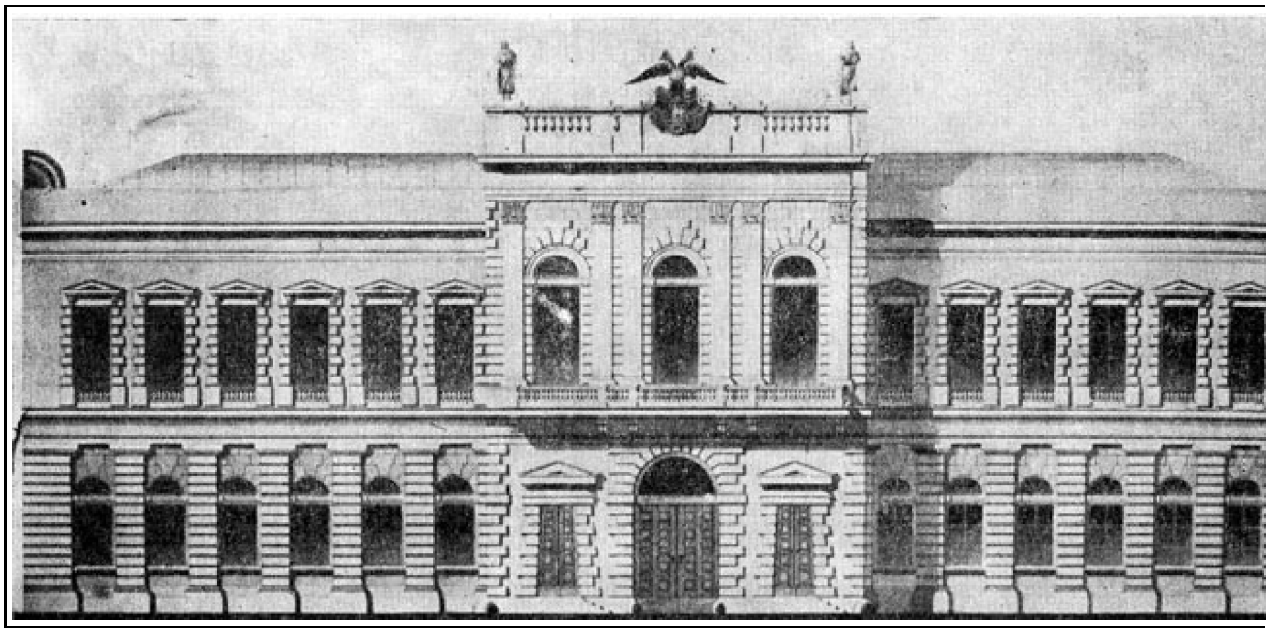

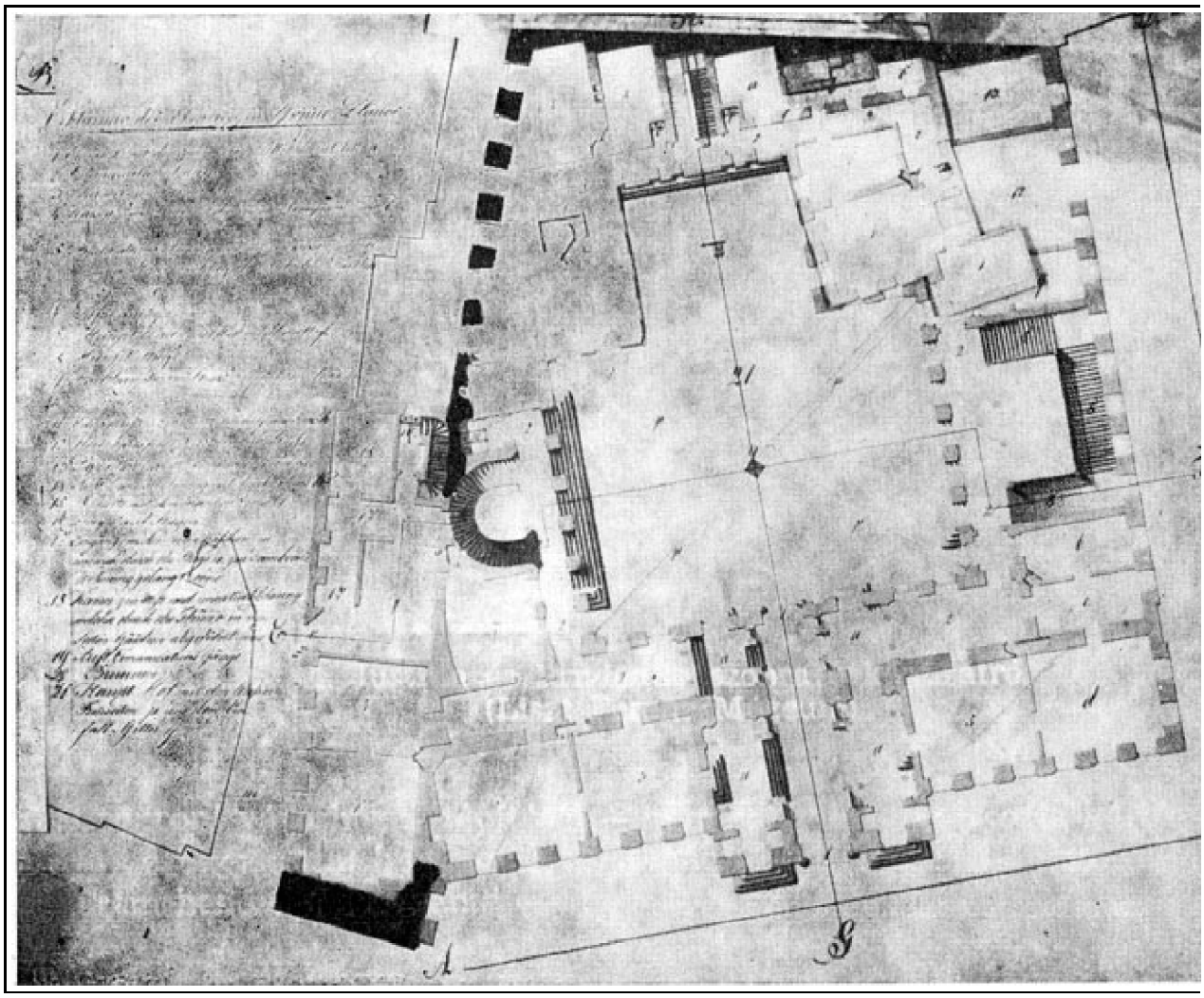

17. Stampf Ferenc harmadik terve. Főhomlokzat és földszint

233Javaslatára az elnöklő polgármester azzal felelt, hogy az ő hivatali helyiségének utcai főfalán egy folyton nagyobbodó és a tetőtől a földszintig húzódó repedés van, tehát a saját tapasztalata is alátámasztja a szakértői vélemény megállapításait.[36(60)]

(Folytatjuk)

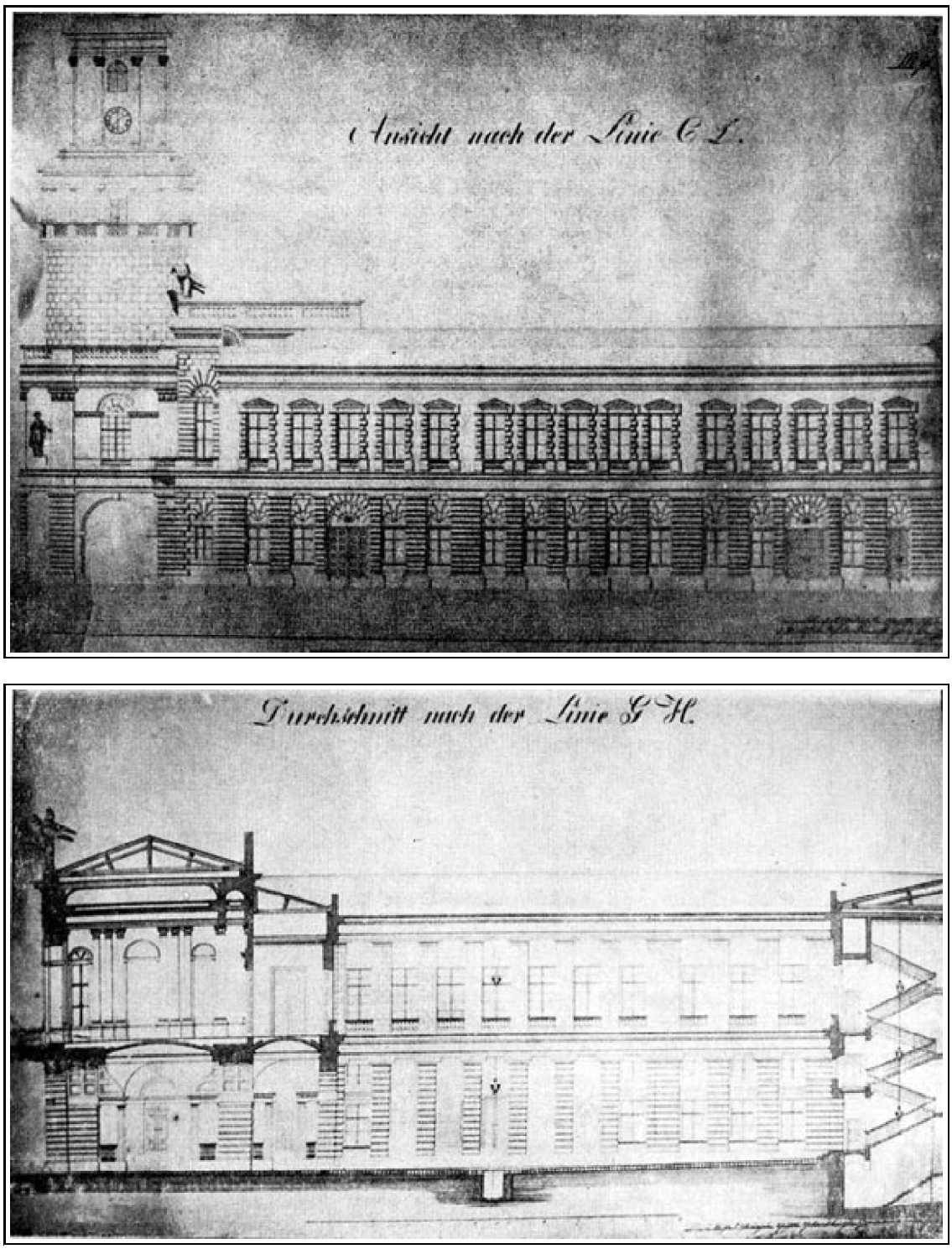

18. Stampf Ferenc harmadik terve. Oldalhomlokzat és metszet

234HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Mollay Károly: A három középkori városháza

I. Az első városháza (1422–1459)

(Kolostor u. 9. = Új u. 12.)

1. 1420. március 12-én délelőtt a városi tanács Székeles Péter polgármesterrel az élen Schadendorfer Mátyás városbíró házában (ma: Hátsókapu u. 2., ún. Caesar-ház)[1(61)] gyűlt össze. Azért a városbíróéban, mert a tanácsnak ekkor még saját háza, városháza nem volt, s mert a városbíró elnöklete alatt ítélkeztek Niczky Benedek megyei nemes felett. A soproni kereskedőket fosztogató nemest még 1415-ben Bogáti András, Vas vármegyei köznemes, a győri püspök fertőrákosi várnagya fogta el és szolgáltatta ki a soproni tanácsnak,[2(62)] amelyben éppen a kereskedő-patriciusoknak döntő szavuk volt. A fertőrákosi várnagyot emiatt Kanizsai János esztergomi érsek és testvére, Kanizsai István királyi udvarmester, Sopron vármegye leghatalmasabb birtokosai zaklatták; továbbá tartani kellett attól is, hogy az ügy előbb-utóbb a király vagy az ő távollétében (az 1414. nov. 5-re összehívott konstanzi zsinat miatt) a királyné elé kerül. Ezért bizonyságlevelet kért a soproni tanácstól arról, hogyan fogta el Niczky Benedeket és rokonát: „ir wellt mir ewren prieff geben von dem gantzen ratt, wye ich dye zwen man gevangen hab, Nikxi Benediken vnd sein vetern, ob dy sach hinfür für mein hern den künig chem oder für dy künigin” (SoprOkl. I/2: 101).[3(63)] E bizonyságlevélben a városi tanácsnak nyilván magára kellett vállalnia a felelősséget Niczky Benedek elfogatásáért.

Nem tudjuk, hogy Niczky Benedek 1420. márc. 12-ig megszakítás nélkül volt-e a soproni tanács fogságában vagy pedig 1415 után kiszabadult és újabb elfogatással került a soproniak hatalmába. Bogáti András mindenesetre 1416-ban mint Zsigmond király familiárisa Konstanzba megy, 1417-ben és 1418-ban onnan tudósítja latin nyelvű leveleiben a soproni tanácsot a zsinat eseményeiről.

Közben a soproni kereskedő-patriciusoknak még egy hasonló ügyük volt folyamatban. Zsigmond királynak még 1411. szept. 16-i okleveléből értesülünk, hogy a soproniak Székely András lőcsei és Nikasy Miklós kassai kereskedőt egyik helyről a másikra üldözve, végül is Kanizsai János egyik birtokán fegyveresen megtámadták, mint valami latrokat és gonosztevőket („tamquam latrones et malefactores”) elfogták és

Sopronban bebörtönözték (SoprOkl, I/2: 48). Zsigmond ezért a polgármesteren és a városbírón kívül a már említett Schadendorfer Mátyás kereskedőt is maga elé idézte. Az ügy hat évig elhúzódott, végül 1417-ben a város elvesztette a pert (SoprOkl. I/2: 123–4), de a királynak még 1418. márc. 26-án Konstanzból is utasítania kell a kir. tárnokmestert, hogy az ítéletet hajtsa végre és a két magyar kereskedőt különösen az osztrák kereskedőkkel cimboráló Schadendorfer Mátyás ellen védje meg (SoprOkl. I/2: 137–9). Az ügy mögött tehát az osztrák–magyar kereskedelmi háború húzódik meg.

2. Az ekkori országos és soproni hatalmi viszonyokra jellemző, hogy Zsigmond most említett oklevele után alig egy hónappal, 1418. ápr. 24-én Schadendorfer Mátyást a részben egymással rokon patriciusok városbíróvá választják, s ez az 1419. ápr. 23524-i tisztújításon megismétlődik.[4(64)] Ilyen körülmények között került sor Niczky Benedek ügyének 1420. márc. 12-i tárgyalására, amelynek kimeneteléről a halálos ítélet miatt kiszabott pénzbüntetés, ill. ennek az egész városra, a külvárosra is való áthárítása miatt fellázadt külvárosi polgárok beadványából értesülünk: „also das man in verurtailt hat an Sand Gregorien tag *(1420. márc. 12.*) vnderm essen mit verslosner tür in der stuben Mathess von Schadendorff, der diezeit richter gewesen ist" (SoprOkl. II/1: 165). Niczky Benedeket Schadendorfer Mátyás házának udvarán délidőben nyilván az a György „mester" *(meyster Jorge)* fejezte le, aki 1419. máj. 31-én szegődött hóhérnak a városi tanács szolgálatába, „der stat Odemburg yrer aygener czu seyn vnd czuchtiger adir henger noch yres rechten vndirweisung hynfür" (SoprOkl. I/2: 159).[5(65)]

3. A kivégzés napján Kanizsai Miklós volt tárnokmester (1388–1398) fia, János, Kismartonból Niczky Benedek érdekében levelet küldött a soproni tanácsnak: engedjék békében szabadon *(pacifice abire),* ha ez nem lehetséges, akkor legalább ne fejezzék le *(decollare non velitis* SoprOkl. II/6: 60). Mire a futár megérkezett Sopronba, Niczky Benedek feje már lehullott a hóhér bárdja alatt. A soproni tanács tudta, hogy nemes felett nem ítélkezhet, hogy tettének következményei lesznek, ezért idejében biztosítékokat igyekezett szerezni eljárásának igazolására. Pozsony városa például készséggel igazolta, hogy a soproniak Niczky Benedeket jogosan végezték ki, mert a közjó érdekében áll, hogy a bűnök ne maradjanak büntetlenül *(ne crimina remaneant inpunita.* SoprOkl. II/6: 61). Niczky Benedek családja és a megyei nemesség is mozgolódni kezdett, hogy megtorolja a nemesi szabadságán esett súlyos sérelmet, úgyhogy Zsigmondnak 1420. ápr. 21-én el kellett rendelnie, senki sem háborgassa önkényesen a soproniakat, az ügy Berzeviczy Péter kir. tárnokmester ítélőszéke elé tartozik (SoprOkl. I/2: 179). Máj. 9-én a soproni tanács Ilsung János kereskedőt Bécsbe küldi, hogy az ottani tanácstól bizonyságlevelet hozzon arról, hogyan rabolta el Niczky Benedek társaival egy Komárom melletti legelőről (*ob der wayd zü Gemarn)* a Komáromból származó János *(Hansen von Gemarn)* bécsi polgárnak 34 ökrét (SoprOkl. I/2: 184).

A tanács helyzetét még súlyosbította a városi hatalmat ténylegesen gyakorló belvárosi patriciusok és a jogaikat követelő külvárosi polgárok között évek óta tartó és mindjobban kiéleződő feszültség. A külvárosiak egyik vádja az volt, hogy a tanács nem számolt el rendszeresen bevételeiről és kiadásairól. 1422. február 14-én ezért Székeles Péter polgármester, Csekán (Magyar) Pál tanácsos és Ernst Konrád városi nótárius 12 évre visszamenően 15 német nyelvű számadást *(quaternos in vulgo scriptos*) adott át a tárnokmesternek (SoprOkl. I/2: 211, 213). Ebből következtethető, hogy a külvárosiak vádja legalább 1410-től kezdve állt fenn.[6(66)] A tanácsnak ezenkívül a dézsmabeszedés körül a győri püspökkel is súlyos ellentéte támadt, amely végül is interdictumhoz és az ún. dézsmaperhez vezetett.[7(67)]

1422 őszén a király fej- és jószágvesztésre ítélte a Niczky Benedek kivégeztetéséért felelős soproni polgárokat és ezt az ítéletét 1422. nov. 21-én pénzbüntetésre változtatta, amelyet 1423. máj. 1-re kellett volna Niczky Benedek rokonsága részére kifizetniök (SoprOkl. I/2: 228). Az ügy folytatásából azt is tudjuk, hogy ez az összeg 3000 magyar aranyforintot tett ki,[8(68)] amit a tanács az egész városra hárított át;

a tanács ellen végül is fellázadt külvárosi polgárok vezetői közül 28-at (köztük 5 belvárosit!) ugyancsak fej- és jószágvesztésben maraszta ltak el,[9(69)] amit a tárnokmester 236szintén pénzbüntetésre változtatott át (SoprOkl. I/2: 293, 299, 310, 311; GerB. 7, stb.). Ernst Konrád nótáriusnak Budán, a tárnokmesteri ítélőszéken 1425. dec. 20-án a városi tanács védelmére elmondott beszédéből az derült ki, hogy a külvárosi polgárok közül választott 24 tagú külső tanács is résztvett Niczky Benedek 1420. márc. 12-i elítéltetésében (SoprOkl. I/2: 295), mégis az egykori belső tanács tagjainak, főleg pedig Székeles Péter 1420. évi polgármesternek és Schadendorfer Mátyás 1420. évi városbírónak a megbüntetéséről nem hallunk. A soproni tanács már a konstanzi zsinat idején is kisegítette az állandó pénzszűkében szenvedő Zsigmond királyt, akiről Ernst Konrád soproni városi nótárius 1421. jún. 22-i pozsonyi levelében többek között ezt írta: „vnser herr, der künig der suecht all winkchel vmb gelt vnd wo er die leut aneinander bringen mag, das tut er, damit er gelt schaczet" (SoprOkl. I/2 201).

4. Nem véletlen tehát, hogy Zsigmond 1422. dec. 10-én Székeles Péter polgármester és Ernst Konrád nótárius kérésére a városnak ajándékozta néhai Wolf bécsi zsidónak a belvárosban, a ferences kolostorral szemben, János mészáros háza mellett fekvő házát *(domum... intra muros eiusdem ex opposito claustri fratrum minorum iuxta domum Johannis carnificis)*, még pedig városháza céljára: *pro domo iudiciali seu pretorio* (SoprOkl. I/2: 233).

Ez a mai Kolostor u. 9. sz. ház helyén állt.[10(70)] Története a várostörténet egy részletét deríti fel. Hasonlítsuk össze az 1379. évi házösszeírás és az 1458. évi ingatlanösszeírás Kolostor-utcai részét:[11(71)]

1379	1458:
Hayreich gayzzel II häusse	Rat Haus[11] mit sein czwgeharing (1)
Smoychel der Jud ist orthaber mit ½ haus	Jorig fleyschacher ½ haus
derselb smoyel ist anheber mit ½ haus	
Peter der Harka I haus	Chunrat Moser I firtayl haus
thoman tärrenhoffer II häusser	das firtayl haus ... dez Geswcler eriben
idem I virtail tärrenhoffer	Andree von Gwrment haus (1)
I haus I virtail	Gorig sneyder ein hostat (1/8)
hayreich gayzzel ½ haus	Hans Joachim (5/8)
—	des Niclas messerer zuehewsel (1/4)
	Hans Trager mit sein haus

Az összehasonlításból ismét kiderül, hogy az 1390-es évektől kezdve a régi 1/10 „kötél" helyett a 2/10 „kötél" nagyságú telek vált a háztelek egységévé, mértékévé, azaz a házak feleakkorának számítanak.[12(72)] A felsorolt házak mind átnyúltak, ma is átnyúlnak a Zsidók (Új) utcájába: 1379-ben Sámuel *(Smoychel, smoyel)* zsidó háza a 10/10 „kötél" nagyságú, azaz 10 egész házat számláló 9. „kötél" *(Saylmaz* 'Seilmass') és a maradék házakat magában foglaló 10. „kötél" határára esett *(orthaber* 'a sort végző' és *anheber* 'a sort kezdő'): egésztelkes, azaz 1/10 „kötél" nagyságú házának egyik felét ezért a 9., másik felét a 10. „kötél"-hez számítják. 1379-ben még nem állt Trager János varga háza (a mai Patika-ház Kolostor utcai felének a helyén): ez ugyanis az 1450-es évek elején épült.[13(73)]

237A fenti felsorolásban kétszer is szereplő Geissel *(gayzzel)* Henrik annak a soproni nemesi-patriciusi családnak volt a tagja, amelynek beszélő („kecskés") címere a volt ferences (utóbb: bencés) templomba került és ma is ott látható. Henrik 1367-ben három másik soproni patriciussal és osztrákokkal együtt

megrohanta Büki János büki nemes házát és a házigazdát megölte, majd mindnyájan osztrák földre menekültek. A gyilkosságba közvetve a szomszédos Kelénpatakon is birtokos Agendorfer János (I.) városbíró (a család címere szintén megmaradt a ferences kolostor káptalantermében), valamint Schmuckenpfennig János patricius és fia, János (az ő Szt. György utcai telkükön épült fel jórészt az ő adományukból a Szt. György-kápolna) is belekeveredtek. Így valószínűleg Geissel Henrik esetében is olyan megtorlásról van szó, amelyhez hasonlókat a bevezetésben említettünk, ill. amelynek a Szentlélek-kápolna építését is köszönhetjük.[14(74)] Geissel Henriket mindenesetre távollétében fej- és jószágvesztésre ítélte a király. Az 1370-es években a rokonságnak és a városi tanácsnak azonban sikerült megakadályoznia, hogy Geissel Henrik jószága a király által megajándékozott Himfi Pál fia Benedek-mester, volt bolgár bán kezére jusson: az ingatlanokat soproniak vették meg, az árát pedig a ferences templom építésére kellett fordítaniok.[15(75)] Így került 1379 után Henrik fenti kéttelkes háza Bockfuss *(der Pokchfues)* Osvát, majd tőle 1401-ben Izsák bécsújhelyi zsidóhoz (HazOkm. IV, 242), végül a már említett Wolf bécsi zsidóhoz, akitől Zsigmond királyra szállt.[16(76)]

5. Az 1422. évi adományozás után a ház a forrásokban 1459-ig mint *rathaus* ‘tanácsháza’ (II/2: 347, stb.), egyszer, 1436-ban(!) humanista latinsággal mint *domus consulum* ‘a tanácsosok háza’ (II/3: 55) szerepel.

A belvárosi patriciusok és a külvárosiak nyílt harcának elsimítása után, 1426-ban fogott hozzá a most már a külvárosiak vezetőivel is kibővített tanács a városháza átalakításához és berendezéséhez.[17(77)] A ház egyemeletes, a Kolostor utcai főhomlokzaton cseréptetős, máshol zsindelytetős volt. Az emeleten volt az ún. nagyszoba *(grosse stuben)*, amelynek ólomkeretes üvegablakait *(die glas im rathaws für die grossen stübnvenster)* Klaus festő 1 font 10 bécsi dénárért 1427-ben festette ki, cserépkályháját *(chachelofen, ofen)* pedig Pál kályhás 1437-ben 12 solidus dénárért, egy másik kályhás 1453-ban 2 1/2 dénárfontért rakta fel és javította ki (II/2: 375; II/3: 83, 404).[18(78)] Az emeleten volt még az ebédlőház *(müshaus* II/2: 375): nyilván ebből lett a tanácsterem *(ratstubє)*, mivel az ebédlőházról csak egyszer, 1427-ben történik említés. A tanácsterem kályháját *(ofen, rauchofen)* 1426-ban rakták 3 dénárfontért, 1432-ben és 1440-ben javították (II/2: 347; II/3: 9, 170), padlóját *(podem)* és mennyezetét *(den obern podem)* pedig 1453-ban hozták helyre Konrád ács és Pock kőműves, valamint embereik (II/3: 402, 403). Asztalát 1427-ben fa-, 1453-ban 113 font súlyú vasrácsozattal *(ketrer, keter)* rekesztette el Schachner János ács, ill. egy lakatos (II/2: 398; II/3: 415). Itt függött a hirdetőtábla *(tauel, täffl die in der ratstuben hangt):* János 238asztalos 1430 táján 60 dénárért készítette el s 8 font súlyú vasakkal erősítették fel (II/2: 387; II/6: 100). Valószínűleg ennek üvegablakait festette ki 1432-ben a már említett Klaus festő, ezért adójából 9 dénársolidust vontak le (II/3: 12). Ajtaját 1453-ban javították meg és még 1427-ben csapódó lakatot *(fellslos)* tettek rá (II/2: 375; II/3: 405; vö. még II/4: 89). Az emeleten volt az ún. öregszoba *(alte stuben*), itt volt még az ún. újszoba *(new stuben, new zimer)*: két ablakának keretét *(glasrem)*, párkányát *(vensterpret)* és asztalát 1454-ben 17 solidus 5 dénárért készítette el az asztalos, az ajtó és az ablakok vasalását 6 dénársolidusért a lakatos, ólomkarikás üvegeit *(gleser)* pedig 1454-ben 6 dénárfontért ismét Klaus festő festette ki (II/3: 416). Ebből következtetjük, hogy ez a szoba az utcára, valószínűleg a Zsidók utcájára nézett, amit az is megerősít, hogy a háznak erre a részére 60 dénárért esőcsatorna *(ain rinen hindr daz new zimer)* került (II/2: 398). A nagyszoba és az ún. öregszoba fölött ugyanis cseréptető volt, ennek fedélszékét még 1427-ben 3–4 napi ácsmunkával alátámasztották *(vnderpaüt, vnderzimert)*, 35 lécét *(ladten)* megújították, 300 lécszeget *(ladtennagel)* használva el hozzá (II/3: 396). Cseréppel volt fedve a városháza tornya *(türen)* is. Ebbe vasajtó vezetett, amelyet 1427-ben 60 bécsi dénárért javított meg a lakatos, 12 font súlyú vasat használva fel (II/2: 383). A torony tetőszerkezetének szarufáit négy vaskapoccsal *(langnagel)* kapcsolták *(gerafen)* össze (II/2: 396). A nagyszoba előtt folyosó *(gang)* húzódott: zsindelytetejének megtámasztására Schachner János ács és 3 embere tartószerkezetet (*zimer*) ácsolt, magát a zsindelytetőt is kijavították, amihez 20 lécet,

150 lécszeget, vaspántokat, kapcsokat és 1000 zsindelyszeget *(schintelnagel)* használtak fel (II/2: 378–9, 395–7). A ház cseréptetejének (II/2: 396: *zigeldach, ziegeldach)* fedését György városi téglamester *(ziegelmeister)* vezetésével 1–2 tetőfedő *(dekcher)* 3–5 kisegítővel *(knecht)* 11 napon át, 32, ill. 10 (esős napon 7 és 4) dénáros napibérért végezte, a javításokat utólag (1432, 1441) 100–200 cseréptéglával *(dachziegel)* szintén (II/2: 393–4; II/3: 8, 245, 270). A zsindelytető megújításához egy kisegítő 3 napi munkával (napibére 5 dénár) kihúzta a régi zsindelyszegeket, amelyeket kiegyenesítés (bére 32 dénár) után újra felhasználtak; ezenkívül még kellett 3850 fazsindely *(schintel)*, 4000 zsindelyszeg és 700 lécszeg. Ezeket kb. két heti munkával használták fel (II/2: 397–8). Schachner János ács embereivel ugyanakkor alátámasztotta *(vnderpülczt)* a ház sarkát *(das ekk am rathaus)*, Márton kőműves és emberei pedig újravakolták az egész épületet, ami 7 font 34 dénárba került. E munkákhoz a tetőfedők létráinak rögzítésére több istráng *(streng)* és kisebb kötél *(chlain strikch)*, a kőművesek számára viszont kétfülű kád *(zwber)*, negyedes dézsa *(virtelschäf)*, sajtár *(sechter)* és meszeslapát *(scharrschaufel zü dem kalich)* kellett összesen 58 dénár értékben, a tégla, homok odaszállítása 63 fuvarban 4 1/2 dénársolidusba került (II/2: 397, 394–5).

Nyilván a főhomlokzat földszinti részén volt az ún. elülső szoba *(in der vordern stüben)*, amelybe 1432-ben 7 új ablakkeret, továbbá ablakhártya *(papir zü sliemen)* került 52 dénárért, kürtőjét *(rauchfang)* pedig 20 dénárért seperte ki két kisegítő (II/3: 10). Lehetséges, hogy ezzel azonos volt az a helyiség, amelyet a források egyszerűen csak „szobának" *(stuben)* neveznek, s amelynek padlózására 1453-ban 3 nagy deszkát *(reichladen)* vettek Bécsújhelyt, Konrád ács pedig ötödmagával 100 dénárért a városi erdőből a többit kitermelte. A padlózást ötödmagával 2 nap alatt (napibér 20–20 dénár) végezte el, majd negyedmagával még egy napig (napibér 20–20 dénár) dolgozott rajta (II/3: 397–8, 401; vö. még 402). A földszinten volt a városi fegyvermester kamrája *(kamer do der pwxenmaister in ist*): ebbe Konrád ács egy ládát *(pukssenlad)* és létrákat szállított; 1459-ben vasajtót kap, amelyet zárral (16 dénár) és lánccal zártak (II/4: 23, 89). Itt dolgozott a fegyvermester (II/6: 100), itt gyártották a puskaport (II/3: 170, 183), itt dolgozott a nyílfaragó *(pheilschiffter)*, aki pl. 1459-ben 3 napi munkájáért 54 dénárt kapott (II/4: 96). A földszinten volt még a mészraktár: a pince ácsmunkálataival egyidőben Schachner János ács hozta rendbe; ajtaját 1439-ben kátrányozták (II/2: 397; II/3: 165). Az emeleti folyosó alatti kamrában zabot tartottak, vasajtaját lánc és retesz *(närib)* zárta, amely 6 dénárba került. A földszinten volt a fogda: vasajtajának *(fenknustwr)* ablakára 1459-ben szereltek vasajtócskát *(ein eyssen twrel)* (70 dénárért II/4: 89).

239Említettük, hogy a háznak pincéje is volt (II/2: 397; II/3: 335): ebben az ún. hegyvámbort tartották (II/4: 97, 239, 241). A pincének egy része börtön *(tüeren vnten im rathaus)* volt, amelynek falait 1427-ben újravakolták (amíg ez tartott, a kőművesek 13 dénár ára viaszt és gyertyát használtak el világításra), vasajtajába Márton kőműves és inasa *(jünger)* új sarokvasat *(spinitt)* illesztettek 14 dénárért (II/2: 387, 395).

A városházának csak a Kolostor utca felé volt kapuja *(tor, di gros twr):* ezt 1440-ben két napi munkával 40 dénárért javította meg az ács, majd 1459-ben új lakatot *(plat-slos)* tettek rá (II/3: 179; II/4: 89).

A ház udvaráról télen a havat és a sarat elszállították (II/2: 386; II/3: 10), a ház előtti úttestet is tisztították (II/3: 335).

A kályhákat fával fűtötték. A fűtést, a favágást a város különböző alkalmazottai végezték: a hóhér, a hóhérlegény (II/3:10), a fát pedig a város erdejéből vagy soproni fuvaros vagy bánfalvi jobbágyok szállították be (II/3: 251, 399).

A városházán dolgozott Ernst Konrád városi nótárius (1417–1450), nyilván itt rendezte be az első városi levéltárat, amelynek 1162 óta fennmaradt okleveleit, iratait, városi könyveit addig a városbíró, ill. a polgármester házában őrizték. Ernst Konrád különben a városházával szomszédos (Kolostor u. 11.) házban, utódja, Ziegler János viszont 1457–1458-ban a városházán lakott (II/4: 53, 59). A városházán lakott időnként egy-egy kalmár, íjgyártó, kardcsiszár, toronyőr (II/2: 367; II/3: 55, 80, 358; II/6:144). Nem tudjuk, melyik volt a városbíró szobája *(schrann):* ebben 1432-ben Jakab ács dolgozott (II/3: 5). A felek ide jöttek nyilvános vádemelésre *(kommen in offne schrann),* itt történt az ítélet nyilvános kihirdetése *(in offner schrann* GerB. 20–1). Itt kezdték meg 1427-ben a fennmaradt bírói ítéletkönyv *(Gerichtsbuch;* rövidítve: GerB.) vezetését.

6. 1459. dec. 1-én kezdődött meg a tanács átköltöztetése az új, főtéri városházába. A régiben ezután III. Frigyes német császár, aki 1441 óta Sopron zálogos ura volt, pénzváltót és pénzverdét rendezett be. Az egyik pénzverő, Berweig *(Perweig)* a házban lakott, amelyet Frigyes zálogjogának s ezzel a pénzverdének megszűnése (1463. júl. 19) után is még egy darabig pénzverdének *(münzhaus)* neveztek (I/5: 2, 56, 57; HazOkm. 410; II/4: 163, 194, 209, 231, 283). Néhány héttel a városi tanács kiköltözködése után, 1460. jan. 27-én Grafenegger Ulrik városkapitány és soproni főispán felszólítja a várost, *das nyemant alt münss vnd silber ausfür, sunnder das zu Odmburg geb in dy munss den, so ich darczu geordent vnd geseczt hab* (I/5: 2).[19(79)] E pénzverdében készült pénzek közül egyelőre egyetlen példány sem ismert.[20(80)]

II. A második városháza (1460–1496)

(Tábornok-ház)

7. Az 1459-ben Klarnauer Jakab kocsmáros elárvult lányától, Katalintól, ill. ennek férjétől, Borgunsnicht Lénárdtól megvett házat[21(81)] a tanács decemberben rendezi be. A berendezés átköltöztetését a városi fegyvermester irányítása alatt dec. 1–13-ig több munkás végezte, akik ezért napi 10 dénár bért kaptak; a fuvaros, aki a holmikat 4 napon át szállította, napi 30 dénárt vett fel. Négy garast kapott Miklós kályhás a kályha megjavításáért, ugyanennyit a borkorcsolyás *(vasczyeher)* 1460. jan. 3-án a város borának átszállításáért (II/4: 88, 97).

A munkálat		az anyag			a munkát, az anyagot			Megjegyzés
ideje	célja, helye	neme; egységára, egész ára: bécsi dénár			adta, napibére, munkabére: bécsi dénár			
1426. év	(tanácsterem)	kályha		720	kályhás			
	ablakkeretek	ablakkeretek		75	asztalos			
	ácsmunka	?			Schachner J.	16	32	
1427. év márc. 23—28	nagyszoba: ablakok festése				Klaus festő		250	
márc. 28.-ápr. 1	ebédlőház ajtaja	csapodó zár	10	10	Miklós lakatos			felszer.
ápr. 29—máj. 1	folyosótető	1000 zsindelyszeg, 100 lécszeg		48	Simon kovács			
máj. 14	„				Schachner J.	14	29	40 f. dén.
máj. 16—20	„	50 lécszeg, vaspánt, kapocs		20	Mátyás kovács			27 f. dén.
jún. 30—júl. 5	?	deszka		?	Leutel János			
	?	3 lakat		31				
aug. 12	tetőfedés				György téglamester	32	96	
					4 segédje	10	37	56 f. dén.
	„	istráng, kötél		22				
	„	kád, dézsa,						
aug. 13	„	sajtár, lapát		36				
aug. 14	„ (esős nap!)				2 tetőfedő	32	64	56 f. dén.
					4 segéd	10	37	20 f. dén.
	öregszoba feletti tető alátámasztása				2 tetőfedő	7	14	24 f. dén.
					4 segéd	4	17	
	„ javítása	35 léc	2	70	Schachner J,	14	57	80 f. dén.
	„ „	300 lécszeg		45	Kneusel Miklós			105 f. dén.
	„ „	100 zsindelyszeg		35	Mátyás kovács ekekovács			
aug. 16	tetőfedés				1 tetőfedő	32	32	
					4 segéd	10	40	
	torony-cseréptető	4 kapocs	2	8	Mátyás kovács			
	nagyszoba feletti tető alátámasztása				Schachner J.+ 2 segéd		43	60 f. dén.
aug. 18	tetőfedés				3 tetőfedő	32	96	
					4 segéd	10	40	
	nagyszoba előtti folyosó alátámasztása				Schachner J, + 3 segéd		57	80 f. dén.
	„ fedélhéj	20 léc	2	40	Seuberlich L.			
aug. 19	tetőfedés				2 tetőfedő	32	64	
					5 segéd	10	50	
	fedélhéj befedése				Schachner J.+ 3 segéd		57	80 f. dén.
aug. 21—22	tetőfedés				3 tetőfedő	32	192	
					5 segéd	10	100	
aug. 26—27	„				3 tetőfedő	32	192	
					3 segéd	10	60	

A munkálat		az anyag			a munkát, az anyagot			Megjegyzés
ideje	célja, helye	neme; egységára, egész ára: bécsi dénár			adta, napibére, munkabére: bécsi dénár			
aug. 28	tetőfedés				2 tetőfedő	32	64	
					4 segéd	10	40	
aug. 28—okt. 28	folyosótető befedése				Jakab ács	14	14	20 f. dén.
	pince, mészraktár				Schachner J.		720	
szept. 22-okt. 13	torony vasajtaja	12 font vas	3	36	Miklós lakatos		60	
okt. 28	tetőfedés	2200 zsindely		220				
	az épület vakolása ehhez homok, tégla, szemét szállítása	63 fuvar	3 f. de)		Márton kőm. Kálmán éjjeliőr		1714 135	10 font f dénár
	börtönajtó sarokvasa				Márton kőm. és inasa		14	21 f. dén.
nov. 14—17	házsarok alátámasztása				Schachner János ács	14	43	60 f. dén.
nov. 17	építkezési munkák	300 lécszeg		48	Plattner Péter			
nov. 18	szegek kihúzása				segéd	5	15	21 f. dén.
nov. 19	tetőfedés	650 zsindely		58				
		2000 zsindelyszeg		80	ekekovács			
		2000 zsindelyszeg		40	ekekovács			
nov. 29		400 lécszeg		16	Mátyás kovács			
		1000 zsindely		120	Vetterler Fr.			
nov. 30—dec. 19	régi zsindelyszegek kiegyenesítése				Schachner János ács		32	45 f. dén.
	tanácsterem: farácsozat asztalnál	40 léc	2	80	Schachner J.+ 1 lakatos		120	
dec. 19	udvarról hó elszáll.							
dec. 31	börtön vakolásakor	gyertyák		13		5	10	14 f. dén.
1428. év jan. 8—16	tanácsterem: tábla	kapocs 36 léc	2	72	Miklós kovács Schadendorfer		120	
jan. 12—ápr. 24	újszoba mögött homok, szemét	esőcsatorna 9+17 fuvar		60	Kálmán éjjeli őr		52	
1430. év febr. 25	tanácsterem: hirdetőtábla				János asztalos		60	
febr. 28	„ „	8 font vas	3	24	Plattner Péter			
1432. év okt. 3—10	kőművesmunka				kőművesek	20	120	
					adogatók	10	50	
okt. 24—nov. 14	tetőfedés	100 cserép			téglamester		75	
nov. 18—dec. 24	kályha bontása cserépkályha rakása				kályhás kályhás	8	48 510	
	kürtő-, kéményseprés elülső szoba	7 ablakkeret és hártya		52	2 szolga		20	
	sár elszállítása				szolga		71	
dec. 25.	tanácsterem fűtése				hóhér + legénye		48	
	üvegablakok festése				Klaus festő		270	
1437. nov. 4. u.	nagyszoba	cserépkályha			Pál kályhás		360	

A munkálat		az anyag			a munkát, az anyagot			Megjegyzés
ideje	célja, helye	neme; egységára, egész ára: bécsi dénár			adta, napibére, munkabére: bécsi dénár			
1439. év nov. 21 dec. 27	favágás mészraktár ajtaja	kátrányozás		12	szolga		32	
1440. év febr. 23 ápr. 1	tanácsterem: kályha kapu	javítás javítás			Pál kályhás ács	20	70 40	
1441. év júl. 8 aug. 6	vasajtó stb. tetőjavítás	vas 200 cserép 16 csatornacserép		780 80 42	Plattner P. György téglamester	28	56	
okt. 18—nov. 9	tapasztáshoz	agyag	?	?				
nov. 6	tüzelőfa szállítása	1 fuvar			Herzog	40	40	
	„ vágása				favágó		24	
nov. 16	„ „				munkás	8	24	
nov. 19—dec. 7	úttest, pince	rendezése					10	
1452—1453. év	?	fa, esőcsatorna		140				
1453. év máj. 5	elülső szoba	3 nagy deszka			Pfetrer Konrád ács			
máj. 23	padlófa kitermelése	erdőben			+ 4 fő	20	100	
máj. 23 után	tanácsterem asztala	vasrácsozat		339	lakatos		390	
jún. 1—2	elülső szoba	padlózás			Konrád ács + 4 fő	20	200	
szept. 27	„ „	padlózás			Konrád ács + 3 fő	20	80	
okt. 8—9	gerendázat-ácsolás				14 ács	20	280	
okt. 13	tanácsterem-padló	32 deszka		217				
okt. 15	elülső szobapadló				Konrád ács+?		1560	
okt. 16	elülső szobapadló				3 ács	20	60	
okt. 28	tanácsterem				Pock kőműves		120	
okt. 30	?				2 ács	16	32	
nov. 10	elülső szoba				6 ács	16	96	
nov. 17	tanácsterem mennyezet				Konrád ács+9	16	160	
dec. 3	nagyszoba: kályha				kályhás		600	
dec. 29	tanácsterem: ajtó				Konrád ács+1	16	32	
dec.	?	24 deszka	7	168				
		200 lécszeg		34				
1454. év márc. 13-ápr. 24	újszoba	ablakkeret ablakpárkány		395	asztalos			
	újszoba	asztal		120	asztalos			
szept. 18 után	újszoba	üvegablakok			Klaus festő		1440	
?	ajtó-, ablakvasalás				lakatos		180	
1455. év febr 26	?	1 szék						
máj. 20	fegyvermesternek	láda, létrák		12	Konrád ács		40	
1459. év júl. 7 után	fegyverműhely	falazás			3 kőműves	12	36	
	fegyverműhely	4 vasajtó			lakatos		60	
	fegyverműhely	2 kulcs	8	16				
	zabkamra ajtaja	láne, retesz		6				
	tanácsterem ajtaja	2 lakat		240				
	fogda ablaka	vastábla		70				
okt. 15	deszkák behordása				kézművesek		6	

AZ ELSŐ VÁROSHÁZÁN VÉGZETT MUNKÁLATOK

243E ház tulajdonképpen két ház egyesítéséből keletkezett: 1379-ben még két, 1/2–1/2 telkes ház van a helyén, az egyesítés után, így 1458-ban is ezért számítanak együtt 1/2 háznak (I/1: 184; II/4: 60).[22(82)] Emeletes épület volt. Pincéjének nagyságára jellemző, hogy pl. 1447-ben az ott elhelyezett borokra 13 1/2 akó bordézsmát vetettek ki (II/3: 383), azaz hogy ott legalább 135 akó bor fért el. A ház 1455-ben 195 font

osztrák fekete dénárért kelt el (I/4: 77).

8. A második városházáról aránylag keveset tudunk. A városbíró szobája *(schrann)* az emeleten, a mai Storno-ház felőli oldalon volt (II/4: 383). Ide a tanács az 1464. és az 1465. év fordulóján padokat készíttetett (7 deszka 70 dénárért); 1470-ben húsvét előtt két ács napi 20–20 dénár munkabérért 6 1/2 napig dolgozik itt, sőt fürdőre együtt még 6 dénárt kapnak (II/4: 242, 315). A folyosó *(gang)* faszerkezetét és zsindelytetejét 1465-ben és 1466-ban javítja meg Nörlinger ács, aki 24 dénár (legénye 20 dénár) napibért kap (II/4: 242, 261, 263–4). Hallunk még kályhajavításról (45 dénár), új kályha (4 font 7 solidus) rakásáról (II/4: 98, 237), a kürtő javításáról és sepréséről (II/4: 241–2). A pincében tartották a város borát (II/4: 239, 241, 244). Bizonyára a pince egyik részét használták tömlöcnek. 1496-ban a város közgyűlése határozatot hozott: aki a tanácsot megsérti, már ne verjék vasra, s ne a várostoronyban vagy a kapuőrségen tartsák fogva, hanem a városházán, *als in anderen steten gewonhait* ist ‘amint ez más városokban is jogszokás’ (II/2: 183).

A házat 1496-ban Baumgartner György polgár vette meg.

III. A harmadik városháza (1497-től)

(A mai tanácsháza helyén)

9. 1497. jan. 13-án Schöckel Bernát városi nótárius (1495–1509.) az 1480-ban, még az előző városházán Steck János városi nótárius (1475–1487.) által megkezdett telekkönyv („Grundbuch”, rövidítve: Gb.) első lapjára cirkalmas írással a következőket jegyezte be: „Az ezernégyszáz és kilencvenhatodik esztendőben, tizennégy nappal Szent György napja után *(1496. máj. 8.)* a tiszteletreméltó uraim, Siebenburger Jakab, ez idő szerint polgármester és a Szent Mihály plébániatemplom templomatyja, Schöttel Mihály úr, városbíró és kamarás, Sieghart Márton úr, Kranberger Ákos úr, Riemer Jakab úr, Magas Imre úr, Dresinger Tamás úr, Eisner György úr, Baumgartner György úr, Hengst Márton úr, Iwan Mihály úr, Pilsner Jakab úr, Steirer Lénárd úr és Farkas Tamás úr, Sopron város tanácsosai a belvárosban, a Főtéren Riemer Jakab és Schönbauer István házai közt fekvő sarokházat, amely vétel útján bizonyos pénzösszegért a nevezett urak és a város közönsége birtokába Nagylucsei Fülöp Balázs és János nemesektől, néhai (Nagylucsei Fülöp) Orbán nagyontisztelendő egyházfejedelem, egri püspök és királyi kincstartója stb. rokonaitól került, tatarozták és városházául rendelték s kijelölték, majd az egész összegyűlt tanáccsal oda bevonultak, 244hogy elkezdjenek tanácsot és törvényt ülni. Az Úr 1497. évében, Félix napja előtti pénteken” *(1497. jan. 13.)*.[23(83)] A bejegyzés német nyelvű.

Ez a ház a mai tanácsháza helyén állott három ház közül – a várostoronytól számítva – a harmadik volt. Emeletes sarokház *(Egkhaus)*, főhomlokzata a Főtérre *(Placz;* ma Beloiannisz tér), szabad oldalfala a zöldségpiacra *(fragnermarkt;* ma Városház u.) nézett. Az 1379. évi házösszeírásban mint 1 1/2 telkes ház szerepel, az 1390-es évektől kezdve tehát 3/4 telkesnek számított. Oldalfalának támasztva egy hússzék állt mellette (1439.), amelyet a várostoronytól számított első ház tulajdonosa, Juding Miklós özvegye 1448-ban a Szt. Mihály templom Szt. Miklós oltárára hagyott (II/1: 62, 69). A ház a városfalig nyúlt, az itt lévő védőpalánkot *(letzen)* 1432-ben javították meg: a ház tulajdonosa, Zenkel István kereskedő ekkor volt városbíró, a ház mögött a városfalból kiemelkedő toronyhoz *(zu dem turn hinderm richter)* földet hordattak

(II/3: 10, 15). Ugyanis a városfalakra az emeleti vasajtón át lehetett kijutni (II/3: 242). Ide a város 1440-ben 350 téglát hozatott és befalaztatta a ház ablaknyílásait, amelyek a városfalakon álló, kőgolyókkal tölthető ágyukra (*stainpuchsen*) néztek (II/3: 169). Az emeleten volt többek között az ebédlőház *(mueshaus)*, ahonnan a tanács – nyilván várvédelmi okokból – 1440-ben a szomszéd – a várostoronytól számított második – házba ajtót töretett (II/3: 274). A fal áttöréséért és az ajtó falazásáért 6 kőművesbért (napi 16 dénár) és 4 adogatóbért (napi 12 dénár) számítottak fel, az ajtóért 4 ácsbért (napi 16 dénár) kellett kifizetni. A ház pincéjében tárolt borokra évenként 7–21 akó bordézsmát vetettek ki, tehát legalább 70–210 akó bor fért el benne; ezenkívül itt fért el a tanács borának egy része is, amelyet az első városházában nem tudtak elhelyezni, hanem itt mértek ki (II/6:84; II/2: 356, 425; II/3: 92, 344, 238, 252, 152, 154).

A ház első ismert tulajdonosa az az Agendorfer János nemes (1360–1393), akit már az első városházával kapcsolatban ismertünk meg. Ennek őse volt az a Péter várnagy, akit árulása miatt az 1278 őszén Sopronban tartott megyei törvénynapokon Csák Máté nádor lefejeztetett, akinek birtokát (Ágfalva) és nyilván soproni vagyonát elkoboztatta (vö. SSz. 1961, 121). Fia, Péter 1318 táján Károly Róbert támogatásáért visszakapta apja vagyonát, ő lett megalapítója az Agendorfer (magyarul: Dági) családnak. Feltehető tehát, hogy ez a ház is Péter várnagyé volt. Mivel e ház lebontásakor (1893) került elő a Sopron római elődjének, Scarbantiának fórumán állott, hatalmas Juno-, Jupiter- és Minerva-szobor, feltehető tehát, hogy e háztelek már a soproni vár kezdetén beépült, esetleg már akkor az ispán, ill. helyettese, a várnagy lakásául szolgált.[24(84)]

10. A harmadik városháza átépítéséről, berendezéséről aránylag keveset tudunk (a részletes adatokat lásd a táblázaton). Kőművesmunkákról csak 1498-ban, 1522-ben és 1524-ben olvasunk (II/5: 87, 89, 426–8, 430). Nagyobb arányú átalakítás 1524-ben folyhatott, mert ekkor kőműveseknek, tetőfedőknek és kőfaragóknak 69, ácsoknak 19 napszámot fizetett ki a városi kamarás. Részben ekkor újították meg az ablakok üvegezését is (II/5: 431, 434). 1522-ben a szomszédos ház felőli oldalon esőcsatornát húztak, amellyel az esővizet a várárokba vezették. Mivel az esőcsatorna a szomszéd 245telekre nyúlt át, ennek tulajdonosa egyszer s mindenkorra 1 dénárfont kárpótlást kapott (II/5: 318). 1523-ban 6 (földszinti?) ablakot vasráccsal láttak el, György kovács egy vasrácsot 4 dénárfontért, öt rácsot 22 dénárfontért csinált meg (ehhez még 60 dénár borravalót kapott); kőművessegédek 7 napszámban (napi 30–30 dénár) végezték el a rácsok befalazását (II/5: 355, 344). A festő a rácsokat 18 dénársolidusért festette be (II/5: 347). 1525-ben az ács hozta rendbe a hóhér városházi lakását (II/5: 435).

Az emeleten fából készült folyosó vezetett végig. Ezt 1504-ben Lénárd ácsmester 5 napi (28–28 dénár) és legényének 4 napi (24–24 dénár) munkájával javították meg és fedték be újra (II/5: 162). A berendezés nyilván az előző két városházáéhoz hasonló volt. A helyiségek közül a legszebb lehetett a tanácsterem *(radtstubm, ratstwben*), amelybe Bécsből hozattak cserépkályhát, bécsi kályhás is rakta 1523-ban. A többi helyiségben, így pl. a városi toronyőr szobájában (1527. évi számadáskönyv 28) is cserépkályha állt. Ezekre György kovács 1524-ben 18 font 2 solidus dénárért csinált vasajtót (II/4: 90; II/5: 346–7, 430, 160). A tanácsteremben állhatott az a nagy asztal, amelyet Wetzer Farkas, az ispotálytemplom (a mai Ikvahíd 2. sz. ház helyén) papja által hagyományozott szőnyeggel takartak le (II/2: 71). Itt lehetett az a kisebb új almáriom *(almar)* is, amelyben a pénzes ládikát tartották, legalább is az előző városházán az 1492. évi tisztújításkor (ápr. 24) Gugelweit János városi nótárius (1487–1495.), a Soproni Virágének lejegyzője által megkezdett feljegyzési könyv *(Gedenkbuch;* rövidítve: GedB.) szerint (77). Itt őrizték a város kiváltságleveleit és egyéb okleveleit egy e célra 1524-ben 4 1/2 rőf fekete vászonból készített s szíjjal lezárt zsákocskában (II/5: 420–2). Valószínűleg itt tartották azokat az edényeket, amelyekből a tanácsülések alatt vagy előkelő vendégek fogadásakor ittak. Az edények számára 1522-ben állványt

(kandlram) készítettek, ezt lakatos erősítette a falra (II/5: 309, 315). A városbíró szobájában *(ratschrann)* asztalban, ugyancsak fekete zsákocskában és bőrtáskában *(kärlier)* voltak a bírósági iratok *(gerichtsacta* GerB. 173–4). Valamelyik földszinti helyiségben tartották a város lőporát és az ehhez szükséges salétromot (II/5: 136). A pincében *(radtkeller, statkheler)* most már csak a város préseltet (II/5: 343, 393, 424). Itt tartja és méreti ki a tanács a város borát (II/5: 225, 206, 317–8, 322, 347, 343, 393, 424, 433). Mint minden belvárosi házhoz, a városházához is – még a földközösség idejéből – járt egy káposztáskert. Ezt a város évi 60 dénárért adta bérbe. Kemnyei László gróf özvegyének birtokából ugyanígy egy-egy kaszáló az Untenäcker-dűlőben, Harkán (ma Magyarfalva) és Kópháza *(rathauss wisen)* mellett (II/5: 128, 142, 152, 154, 240, 294, 322, 338, 385, 425).

11. Szólnunk kell valamit a városházával szomszédos két házról is. 1784-ben, a házak számozásának bevezetésekor a várostoronnyal szomszédos háztól kezdték a számozást: tehát a mai tanácsháza helyén állt az 1-es, 2-es, 3-as számú ház.[25(85)] A Sopron keletkezését magyarázó és először 1784 után egy krónikában feljegyzett tudálékos monda az 1. számú házat tartja a város legrégibb házának.[26(86)] 1379-ben is a házak összeírása itt kezdődik:

1379-ben
Nichkos Laynezz isi anheber **mit I haus**
dy antawerin III virtail agendorffer I 1/2 haus

1458-ban
Hawperger (1/2)
Mert rÿemer drew octaÿl Ainwÿg (3/4)

A HARMADIK VÁROSHÁZA TATAROZÁSI ÉS FELSZERELÉSI MUNKÁLATAI

A munkálat		A beszerzett anyag, tárgy		A munkát, az anyagot			Megjegyzés
időpontja	célja, helye	neme, mennyisége	ára bécsi dénárokban	szolgáltatta	napibére bécsi dénárokban	munkabére bécsi dénárokban	
1498.				Ircher kőműves	24	96	4 napi bér
				és felesége	10	20	2 napi bér
szept. 10—12	falazás			Aufembach Mihály kőm.		18	
okt. 14—27	javítás habarcskészítés			habarcskészítője	20	200	10 napi bér
dec. 2—20	kályhajavítás			András kályhás		180	
1504.				Lénárd ácsmester	28	140	5 napi bér
február 23	az emeleti folyosó javítása, és befedése			ácslegény	24	96	4 napi bér
nov. 9—13	kéményseprés			kéményseprő	12		
1522.							
febr. 24	ládikó, edényállvány			asztalos		270	
júl. 4-aug. 15	ládikó, edényállvány vasalása			lakatos		180	
aug. 23—szept. 3	javítás	2 kézisajtár	18	Vince ácsmest.	8 krajcár	16 krajcár	
1523.							
ápr. 8—24	(földszinti?) ablak	1 vasrács	5 ft.	kőműveslegények	30	210	7 napi bér
aug. 21	vasrács falazása						
szept. 8	(földszinti?) ablakok	5 vasrács	5280	György kovács	60 dénár	borravaló	60 dénár borravaló
okt. 27	a tanácsterem kályhája		960	4 kályhás, bécsinek útravaló		360	
nov. 22	vasrácsok befestése			festő		540	
	kályharakás			kályhás		240	
1524.							
szept. 11	falazás, tetőfedés			Ágoston kőműves, Ulrik kőfaragó és embereik		1210	39 napi bér
				Máté ács	30	510	17 napi bér
szept. 24	ácsmunka						
szept. 28	kőműves-, kőfaragómunka			Ágoston kőműves, Ulrik kőfaragó és embereik		878	30 napi bér
nov. 21	kályhaajtók		4380	György kovács			
dec. 5	ácsmunka			Máté ács	30	60	2 napi bér
dec. 21	üvegablakok, ajtó vasalása, zár, kules készítése			János lakatos		840	
1525.							
febr. 22	üvegezés			Koch üveges		1910	
febr. 27	zár a kapura		1080	János lakatos			
márc. 11	a hóhér lakása			Máté ács	30	90	3 napi bér

246A HARMADIK VÁROSHÁZA TATAROZÁSI ÉS FELSZERELÉSI MUNKÁLATAI

247Nincsen adatunk rá, de bizonyos, hogy az 1. sz. ház a középkorban is emeletes volt. Mindenesetre a legelőkelőbb házak közé számított. 1440. jún. 3-júl. 3-ig ide szállásolták be a székesfehérvári koronázás után a csecsemő V. László királyt és kíséretét, közte Kottanner Jánosnét, Székeles Péter egykori soproni polgármester († 1431) özvegyét, a legrégibb német női emlékirat szerzőjét.[27(87)] 1440. dec. 8–1441. márc.

12-ig itt szállásolták el az özvegy Erzsébet királynét és udvarhölgyeit, ittartózkodásuk költségeiről értékes számadáskönyv maradt fenn (II/3: 229–322). 1456-ban ideszállt Reichenburger Reinprecht császári étekfogómester, akit III. Frigyes, Sopron zálogos ura a város védelmével bízott meg.

A 2. sz. háznak is a középkorban egyemeletesnek kellett lennie, hiszen a szomszédos (1., 3. sz.) házakhoz hasonlóan a városfalakig nyúlt ki, a házból közvetlenül a városfalakra volt kijárás. Ugyancsak a szomszédos házakhoz hasonlóan nagy pincével rendelkezett; pl. 1433-ban az itt elhelyezett borokra 21 1/2 akó dézsmát vetettek ki, tehát legalább 215 akónyi bornak kellett itt elférnie (II/3: 34). Az 1400-as évek táján az akkori tulajdonos, Keresztély kalmár a ház előtt fedett elárusítóhelyet *(laube* 'Vorhalle, Geschäftshalle') rendezett be magának, amelyért évi 60 dénár bért fizetett a városnak (II/1: 150).

12. A fentiekhez hasonló háztörténetekkel idővel majd rekonstruálható lesz a középkori városkép, valamint a város életének számos mozzanata. Ilyen részletességgel ez a munka a mai Magyarország területén csak Sopronban végezhető el.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Tompos Ernő: Emlékérmek (Sopron városi rangra emelésének 700. évfordulójára)

Tompos Ernő: Emlékérmek (Sopron városi rangra emelésének 700. évfordulójára)

1. A városi tanács által hirdetett jubileumi pályázatra Sz. Egyed Emma és Renner Kálmán nyújtottak be tervezetet. A zsüri utóbbiét fogadta el, a város ezzel tünteti ki azokat, akik a város fellendítésében érdemeket szereztek.

Az érem előlapján „Sopron, 1277–1977" felirat alatt a város római, ómagyar, német, humanista és mai magyar nevét láthatjuk. Ezeket részben eltakarja IV. László 1277. évi oklevelét megerősítő királyi nagypecsét, melynek első oldalát mintázta meg a művész. Hátlapján, alulról-fölfelé, előbb a város középkori, majd a barokk-korból reánk maradt és legfelül a mai városképet láthatjuk (1. kép). A plakett a kört megközelítő szabálytalan sokszög, átmérője: 95 mm. Öntés útján készült belőle 950 db.

2. „Ifjú zongoristák nemzetközi Liszt-találkozója". Az előlapján Liszt Ferenc ifjúkori portréjával (2. kép). Hátlapja azonos az előbbi plakett előlapjával. Alakja kerek, 92 mm átmérővel. 50 db-ot öntöttek belőle. Készítette: Renner Kálmán.

3. „Nemzetközi jubileumi vörösbor fesztivál. Sopron. 1977." Rajta a város címere, talpas pohár és szőlőfürt. Hátlapja azonos az előző érme hátlapjával. Átmérője: 90 mm. Készült 150 példányban. Renner

K. műve.

2484**.** A társadalmi ünnepélyeket szervező iroda készíttette az 1977-ben Sopronban házasságot kötő fiatal párok részére. Előlapján a város címere és egy gótikus kapun kilépő ifjú pár. Hátlapja ugyanaz, mint az előbbinél. Renner K. műve. Átmérője: 60 mm.

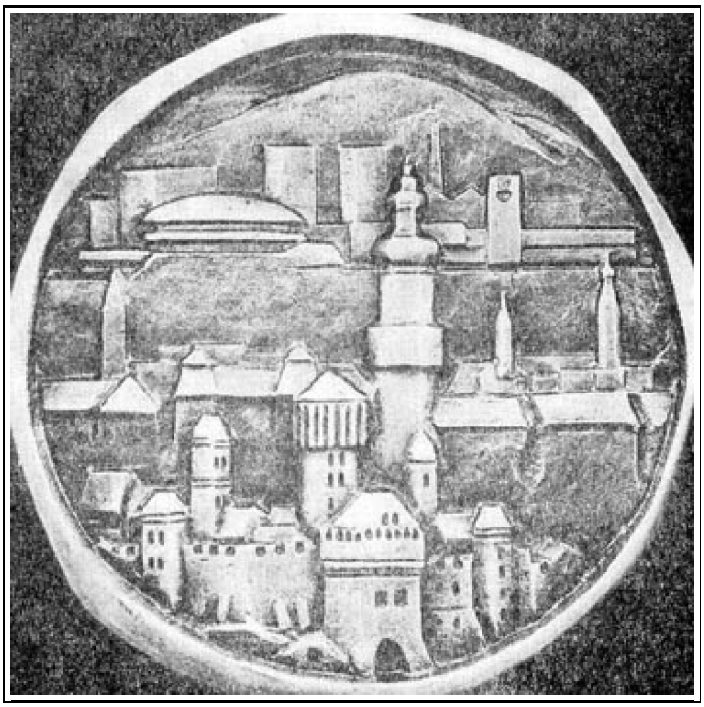

1. A jubileumi emlékplakett elő- és hátlapja Renner Kálmán alkotása

5. Sz. Egyed Emma készítette a társadalmi ünnepélyeket rendező iroda részére. A névadó ünnepély alkalmából a városi tanács ajándékaképpen kapja minden, a jubileumi évben született soproni csecsemő. Előlapja: anya, karján gyermekkel, a háttérben barokk kapu és gótikus ablak (3. kép). Hátlapján: „Sopron. 1977” felirat. Átmérője: 27 mm. Készült 250 db.

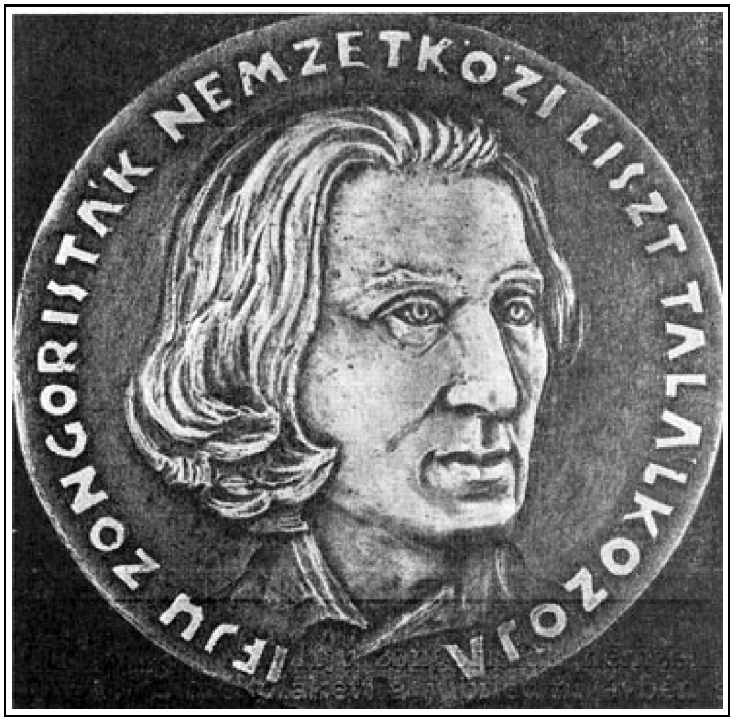

2. „Ifjú zongoristák nemzetközi Liszt-találkozója”. (balra)
3. Emlékplakett a jubileumi évben született csecsemők részére. (jobbra)

2496. A soproni KISZ rendezvényei részére szintén Renner Kálmán készített emlékérmeket: „Országos Úttörő zenekari fesztivál. Sopron. 1977” felirattal. Domborműve: violinkulcs, hegedűk és kürtök. A

hátlapon (4. kép) IV. László ülő alakja, az oklevél és pecsét stilizált képével. Az utóbbin pajzs a régi magyar címer kettős keresztjével. Az oklevélrészleten: „Sopron 1277–1977” felirat. Az érem átmérője: 88 mm. Készült belőle 88 öntött db.

7. Ide tartozik a „VI. Országos diáknapok. Sopron 1977” feliratú érem, melyet a soproni Belvárosra jellemző ülőfülke és babérág díszít. Hátlapja azonos az előző éremével. Renner K. műve. Átmérője: 88 mm. Készült 50 öntött példány.

4. „Országos Úttörő zenekari fesztivál”

8. Az Idegenforgalmi Hivatal az Állami Pénzverdével (a művész neve: Somorjay) készíttetett egy vert érmet, előlapján a város látképe a várostoronnyal. Hátlapján az új városcímer, mellette szőlőlevél és benne szőlőfürt. Felirat: „Sopron”. Átmérője: 32 mm. Készült belőle 700 db.

9. Renner Kálmántól is rendelt az Idegenforgalmi Hivatal egy 60 mm átmérőjű vert érmet. Előlapján a város címere előtt jellegzetes épületeink: a várostorony, az ún. Kecsketemplom és a Lábasház. Hátlapján: egy mérműben „Sopron 1277–1977” felirat. Átmérője: 60 mm.

Sopron városa megszerezte a jogot, hogy érembiennálét rendezhet. Az elsőt idén rendezik. Lehetséges, hogy a biennáléra benyújtandó érmek között is akad majd olyan, mely a várossáemelés 700 éves évfordulójával foglalkozik.

250Fried István: Virágfüzér
(Soproni diákok a klasszikától a romantikáig)

Az 1830-as esztendőkben már nem volt vitás a romantika győzelme a magyar irodalomban.[1(88)] A példakép Vörösmarty Mihály lett, az ő balladái, elégiái, románcai, epikus művei számos utánzóra leltek, mintegy mércévé váltak. Ezzel párhuzamosan azonban a Vörösmartyétól lényegében eltérő – nem csupán intenzitásban, hanem a nyelvi-költői megformálás alapjait tekintve is más – költészet lepte el a viszonylag széles körben elterjedt almanachokat, sőt, részben a divatlapokat is. „Almanachlirá"nak[2(89)] nevezzük ezt a költészetet, amely nem annyira az Aurórának jellegzetes versneme, mint inkább a harmad vonalbeli köteteké (pl. az Urániáé). Mindezt azért volt szükséges kifejtenünk, mivel ennek az ún. almanachlírának van egy olyan változata, amely az 1820-as, 1830-as esztendőkben ismét rendkívüli aktivitású, az olvasói utánpótlást jelentő diák-önképzőkörök verspróbálkozásaira is jellemző. Az „érdemkönyvek", az „emlékkönyvek" tele vannak olyan ódákkal, elégiákkal, epigrammákkal, aforizmákkal, amelyek ezzel az almanach-költészettel tartanak igen közeli rokonságot. Az olvadékony nyelv, bizonyos szentimentális elemek továbbélése, a másodlagos (irodalmi) ihletettség, sőt, olykor szépelgés, szófacsarás határozza meg ennek a leginkább lírában, bár nem egyszer lírizált epikában jelentkező poézisnek értékszintjét. Alapvető meghatározója a műkedvelői (dilettáns) magatartás; azok a diákok, akik az érdemkönyvekben buzgón verselgettek, azután többnyire orvosként, gazdatisztként vagy más tisztes polgári állásban értek el sikereket. Ugyanakkor magyarul verset írni, magyar témát, olykor költőktől kölcsön vett kifejezések segítségével ódai formában nagy egyéniséget ünnepelni, vagy elégikus műfajban jelentős személyt, nemes érzést síratni: hazafias cselekedetnek számított. Azok a könyvek, almanach-formájú és felépítésű kötetkék, amelyek az érdemkönyvek erősen válogatott darabjaival a nyilvánosság elé kerültek, pontosan tükrözték a verseket író diákok tájékozódását, versbéli ismereteit, költői fölkészültségét, sőt, részben gondolati világát és magatartását is. Míg a klasszicista jellegű diák-poézis meghatározója az iskolákban oktatott és gyakorolt klasszicista poétikák szelleme volt, addig az 1820-as, 1830-as években már e diákversekben is utat tört a korszerűbb, a frissebb szemlélet igénye; s ha megoldásban olykor nem is, a témaválasztásban és a feldolgozás módjában, sőt a példakép követésében feltétlen elhalványult az antikok ihlető hatása, s túlnyomó többséggel élő-alkotó, illetve a korban népszerű-követett költők kerültek a diák-figyelem középpontjába. S itt már nem beszélhetünk kizárólagos és egyöntetű iskolai szabványok követéséről; egy-egy korszerűen gondolkodó és az élő irodalmat népszerűsítő tanár, vagy a diákok olvasmányanyaga irányítja a tanulói érdeklődést. Jól érzékelhető a változás, ha a soproni diákok 1804-es és 1837-es antológiáját (az 1837-es kötetről szólva az almanach megjelölést sem érezzük helytelennek) hasonlítjuk össze. Míg az első[3(90)] a diákok körében némileg népszerűvé vált felvilágosodási ideológia s annak stílusai (a klasszicizmusok) jegyében készült verseket tartalmaz, a második viszont már jelzi a tájékozódás megváltozását, az 1830-as években a magyarosodás lendületét, a hangvételi-műfaji-terminológiai megújulást. S bár a második kötet, a Virágfüzér bevezetője lényegében folytatása az első kötet bevezetőjének, e folytatás egyben minőségi változást, haladást jelent, Kölcsey (és Kölcseyn keresztül Herder és Grimm) nézeteit is tartalmazza. A honi nyelv áll a fejtegetés középpontjában, a hosszú éjszakát említi az értekező, melyben „feledve nyelvét míg felette a' nemzeti elnémulás borzasztó átka lebegett." „Nemzetünk hosszú álmá"-ról szól, mely annál 251sötétebbnek és vigasztalanabbnak látszik, minél inkább tudottá vált a Nagy Lajos és Mátyás uralkodásához fűzött hagyomány; ez uralkodók alatt zengtek a „nemzeti szellemű vitézi énekek." Itt utalunk vissza a Kölcsey hatásáról mondottakra. E megállapítás beleilleszkedik a nemzeti eposzt, a nemzeti jellegű hősénekeket visszafelé kereső-megteremtő nemcsak

magyar, hanem általában keletközép-európai törekvések közé, melyek a volt soproni diák, a Virágfüzér munkatársa, Székács József szerb népdal- és hősköltészetfordításaitól is (mint ahogy általában a délszláv népköltészettől) kaptak ösztönzést. S a Kölcsey-nyom mellett szembetűnő az előszóban a Berzsenyi-nyom, a „Zápolya öldöklő századja" itt szintén nem pusztán retorikus fordulat. Az az irodalomtörténeti áttekintés, amelyet az előszó szerzője, Major Pál ad, jórészt Kazinczy Ferenc és Kölcsey Ferenc kezdeményeire vezethető vissza.[4(91)] Zrinyi Miklós „édesen epesztő lantja", majd Faludi, Baróti, Szabó említése, a II. József ellen támadt nemzeti indulat, illetve Révai Miklós jelzik a sort, amelyen az értekező halad, s a dolgozat céljának megfelelően kitér a soproni diákok 18. század végi társaság alapító kezdeményeire, kapcsolatba hozva a 18. század „utolja" egyéb jellegű igyekezetével. A sorból Kazinczy Ferenc sem maradhat ki, s nagy jelentőséget tulajdonít a soproni társaság ama korszakának, amelyben Döbrentei volt a titoknok. Ez az áttekintés jó példája a szemléletváltásnak; az ismeretterjesztés mellett a költészet és a honi nyelv története kap nagyobb hangsúlyt. Igaz, e költészet a nemzetiesedés eszközeként válik tudatot formáló tényezővé, s az esztétikai vonatkozások lényegesen csekélyebb szerephez jutnak, a megváltozott helyzetnek azonban így is tükrei. Ugyanis, az előszót követő szemelvények valójában a bevezetés illusztrációi, mintegy igazolják a soproni társaság buzgóságát a honi nyelv „hajnal"-ának siettetésében. A címben is összekapcsolódik a két tényező: „Honi nyelvünk' hajnala, 's a' Soproni Tanuló Magyar Társaság keletkezése". A hajnalodás, a megvilágosodás felvilágosult képzete azonban új tartalommal telítődik: a költészet-központúságával. S míg az előző kötetben a rendi nacionalizmus frazeológiájától ihletett versek uralták a kötetet, itt egyre több olyan verssel találkozunk, amelynek hőse a költő, sőt a költészet. Az előszó történetisége a lírai-didaktikus versekben is nyomon követhető: olyan költői és költészeti problémák jelennek meg az egyes költeményekben, amelyek a költő megváltozott helyzetét, felfokozott szenvedélyét s az ebből fakadó önkifejezési lehetőségeit állítják a középpontba. Talán feltételezhetjük, hogy a sajtó alá rendezés során nem egészen véletlenül került Sz–cs J. (azaz a már akkor jóhírű Székács József)[5(92)] „A' költő" című verse a kötet élére. Nemcsak a „százados álom"-kifejezés utal Vörösmartyra, hanem a vers hangvétele, az anapesztusos ritmus is:

„Ül néma magányban az álmadozó
Költő, 's enyeleg szíve lángjaival (...)
'S míg issza az élet öröm-poharát
Örülni 's epedni tanítja honát ...."

H. J. (azaz Hering János): „A' költő sírja" címen írt verset. A költő nemzetnevelő, tettre buzdító szerepe a téma, a sokhúrú költészet zenei megszólaltatását kísérli meg a maga szerény eszközeivel. A daktilikus lejtés és a közhellyé váló képi anyag jelzi e költészet határait, ám annak erőteljességre törekvését is, az igényt a hatékonyságra, a sokakhoz szólásra.

Ugyancsak Vörösmarty-reminiszcenciákkal találkozunk Matisz Pál: „A' lantos sírja" című versében:

„Csendlepte kies liget' édes ölén
Járt búba merűlve az ifjú..."

252De a „búba merűlt" költő-ifjú itt nem a hazafi gondjaival viaskodik, hanem az almanachlírából jól ismert képlet szerint mereng a hűtlen szerelmen.

A diákok olvasmányaira, eszményeire engednek következtetni az alábbi versek: Sz. J. (Szántó József?)" A' költő" és Matisz Pál „A' költő végálma." Az előbbi mintegy világirodalmi seregszemlét tart, Homéros,

Pindaros, Voltaire, Osszián, Zrínyi, Vergilius, Petrarca neve, tevékenysége tűnik elénk a vers olvasásakor, a világtörténeti háttér teszi teljesebbé a kitekintést: a görögök, a rómaiak, Kosciuszko felkelése szerepel a példák között. Matisz verse az irodalmi perspektívát tekintve messzebbre irányuló, az antik poéták (Orpheusz, Muzaiosz, Homérosz, Pindarosz, Horatius, Ovidius) mellett az újabb költői ideálok közül Petrarca, Osszián, Tasso, Pope, Young, Voltaire, Rousseau, Goethe és Schiller neve szerepel, a magyar költészetből Virág Benedeknek, Kazinczy Ferencnek, Kisfaludynak (valószinűleg Sándornak) és Berzsenyi Dánielnek nevét tartja szükségesnek kiemelni. S bár az egyébként sokat utánzott és példaképként tisztelt Vörösmarty nem található a megénekelt költők között, de még Kölcsey sem lépett az említettek sorába, a versek éppen nem az egyoldalú klasszicista tájékozódás termékei; olyan költő-eszményt körvonalaznak, olyan költő-típust látnak bele az általuk megrajzolt alakba (természetesen nem egyéni lelemény, hanem a közszokás utánzása eredményeképpen), amely fő vonásaiban a romantika felé mutat. A nemzet és az emberiség problémáin töprengő költő tulajdonságait rajzolgatják a Virágfüzér munkatársai; s ugyanez a gondolatkör bontakozik ki a kor példaképköltőit sirató-ünneplő versekből is. Pálffy Zsigmond „Berzsenyi hamvaihoz" címezi költeményét, s versében Berzsenyi kifejezési eszközeivel igyekszik élni. Azt a bölcseleti elemekkel gazdagodott óda-fajtát igyekszik az alkalomhoz idomítani, amelyet Berzsenyi munkált ki pályája során. Az általános és a konkrét egybejátszása, az antik filozófiai hagyomány és a romantikus felütésű versszerkesztés nyomai érződnek ezekben a művecskékben.

„Minden mulandó, elvesz örökre, el –
Enyész, ha a' sors durva veszélyivel
Rádördül és a' semmiségnek
Terhe alatt megalázva görbed (...)
Az ész nem ösmer síri homályt, veszélyt,
A' sír ölétől messze 's magasra száll;
'S büszkén felejtve földi álmát
Győz az idő 's hatalom dagályján."

Ugyanezt a fajta módszert érzékeljük Baranyay László: Kölcseyhez című versében. Mégsem Kölcsey, hanem Berzsenyi az ihletadó költő; s ez a tény azt jelzi, hogy az 1820-as évek végén, az 1830-as esztendők elején általában Berzsenyi ódái a mintái az iskolai versezeteknek. Koncentráltságuk, emelkedett hazafiasságuk, a neoklasszicizmust egyedi mondanivalóval megtöltő líraiságuk miatt szívesen utánozták ezeket a verseket, s így – Kölcseyről beszélve is – Berzsenyi hangján szól a diák, bár Kölcsey szerepét körvonalazza:

„A' virtus érdem, fénykoszorúzta dísz,
Melly a' sötétség' lepleiből kitör,
'S a' köz halandót égiekhez
Hívja e' lét' alacsony porából (...)
Látlak a' Hon' nagyjai közt, midőn
Felköltve kebled' nemzeti érzetét,
Munkás kezekkel küzdve vívtál
A' kitüzött nemesittő czélra.
A' hon' gyűlésén zengve le szózatod
Villám erővel rázta meg a' hazát,
'S láng ajkad édes zengeménye

Költi a jót, nemeset teremtve...

253S ha még emellé tesszük Matisz Pálnak „Gróf Széchenyi Istvánhoz” című versének egy részletét, akkor látjuk tisztán, melyek az uralkodó motívumok:

„Érdem ‘s futó hír vívja ki a’ Nagyot
Az éj’ sötétlő barna homályiból,
A’ százados vész, bus sirába
Vas kezivel nem erős berontni (...)
A’ jót tenyésztvén rombolod a’ gonoszt,
Ujjat teremtesz ápolod a kicsint,
‘S sok izzadásod hű jutalmat
Nyert, ha honod gyarapúlt az által (...)”

Nem vitás, hogy a felvilágosodás terminológiája még jelen van e versekben, a sötét és a világos, a jó és a rossz allegorizált ellentéte adja meg a költemény feszültségét, s e feszültség-teremtő igyekezet formálja verssé a nemes, bár szegényes mondanivalót. Ugyanakkor az alluziók, a Berzsenyire utaló kifejezések kissé szervetlenül illeszkednek be a költeménybe, s elütnek az egyébként is ügyetlen soroktól. A gondolatiság így nemigen érvényesülhet, s inkább dokumentumként, a diákok eszményképkeresése tanúbizonyságaként értékelhetjük az idézett versrészleteket. Viszont – dokumentumként – igen becsesek és számontartásra méltók. Jelzik, hogy a soproni líceumban is a reformkor valódi nagyjai az ideálok; a diákok körében a tevékeny-munkás hazaszeretet hősei a népszerűek. A gyengécske versezetek egy a klasszicizmustól eltérő hőstípust körvonalaznak. Immár nincsenek közvetlen horatiusi vagy egyéb antik utalások, ezeket a Berzsenyi-reminiszcenciák helyettesítik; s ezáltal az elvont eszmények földközelibbé és átéltebbé válnak. A közhelyeken keresztül is átsüt az újfajta hazafiság érzése, a reformkor lendülete magával ragadta a soproni diákokat is.

Kiegészítésül e témához még két verset idézünk. Az egyiknek szerzője Berzsenyi Dániel fia, Farkas, aki „Az esthajnal” című költeményében apja nyomdokain igyekszik járni, kifejezéseket idéz apja költészetéből, de a vers felépítésében is a neves apát követi.

„Csendes esthajnal szeretett barátném
Szállj le országod’ kies alkonyából
A nap hevétől szomorún leperkelt
Barna mezőnkre (...)
Itt vagyon minden rövid életünkben,
A’ jelenkor’ szép örömit tapodjuk,
Messze száguldnak szemeink ‘s nem élünk
Szárnyas időnkel(!).”

Még ennél is érdekesebb számunkra I. L. (Edvi Illés László) „Jefte fogadása” című, bibliai témájú kiseposza. Anakronisztikusan és logikátlanul találkozunk itt Vörösmarty-idézetekkel: „Kedvelt népe Hadúrnak” – lepődünk meg olvasva a nehézkesen gördülő sorokat; „Mint nehezűl az idők járása felette” – írja Edvi Illés az „Eger” című Vörösmarty-eposz kezdősorára emlékeztetően. Vörösmartyn kívül Kisfaludy Károly „Mohács”-a is kedvelt olvasmánya lehetett a soproni ifjaknak, erre vall Major Pál: Él magyar, áll Buda még! című verse, továbbá B. F. (Baranyay Ferenc) „A’ vándor”-a. „Holló szárnyaival megrezzen az

éj...”. de ugyanebben a versben Vörösmarty Salamon c. balladájának hatására is bukkanhatunk: „Éljen ‘s boldoguljon a’ magyar hazája...

A reformkornak a jobbágykérdést mind nyíltabban és radikálisabban tárgyaló eszmevilága tükröződik Matisz Pál: A’ jobbágy c. epigrammájában:

„Mért napkölte után?” – ordít fenyegetve a’ hajdú;
„Költe előtt keresém gyermekeim kenyerét.”

254Az epigramma pontosan fejezi ki a reformkorban oly jól ismert vélekedést, az öntudatra ébredő, bár a gorombaságra önuralommal, szelíden válaszoló jobbágy erkölcsi fölényét. S az is jellemző, hogy nem a jobbágy-úr közvetlen ellentétét elevenítik meg, hanem a jobbágy és az úr szolgálatában álló konfrontációját. Egyetlen példára utalunk előre: Arany János: A’ szegény jobbágy című életképére. Ahogy egy kifejezés erejéig („földi menny”) Vörösmartyt idézi K. S. (Kelemen Sándor) A’ kékellő hegyek c. elégiája, illetve ugyancsak Vörösmartyra, méghozzá a Liszt Ferenchez írott ódára utal (előre) az „érczkarokkal” összetett szó Pálffy Zsigmond egy versében a Baró (!) Splényi Amáliához címűben.

Eddig jórészt az almanachlíra, illetve a romantika nyelvi-műfaji kifejezési eszközeit igyekeztünk kimutatni. De a Virágfüzérről akkor adunk valódi képet, ha hangsúlyozzuk: mennyire a klasszicizmusban, méghozzá a szentimentális klasszicizmusban gyökerezik jónéhány vers. Nemcsak az a tény vall erre, hogy Kis Jánosnak ajánlják e kötetet. Hiszen az ajánlás nem ellentétes a reformkori irodalmi közszellemmel: Kis János becsült és érdemes hagyományként, hasznos fordítóként, derék irodalmi munkásként élt a köztudatban, emellett Sopront képviselte, így a diákok ajánlása az egyetlen logikus, a helyi hagyományokat méltán hangsúlyozó megoldás lehetett. Inkább Kis János egyes verseinek, fordulatainak, témáinak továbbélése, hatása az, amire ehelyütt fölhívjuk a figyelmet. S ez nem magyarázható a helyi nagyság természetes kisugárzó erejével. Alapvető, meghatározó jellegű motívumról van szó. Az Egy hajós éneke 1793. A’ Duna hátán Baváriában c. költeményre gondolunk.[6(93)] A sajka-allegória almanachlírai változatával találkozunk e kötetben, s ez az allegória pompásan alkalmas az érzelmes, a lágy, a dallamos hangvételű, a magánéleti szférát biedermeier-ábrándként megszólaltató versre. Baranyay László Hajós’ dalában ilyen sorokat olvashatunk:

Leng, a’ sajka ormain
Zöld vitorla szárny (...)
Szálj(!) el ajkam zengzete
Szálj a’ part felé
Szűm hol üdve kéjeit
Sokszor éldelé...

Wukanich Viktor A’ távozó-jában szinte csak a versforma változik:

Víz szinén remegve száll a’ sajka
Leng fölötte kis vitorla-szárny,
Játszadozva hajt a’ messze partra,
Rajt örömben űl a’ szép leány...

Ismét Baranyay Lászlót idézzük, Az élet’ korai c. versét:

Gond zavart folyóján életünknek
Leng a' sajka vég célunk felé (...)

A verses művek még egy, nagyon vékony rétegéről kell szólnunk: a népdalimitációkról. Dukavics Károly adta közre „Népdalok" címen három, ritmusában halványan, kifejezéseiben alig-alig a népdalra utaló versikéit. E három kis vers csak azért érdemel említést, mert a népies felé tájékozódás jeleit idézi. Csakhogy e tájékozódás igen szűkkörű, erőtlen, s ennek következtében az eredmény még csak felemásnak sem mondható:

Magyar legény büszke keble' érzetén,
Fényes csillag tűn fel honja kék egén;
Ha magyar vagy imádd azt a' csillagot,
Hajdan árpád (!) képe is úgy ragyogott...

255Nem népies, hanem rendi szemléletet tükröz ez a néhány sor (és a többi, nem idézett is!), azaz azt a fajta világot, amelyet a romantikus ihletésű költemények tagadtak. Egy előző korszak frazeológiája jelentkezik itt, s e frazeológia a népies elemek érvényesülésének képtelenségében is kifejezést nyer. A ritmus, amely a népdalokat látszik követni, nem harmonizál a kifejezésekkel, az almanachlírát idéző megoldásokkal, mint azt a második számú Dukavics-dal bizonyítja:

Zudul a' vén balaton (!)
Szép leány áll a' parton,
Kék szeméből a' könnyek
Ősz balatonba esnek...

Mint ahogy teljesen hamis a katonadalokra emlékeztető harmadik vers is:

Hej ha benne csalatkozom,
A' csapodárt megátkozom;
'S ha hívebbet nem találok –
Katonának majd be állok.

A népiesség egyre szélesebb körű térfoglalása az irodalom alacsonyabb régióiban – ezúttal is – minták követését eredményezte. Vörösmarty, Czuczor, Kisfaludy Károly, Vitkovics kezdeményei azonban – a Virágfüzérből kiolvashatóan – nem visszhangoztak eléggé a soproni diákság körében. S az érdemkönyvből is csak ez a három versike jutott be a reprezentatívnak szánt kötetbe.

A Virágfűzér lírai termése egészében a klasszikából a romantikába vezető útról tanúskodik, arról a törekvésről, amely a soproni diákok irodalmi próbálkozásait meghatározta. A rendi nacionalizmus béklyóit levetve, az újabb költői eredményeket adaptálva sikerült nékik – a maguk színvonalán – olyan költészetet létrehozniok, amely a kor költői problémáit igyekezett tárgyalni. Az újfajta költői magatartás és helyzet rajza mellett az egyéniség és a társadalom viszonya (hiszen a költő rajzában a nagyra növesztett egyéni törekvés tükröződik), a haza és a haza fiainak újtípusú – a másik iránti áldozatkészséget feltételező – kapcsolata kap, nem egyszer romantikus hangot.

A verses szemelvények és a prózai részletek jól egészítik ki egymást, ugyanannak az eszmeiségnek

lenyomatai. Nagy Elek: Pesti kalandok című novellája Kisfaludy Károly vidám írásainak köszönheti megszületését, erről a Szélfy név is tanúskodik. A falusi fiatal pesti kirándulása komikus eseménysorozatban valósul meg, de a mondanivaló szerint boldogabb a vidéki élet. A végkicsengés tehát Kisfaludyn túl, visszautal a régebbi, ilyen tárgyú magyar prózára. Az előadás azonban vitathatatlanul Kisfaludy Károlyt juttatja eszünkbe. A korábbi almanachok szokása szerint értekezés is került be a Virágfűzérbe, Nagy Kálmán alaposan dokumentált „Belizár" című dolgozata, amelynek fő forrása Procopius: De bello Persico-ja. Kisfaludy Károly, Berzsenyi Dániel és Vörösmarty Mihály kifejezéseivel is találkozhatunk e tanulmányban: *nemzeti nagylét, romlásnak indult, a régi dicsőség*... Kelemen Sándor: Határozatlan szerelem című novellája Kisfaludy Károly alapképletét variálja. A beszélő nevek *(Szögfy, Árnyi, Völgyes, Rényi)*, a fontoskodó és rossz tanácsot adó nagynéni, a meghiúsult leánykérés, de még az anekdotikus előadásmód, a kedélyes poénra törő nyelvi fordulatok egyaránt jelzik az Auróra-népiesség prózai formájának elterjedését, népszerűségét. Természetesen ennek a fajta népiességnek többféle megoldási lehetősége volt: az egyik éppen a most idézett novellában (és szépszámú társaiban) valósult meg. A másik, a nemesebb veretű, az irodalmilag-esztétikailag értékesebb, más elemekkel földúsítva olyan példákra hivatkozhat, mint Vörösmarty Mihály vígjátéka, A' fátyol' titkai. Ugyanakkor Kelemen Sándor írása a kisfaludys tematika modorrá süllyedéséről is tanúskodik, a Kisfaludynál ízes valóságtartalmak itt pusztán 256sémává lettek, Kisfaludynak a való társadalmi életből merített figurái itt megsápadva élik papiros-életüket. Feltűnő, hogy a divatlapokat elöntő rémregényes elbeszélések nem találtak utat a Virágfűzérbe. S ez a tény mégis arról tanúskodik, hogy a földközelibb, a realisztikusabb próza állt közelebb hozzájuk. Csekély írói tehetséggel és nyilván nagyon kevés élettapasztalattal formálták ugyan a novellákat, de Kisfaludy Károly példaadása a valóság megfigyelésére ösztökélte őket, még akkor is, ha e figyelem során az irodalmi élmény hatása erősebbnek és áthatóbbnak bizonyult a valóságélménynél. Valamennyi prózai írás a nyelvi egyszerűségre törekszik, bár – természetesen – a kor almanachprózáját a társalgási nyelv erőltetettségében is követik. Mindenesetre érdekes a törekvés, hogy jelenkori történet feldolgozására vállalkoztak a novellisták, s még a közre adott értekezésnek is morális tanulsága a lényeges, a hazaszeretet, az áldozatkészség, a nemesszívűség tulajdonságait népszerűsíti a szerző gondos forrástanulmányozása alapján. Az értekezés stílusa is a könnyedségre törekvés küzdelméről vall.

Az általunk vizsgált kötet jellegzetes példánya a kor diákköltészetéből összeállított almanachoknak. Rokona a debreceni „Lant", de hasonló darabokat találunk az 1830-as esztendők szlovák irodalmában is. Elemzésük részben helytörténeti jelentőségű, de irodalomszociológiai következtetéseket is megenged. Ugyanis ezek az almanachok elsősorban azért fontosak a számunkra, mert kitűnően jelzik a diákság irodalmi érdeklődését, az általuk befogadott eszmék irányát.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Selmeczi Kovács Attila: Képek egy Fertő melléki község egykori életéből (Adatok Fertőendréd hagyományos gazdálkodásához)

Selmeczi Kovács Attila: Képek egy Fertő melléki község egykori életéből (Adatok Fertőendréd hagyományos gazdálkodásához)

A történeti kutatások jelentékeny területe foglalkozik a parasztság anyagi kultúrájának, egykori életmódjának feltárásával. E munkák sorában a néprajzi vizsgálatnak is fontos helye van, mert sajátos kutatási módszere révén számos olyan adatot tárhat fel, amely az írásbeli források megvilágítására, kiegészítésére, de gyakran azok pótlására szolgál. Így az agrártörténetírásban sem mellőzhetőek az élő

emlékezet sok fontos részletre kiterjedő közlései. Ennek alátámasztására kísérelem meg egy Fertőmenti község, Fertőendréd századforduló körüli életét, gazdálkodását bemutatni, úgy, ahogyan három 80 éves parasztember: Pogácsa Károly, Hadarits Alajos és Fücsök Lajos hallotta, megélte és visszaemlékezik rá.[1(94)]

Fertőendréd lakossága a századforduló idején 1078 fő volt. Megélhetésüket egyedül a mezőgazdaság biztosította. A falu 2584 kat. hold területű határa 273 gazdaság között oszlott meg,[2(95)] természetesen erős vagyoni tagozódás szerint, az úrbéres viszonyok emlékeként. Fertőendréd az elmúlt évszázadokban *Endrőd* néven az Esterházyak jobbágyfaluja volt.[3(96)] A mai öregek tudatában még elevenen élnek a jobbágyvilágot 257idéző fogalmak, különösen amikor a falu lakosságának egykori megoszlását idézik fel. „Úrbéres falu vót, eljártak robotot szolgálni, gyalog és jármos marhával" (H).[4(97)] A faluban a legnagyobb gazdaság 20–24 hold volt. „Az egész hel itt 24 hód vót, a félheles jobbágyság 11–12 hód" (F).[5(98)] A századfordulón csak 2 gazdának volt 21 hold szántóföldje, a többi kevesebbel rendelkezett. Legtöbb a 10–18 holdas *gazda*, számuk 50 körül mozgott (H). Más vélemény szerint „az 5–6 holdas az már *gazda* vót. Ez vót a faluban a legtöbb. Vótak 10–12 hódasok is többen" (P). A zsellérek száma 30–40 volt (H). Fücsök Lajos *zsöllérbíró* úgy emlékezik vissza, hogy „egy egész zsöllérnek 3 hód fődje vót. Azt mondták, hogy egész zsöllérség, 39 egész zsöllér vót Fertőendréden. Ez az 1866-os tagosításból erett. Ekkor lettek a fődek kihasítva.[6(99)] A zsölléreknek külön legelő, a tó hátullán 1 hód rét, 7 hód főd vót. Ebből gazdálkottak, apaállatot tartottak fönn. Másik mellette az meg a telkes gazdáké vót. Ezen ment mindig a vita. El akarták venni. Pedig 1866-ban ez vót a megállapodás a két fél között" (F).[7(100)]

A *gazdák* (az egykori telkes jobbágyok) és a szegények: zsellérek, nincstelenek között legszembetűnőbben a településkép tükrözte vissza a különbséget. Fertőendréd még a századforduló idején is egy utcával rendelkezett, amely az Ikva folyásával párhuzamosan futott. Az Ikvahídnál kezdődött, a templom is ide épült, amely körül a telkes jobbágyok házai helyezkedtek el.[8(101)] „A *gazdasor* a templom körűtől a falu derekáig egy uccában vót. Onnan jöttek a zsellérek, meg a nincstelenek" (P). A földnélküliek a falu legvégén, az Ikva mellett elnyúló kis utcában laktak, egy-egy beltelken 4–5 ház is sorakozott egymás mögött. „20 család vót nincstelen: kódusok, szegények, fődnélküliek. A faluba nem mehettek be lakni."[9(102)]

Az endrédi határ az uradalom miatt kicsi volt. A másik hátránya a széttagoltság. Amint mondták „parcellákba vót a határ. 12–13 hód főd csaknem 12 helyen vót" (P). A határ- és dűlőnevek nagy száma, amit emlékezetből fel tudtak idézni, ugyancsak erre vall: „*Középirtás* (dűlő neve. Nem ullan rendes erdő vót, kökénbokrok vótak), *Ikvafőd, Öregrét, Középdűlő, Parrag, Hosszúrét* (jó fődek a falu körül), *Páskom* (fölszántották), *Pozsgádica, Körtvélles, Potoknica, Cigánhát* (temetődűlő), *Málovica* (Középdűlők), *Falufődek, Szikesek* (amodább), *Belső nagyfődek, Hosszúnagyfőd, Vízfolás, Mogyorós, Hosszúdűlő, Kótnica, Szőlőhegy, Középirtás, Pótlékok, Ludovác, Tízrendes:* most szántó, valamikor rét vót" (P).[10(103)] Ugart már a századfordulón 258sem hagytak.[11(104)] „Ezen kívül vótak a legelőfődek. Két darabba vót mindenkié: első és második osztály. Marhalegelő vót, elhatározták, hogy fölszegik. Szétosztották, méltános osztás miatt két parcellába kapta mindenki 1902–1903-ban. Azelőtt osztatlan állapotban vót az endrédi gazdák nevén. Ebbe a zsellérek nem vótak benne. Telekjihez járó rész, amennyi telke vót, annyi járt neki. Negyed, fél, egész. Arány ugyanannyi maratt, de külön nevire szóló főd lett. Erdő is hasonló vót, közös erdő, mindenkinek megvan a járandósága rész szerint" (P).

Ebben az időben a föld nagyságát nem holdban számolták, hanem *mérő* szerint, ahány mérő vetnivaló kellett a szántóföldre. „Egy mírős fődre egy mírő búza köllött. Ez úgy ötszáz öl. Egy hód több mint három mírős valamivel" (P). „Az egy mírős fődre búzából 50–51 kg, rozsból 48 kg-ig, jó árpából 45 kg-ig köllött"

(H).

A szántóföldeken elsősorban búzát termeltek, aminek nagy múltja volt. Már 1836-ban Fényes Elek is ezt emelte ki a falu egyetlen jellemzőjeként: „Földje jó búzát terem”.[12(105)] Amint Pogácsa Károly megfogalmazta: „Endrédi ember nem tett mást, csak búzát, ha a főd megfelelt. Jó humuszos, fekete, agyagos is, jó vót benne. Rozsot ott termeltek, amellik főd nem felelt meg búzának. Erdő felé a kavicsos talajba rozs került”.

Az endrédi gazdák szántóföldjeiket mindig gondosan művelték meg. Az őszi gabona alá már a századfordulón is háromszor szántottak. Azt tartották, hogy „egy szántás egy kenyér, két szántás két kenyér, három szántás három kenyér. A fődeikről meg tudták állapítani, hogy valaki milyen gazda. Megszóták azt, aki csak kétszer szántott” (P). Az első, a sekély, 10–15 cm mélységű *tarlószántást* közvetlenül aratás után kezdték meg. „Az aratók még dógoztak, én már szántottam” (P). A második szántás, amely a legmélyebb volt (kb. 25 cm) augusztus végén történt. *Keverőszántás*-nak mondják. „A *vető alá* szántás sekélebb, 10–12 cm, szeptember dereka, 20-a táján vót” (P). A szántás irányát változtatták. „Egyszer *összeszántás*, mindig jobbra fordítunk. Ha az előző szántás ez vót, akkor egyik szélin megkezdtük, akkor mindig balra: *széjjelszántás*. Barázda maratt a közepin, könnyen megtalátuk a főd közepit (P).

A századfordulón a gazdák általában félvasekével, Vidacs-ekével szántottak.[13(106)] Ez volt a századforduló után is a legelterjedtebb. Már 1907–1908-ban megjelentek az első vasekék, a Kühne-ekék is a 17–20 holdas gazdáknál (H). De ezek akkor még ritkaságszámba mentek. Az öregek idegenkedtek is tőle, amire Pogácsa Károly 81 éves gazda így emlékezett vissza:

„Süttöri útba szántottam, fiatal legényke vótam.

– Öcsém jó az az eke?

– Jó.

Odajönnek, megemelik.

– Nehezebb, mint a régi.

– Emeni nehezebb, de jobban megy. Könnyebben húzzák a lovak.

– Hej öcsém, ha egyszer nehezebb, nehezebb azt húzni is.”

A gondosan felszántott földet igyekeztek még egyenletesebbé tenni, hogy vetéskor jó *magház* essen benne. Ezért sokan „Ősszel, mikor szép vót a főd, *csúsztattak* deszkalappal. Láncot kötöttek rá, ember ráállt, símára húzta a fődet. Leginkább 5–6 méteres deszka vót, a hosszúszekér fenékdeszkája. Két helen láncot csatútunk rája, a kisafára összehúztuk és odakapcsútuk, 2 lóval huzattuk. Egy ember, a kocsis állt rá. *Sikátatás*nak is mondták” (P). De a hengerezés is régóta szokásban volt. Emlékezet szerint 1885-ben is voltak fahengerek, amivel „megpurgatták a gabnafődeket, hogy 259ne legyen csoportos (rögös)” (P). 1908 körül a vasekékkel együtt már a vasboronák használatára tértek át (H).

A talaj előkészítése után hamarosan megkezdték a vetést. A búzát úgy szeptember 25-e körül kezdték” (P). Akinek kevesebb volt, az valamivel később, de október közepére, 20-ára igyekeztek befejezni az ősziek vetését. Ugyanis ezután az őszi szántás elvégzése sürgette a gazdákat: a trágyát kellett kihordani, majd

szántották bele a földbe. Az őszi szántásnál olyan mélyre engedték az ekét, amennyire csak bírták húzni az állatok. „9–10 mázsás ökrök vótak, leeresztették nekik az ekét” (P). Valamikor kézzel vetettek. „1900-ban már a falu nagyjából géppel vetett” (P), legalább is a 10 holdon felüli gazdák. A zselléreknél a kézi vetés még sokáig megörződött. Néhány nagyobb gazda a múlt század végén már vásárolt vetőgépet. Erről Pogácsa Károly a következőket mondta: „Már öregapámnak vót vetőgépe, mosonmagyaróvári. Már 1890 táján vetőgéppel dolgozott. Kevés embernek vót. Locsmándi István bácsinak vót még akkor. A nép nagyobb része azt mondta: – Mi a fenének, elszórom kézzel is. Én kézzel előbb elvetem.

Ez igaz, de nem esett ullan egyenletesen. Meg a kézivetéshe több vetőmag kell.” 1901-ben már a Gazdakör is vett két vetőgépet, ami a gépi vetés elterjedését nagyban elősegítette. „Ekkor a gazdák már nem akartak kézzel vetni” (P).

A vetés bevégzése után régi szokás szerint *fölkerűték* (körülszántották) a földet,” hogy a főd széle szép egyenes legyen „ A gazda az ekével „nem fogatott, csak a barázda fenekíről vette fel a fődet, ránézve szebb vót a barázda”. Ez a szokás kb. 1910-ig volt életben, „utána már nem attak arra, azt mondták, hogy úgysem ad többet. A gépi vetésnél nem is nagyon volt ez fontos” (P).

A legnehezebb munkát, az aratást valamikor az asszonyok végezték sarlóval, de a századfordulón a kaszás aratás volt általános.[14(107)] A kaszálás a férfiak munkakörét jelentette. „Minálunk jó kaszások vótak az emberek. Az vót a fokmérője az embernek, hogyan kaszált” (P). Aki nem tudott jól kaszálni, belevagdalt a fönnálló gabonába, nem tudta *megszenni*. A lucernánál, fűnél *mesgye* maradt alatta. „Arra a fűre gombot kötöttek, aztán kiszámították, ki kaszáta, a leányok is szekáták azt” (F). Amint megérett a gabona, a gazdák igyekeztek az aratással. Minden 15 hold körüli gazdának 1–3 fogadott kaszása volt, akik hosszú éveken keresztül ugyanahhoz a gazdához jártak dolgozni. „Minden gazdának megvót az. aratója 10–12 évig, ha nem vót a családba változás. Egy 14 holdas gazdának 2 kaszása, 2 marokszedője vót. A marokszedő neve *köblös*. – A köblösöm, mondta a marokszedőre a kaszás. A részit köböllel mérték. Az arató szerződött le, gondoskodott a köblösiről. Szóbelileg megállapodtak: minden kilencedik vagy tizedik keresztet kapta a gabnából. Keresztbe kapták, házhoz szállítva – a kepibő vette ki a részét” (H).

Ha két kaszás vállalta fel az aratást, *felestársnak* mondták magukat. „Két ember összeátt, felestársak lettek. Nekem felestársam a gazda fia vót. Vót ullan hel is, ahol négy vót felestárs” (F). A zsellérek jobbára a gazdákhoz jártak aratni, de voltak, akik az uradalomhoz is elszegődtek. A faluból rendszerint 30–40 pár ment az uradalomba aratni évenként (F). Ezek nagyobb része a földnélküliekből tevődött ki.

A kaszások sorban álltak fel és egymástól kissé elmaradva vágták a gabonát. „Elől kezdte a fiatal, hátul az öreg, ha nem ment neki, ki köllött állni, mert nem tudtak menni tőle a többiek” (F). A kaszás ment előre, *nekivágta* a gabonát, „az állóra dűtötte” (H). „A marokszedő farral ment, szette fel a hóna alá kézzel vagy sarlóval” (F). Amikor két markot összeszedett, letette, ebből lett egy kéve. A marokszedő után rendszerint idősebb ember kötözte be a kévéket. A búzát, rozsot saját magából vett kötélbe kötötték. Csak az árpát, zabot kötötték be előre elkészített kötélbe. Később madzagba. Vót *kévekötőfa*: megfogta a kötelet, rátérbetűt, megcsavarta, jót tekert rajta és a kötést a fával aláfordította. A kévekötőfa a gatyamadzagba vót hátul fél 260farára dugva. A gatyát gyakran kiszúrta a kévekötőfa. Gyött a nyúl vagy fácán, vót jó dobó, agyondobta vele” (F).

Ha nem volt kévekötő, akkor a kaszások egy darabot learattak és utána bekötötték a kévéket, majd egybehordták, *összekepéték*. A kévék összerakásakor takarították fel a tarlót, az elhullott szálakat felgereblyézték és a *kuszát a kepék:* az összerakott kévék (20–20 kéve) alá húzták. A századfordulón még

kis gereblyéket használtak, aminek a feje kb. 80 cm széles, de az 1910-es évektől (1911–1913 körül) már az „aratógrábla 2 m széles vót” (F). *Nagygráblának* is nevezték, „csúfolódásból mondták *nagybőgő*nek. – Na te viszed a nagybőgőt” (P). Az aratást virradatkor megkezdték, és este 10 óra előtt nem kerültek haza. Ha meleg volt, az árpát éjfél után 2 órakor mentek kötni: „azt harmattal kötöztük”, amikor kevésbé pergett ki a szem (F).

Aratás után két hetet hagytak a száradásra, majd a *hosszúszekér*rel behordták a gabonát a pajtába. Egy szekérre 6–7 kereszt (120–140 kéve) fért fel, amire *nyomórúdat* tettek és *rudazókötél*lel jól leszorították.[15(108)] A pajtába kb. 1915-ig rakodtak. Egyik *pajtafiába* (rendszerint a baloldaliba) *gabnát*, a másikba takarmányt tettek. A pajta tárolóhelyiségébe 380 kereszt búza (1600 kéve) fért be (H). A gabona a kicséplésig a pajtában állt, száradt tovább. A múlt század végéig a szemnyerés hosszadalmas munka volt. A kisebb gazdák és zsellérek *kézicséppel* verték a szemet gabonájukból. A nagyobb gazdák lovakkal *nyomtattak.*[16(109)] Az 1890-es években már feltűnt az első járgányos cséplőgép a faluban. De nagyobb eseménynek számított, amikor 6–7 gazda összetársulva 1906-ban benzinmotoros gépet vásárolt. Ezzel a jóval nagyobb teljesítményű géppel már sok gazda termését el tudták csépelni. „A cséplődob beállt a *pajtaanyá*ba úgy, hogy a szalma kiment a *kazalhelekre*. A gép kívül vót a pajta előtt” (H). A zsellérek, aratók gabonáját is elcsépelték. Az aratóknak a tó alatt volt egy *szűrű*, cséplőhely, oda vitték a gabonájukat, ahol a gép elcsépelte. „Minden 15.-et vették vámnak. Pl. ha 15 q-t lemértek, abbul 1 q a gépé lett. Mindig részbe ment a fizettség, részibe csépültek” (F).

Amint a pajták szerepköre is jelezte, a község gazdálkodásában a gabonán kívül a széna- és takarmánytermesztésnek is számottevő jelentősége volt. Ugyanis minden gazda „ahány hód fődje vót, annyi marhát tartott. Két tehene vót még annak a zsellérnek is, akinek 1–2 hód fődje vót. A takarmány nagyon köllött. Egy évbe 4 ökröt is meghízlalt egy gazda” (P). A századforduló előtti statisztikai felmérés 720 szarvasmarhát mutat ki Fertőendréden.[17(110)] E szerint minden gazdaságra átlag 3 állat tartása jutott. Természetesen ez a gazdaságok mérete szerint jóval aránytalanabbul oszlott meg. És ha ehhez hozzáadjuk az évenkénti eladásra felhízlalt ökrök számát (3–5), nem is nagyon túlzás a holdak szerinti állatlétszám egy-egy gazdaságban. „Nagy ökröket tenyésztettek: párba 18–20 mázsás ökröket. Vót amikor egy 11 mázsát nyomott” (P)[18(111)] Nemcsak tartással, hanem hizlalással, állatkereskedéssel is foglalkoztak a gazdák, hasonlóan a szomszédos falvakhoz. „Csikót vettek Somogyba, Baranyába, meghizlalták egy hónap alatt, még a háztul is elvitték a kereskedők.[19(112)] A Rábaközből megvette a sovány marhát az endrei ember és meghizlalta” (P). Árpát is vettek erre a célra. A soproni vásáron, vagy a háztól adták el a kereskedőknek. „A drezdai szállítás idejin vót, hogy 70 darabot is átvettek a falubul” (P). Az állatok hizlalása számos 261Sopron környéki faluban szokásos volt,[20(113)] nagy hagyományáról pedig 1833-ban Kiss József a vármegye korai ismertetője tanúskodik.[21(114)]

Az állatok tartására és hizlalására a községi legelő és a közös rét nem volt elegendő.[22(115)] A 15 hold körüli gazdák már korán áttértek a takarmánytermesztésre is, azonban 1–1,5 holdnál nagyobb területet nem tudtak lucernával, lóherével bevetni. Ezért rászorultak arra, hogy az uradalomba járjanak szénakaszálásra. Amint Pogácsa Károly mondta: „Endrédnek kicsi határa vót. Az egész uradalom vót. Negyedébe kaszátunk pízér. A negyedik kupac lett a munkásé. Utóllán má vót, hogy az ötödik lett. A tiszttartók ullan uralmat tartottak”. A kisebb gazdák, zsellérek még jobban rászorultak erre a lehetőségre. A szegénységnek pedig a Hanság biztosította az egy-két állat téli takarmányát, amint erre visszaemlékeznek: „Két gatyát vittek. A *hanyos gatyát* ott vették fel. Kilométereket gyalógóltak a posványba. Másfél méteres *komócsint* vágtak le, ez fűféleség, a nád rokona. *Kopót* hattak, *tarrót*. Ez a víz nagyságától függött. Kaszával rávágták, amikor kiszáratt, gyűjtötték. A téli takarmánt ott gyűjtötték be a szegények.”[23(116)]

A község egykori életének sajátos színfoltját adta a szőlő. Fertőendréd szőlőterülete sohasem volt nagy és terméke sem volt jelentős, csupán belső ellátásra szolgált. 1895-ben még 39 kh területen művelték, ami 1909-ben 24 kh-ra esett vissza.[24(117)] A régi fajták 1916 körül teljesen kivesztek. Az új telepítésekkel együtt megszűnt az a sajátos szokás is, ami a „szőlőhegy"-hez kötődött, és a századforduló körüli években még erősen tartotta magát. Ennek bemutatását Hadarits Alajos 80 éves gazda szavaira bízom.

„Szőlő kb. 30 hold vót, egy gazdának 200–500 öl. Kinek mekkora területe vót. Körbe vót gyöpüzve, vót akinek szántó, vót aki beültette szőlővel, gyümölcsös is vót. Szőlő egybe vót. Szombati napon a szőlőbül mindenkinek délben ki kellett gyünni. Szombat délutántól és vasárnap nem dógoztak. Két szőlőpásztor vót, déli 12-től járták a szőlőt, lövöldöztek, mindenki mennyen haza. Az állatokkal is ki köllött gyönni, amikkel ott szántottak.

Két *hegymester* és két *szőlőpásztor* vót. A hegymestereket a szőlősgazdák választották (a szőlőpásztorokat is). A szőlőpásztorok legényemberek, a hegymesterek 20–40 évesek, családosok vótak. Fel vótak hatalmazva olyan joggal, maguk büntettek. Ha a szőlőpásztorok megfogtak valakit, aki lopott, a hegymester büntette meg. Nem tartozott a bíró hatásköribe. 3 évre választották őket. A kösségtől valamit kaptak, fegyvert használhattak, nyulakat vadászhattak. A szőlőpásztorok májustól októberig – a szüretig – vótak kinn a hegyen. Nem dolgoztak mást, ott vótak állandóan. A szőlőmesterek esténként, meg vasárnap. A szőlőmesterek (hegymesterek) szabták meg a szüret idejit. A szőlőpásztorok szógafizetést kaptak pénzben. Asszonyok szoktak nekik zsírt, tojást kivinni. Hús nem köllött, mert nyulat lőttek eleget. A szőlőpásztoroknak vót egy fődbeásott kunyhójuk téglából rakva, kéménnyel ellátva, falbarakott spórhejjel, 2 priccs. Ott laktak.

Régen két-három napba vót a szüret, egyszerre mindenki. Filoxéra előtt hazai fehér, az egész szőlőhegy ezzel vót betelepítve. Egybe ért, egybe szüreteltek. Minden család maga végezte a szüretelést. Kidobúták a faluba, hogy október ennyedikén lesz a szüret. Mindenki ment akkor szüretelni. Második nap este, mikor besötétedett, a szőlőpásztorok a hegymesterekkel gyüttek be a faluba, ollan lövöldözéssel, hogy az 262ágyú se szól jobban. Négyen fegyverrel a kocsmába bementek, ott parancsútak vacsorát, evvel ért véget az idejek. Ez 1915–16-ig vót meg. Később csak 1 hónapra, augusztus–szeptemberre fogadta el egy-két legény az őrzést.

1915–16 tájba igen kiveszett a valódi fehér, filoxére után más fajta lett."

Befejezésül szükségesnek látszik, hogy a falu egykori életében és gazdálkodásában szerepet játszó társulásról, a *gazdakör*ről is megemlékezzem idős adatközlőim segítségével. Fertőendréden már 1880-ban *Olvasókör* működött, amelyet Horváth Lajos kántortanító, Pogácsa István és Kuslics János gazdák alapítottak. A falu egyik házát bérelték, ahol könyvtárat létesítettek, újságot járattak, összejöveteleket rendeztek, megbeszéléseket tartottak. Ötvenen-hatvanan jártak oda rendszeresen fiatalok, idősebbek egyaránt. Különböző tanfolyamokat is szerveztek (kosárfonást, fafaragást, gombkötést). 1897-ben Szabó János kántortanító került a faluba, aki kezdettől a gazdálkodás javítására ösztönözte a gazdákat. A gazdakört is ő kezdte szervezni, 1906-ban meg is alakult. A kitartó szervezés eredményeként 1912-ben állami támogatással megépült a *Népház* az Ikva partján (a mai iskola épülete). 1913-ban a Gazdakör is ide költözött át.

A gazdakörnek a modernebb gazdálkodás kialakításában még megalakulása előtt fontos szerepe volt. Amint visszaemlékeznek, a „gazdakör," 1901-ben már két Kühne-vetőgépet vett, amit a gazdák meghatározott díjért használtak. Az egyik gazda vállalta a *gépgondnokságot*, ő osztotta be a jelentkezőket, és

gondoskodott a gépek tárolásáról, karbantartásáról. A fogasolás is a gazdakörben kifejtett propaganda nyomán terjedt el a századfordulón (1901–1903-ban). A gazdakör 1910–1913 között minden évben hozatott három vagon műtrágyát. Ez aztán a háború után elmaradt. Talán nem szükséges tovább sorolni a példákat, amelyekkel a gazdakör a falu fejlődését jelentősen elősegítette. Hiszen megléte, működése az ott kialakult és kialakított szemlélet magában véve is fontos tényező volt, ami az idős gazdák szavaiból minduntalan kitűnt... és összefonódott az emlékezet őrizte hagyományos gazdálkodás színesebb, de sokkal verejtékesebb munkaformáival.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Sarkady Sándor: Megnyitó beszéd a „Berzsenyi és Sopron” kiállításra

(*1976. május 7)*

Ma, május 7-én van Berzsenyi Dániel kétszázadik születésnapja. Úgy ejtjük a szót – születésnap –, mintha az ünnepelt ma is közöttünk élne.

Van-e okunk és jogunk erre? Okunk mindenképpen, s nemcsak a kerek évforduló kapcsán. Alvó nemzeti lelke örökös ébresztőjét számon tartani, becsülni, hozzá megújulásért visszajárni: minden népnek nemcsak kötelessége, hanem jól felfogott érdeke is. *A költő mienk, e nemzeté marad végiglen* – jósolta valaha Kölcsey –, s hozzátette: *mely nevét és dicsőségét szent örökség gyanánt bírandja.*

Hogyan sáfárkodunk mi ezzel az örökséggel? Ha erről emelt fejjel tudunk számadást tenni, akkor elmondhatjuk: nemcsak okunk, jogunk is van rá, hogy ünneplői legyünk a kétszáz éves Berzsenyinek.

Miért az ilyen szónoki kérdések egy emlékkiállítás megnyitásakor? – Talán nincs elég Berzsenyi-szobor, Berzsenyi-emléktábla, Berzsenyi-emlékszoba az országban? – De igen, van elég, és gondozzák is őket. – Talán a költő megjövendölten elszórt csontjait nem szedte össze a buzgó nemzeti kegyelet a niklai temető kifosztott sírboltjában? 263– De igen. Entz Béla orvosprofesszor összeszedte az utolsó darabig... – Akkor talán irodalomtörténészeink, íróink és költőink nem tettek meg mindent, hogy Berzsenyit az őt megillető helyre állítsák? – De igen. Szinte minden lehetőt elkövettek ezért.

Ám nem is erről van szó. A kérdés nem ilyen irányban céloz. Hiszen ma már felelősséggel elmondhatjuk: Berzsenyivel kapcsolatban a banális, az egyszerűsítő, az ilyen vagy olyan irányban egyoldalú értékelések kora lejárt. Irodalomtörténészeink több nemzedéke dolgozott azért, hogy az igazi Berzsenyi arcát megrajzolja; hogy a „szent örökség”-et a maga meghökkentő ellentmondásosságában, s mégis makacsul és

szilajon feltündöklő egységében; egyetemes gazdagsága teljességében mutassa fel számunkra.

Horváth János, Halász Gábor, Szerb Antal. Németh László, Merényi Oszkár, Keresztúry Dezső, Waldapfel József, Mezey Márta – és a neveket még hosszan sorolhatnók – szembesítették századunkkal Berzsenyit vagy inkább: korunkat és a ma emberét Berzsenyivel.

Részletes okfejtés helyett hadd álljon itt két idézet, két bizonyságtétel Berzsenyi igazi jelentőségéről. Az első a Németh Lászlóé: „Ez a maradi ember, ha költészetét nézzük, mégis a leghaladóbb költő azok között, akik a XIX. század első évtizedében levegőt szívtak. A romantika árama, ami majd Vörösmartyt a magasba emeli, aminek hátán a nagy világosítók, Kossuth, Eötvös, Petőfi mint egyre magasabbra csapó hullámok érkeznek meg, senkiből sem tör elő olyan hatalmas sugárban, mint ebből a rendi Diogenészből. – Az 1800-as években senkiben sem folyt akkora forradalom, mint ebben az elmaradt emberben. Széchenyi – az első igazi forradalmár – azonnal ráismer majd."

Aki a skatulyázás helyett az összetett igazságot keresi, az fölleli Berzsenyi Dániel szabványmércével nem mérhető, üres formulákkal nem osztályozható osztályrészét a magyar irodalom történetében.

„Ma már össze lehet rakni azokat a dolgokat – írja Bárdosi Németh János –, amelyeknek a középpontjában Berzsenyi Dániel „titka" áll. Egy költő titka, aki a nemesi földek barázdáiból indul el, és a „szabadság századának" lett megértője és hirdetője. Nagysága éppen abban áll, hogy ez a zsíros föld sem tudta egészen magához kötni, és akarva, nem akarva azok közé állt, akik az új Magyarország ígéretét hozták el Verbőczy országába... – Igen, ez a költő véste kitörölhetetlenül nemzetünk emlékezetébe: *Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat!"*

Irodalomtörténészeink legjobbjai mellett nagy költőink is mindig hitet tettek Berzsenyi öröksége mellett. Közvetlenül Kölcsey „engesztelő szózata" után – már 1837-ben – felhangzik Vörösmarty ajkán a Berzsenyi emlékére írt búcsúvers, amely a művészi szó megfellebbezhetetlen erejével hirdeti költőnk időtlenségét:

Most síri éjfél leplezi a jelest,
De a setétlő, bús ravatal fölött
A halhatatlanság füzére
Sorsot, időt mosolyogva fénylik.

A költők azóta is egyetértenek Vörösmartyval Berzsenyi megítélésében. Visszajárnak hozzá hitért, erőért, megújulásért. Ahogy Tóth Árpád vallja: „Villámaid tűzétől csillagozva / Erőt tanul a halk utód kobozza."

Tóth Árpád, Juhász Gyula; Képes Géza és Vas István, Takáts Gyula és Kónya Lajos, Simon István és Pákolitz István – s a névsor ezúttal is nagyon hiányos –: valamennyien hitet tesznek a halhatatlan Berzsenyi, a megismételhetetlen és mégis folytatható életmű igazsága mellett. – Joggal kérdezte a válaszra sem szoruló igazság indulatával Juhász Gyula: „Ki itt a költő és magyar, ha ő nem?"

Ám ha irodalomtörténészeink ilyen mélyrelátóak, ha költőink ilyen kifogyhatatlan menetben hordják a babérkoszorút Berzsenyi lábaihoz, volt-e hát értelme föltenni a kérdést bekezdőben: Van-e jogunk ünnepelni őt, aki ma kétszáz éves?

264Kellett, hogy feltegyük a kérdést. Mert bármi megmosolyogni valóan és didaktikusan hangzik is a magyarázat: csak az jogosult az ünneplésre, aki tesz is valamit azért, hogy Berzsenyit mélyebben megismerje, vagy aki elősegíti, hogy környezete mélyebben, igazabban önmagáévá tegye Berzsenyi

nemzetnevelő örökségét. Mert ne feledjük: az irodalomtörténeti köztudat és a költői köztudat nem azonos a társadalmi köztudattal. Ezért kell mindenkinek a maga helyén és a maga módján tennie valamit azért, hogy méltó ünneplője lehessen a méltán ünnepeltnek.

Sopronnak sajátos tiszte és kötelessége, hogy a Berzsenyi-kultuszt ápolja. Miért? Ez annyira közismert, hogy csak a közismert Kónya-idézettel válaszolhatok: „A vén, patinás, szűk utcákon át / Követni lehet Berzsenyi nyomát."

Berzsenyi itt diákoskodott az egykori líceumban – nevét a napjainkban büszkén viselő Berzsenyi Dániel Gimnázium falai között –; távozása után az itteni Magyar Társaságtól kölcsönzött köteteket önműveléséhez 1803-ban ennek a Magyar Társaságnak lett levelező tagja, egykori felfedezője, a mi sokra becsült Kis Jánosunk ebből a városból küldi el verseinek összegyűjtött kézirat-kötegét a *széphalmi mesternek*, s ezzel az aktussal – ha ő maga személyesen nincs is jelen –, jelképesen mégis tőlünk indul el hódító útjára; s évek múltán, 1819/20-ban – itt tanuló fiaihoz – ide tér újólag vissza az akkor már megfáradt és megrokkant ember, gyógyulni, bút feledni. Ahogy Kis János feljegyzi: „a játékszínben és a kávéházakban mulatni magát." Vagy talán – filológiailag már soha ki nem mutathatóan – a Kis Pócsi utca nro. 572 alatt, az éjszaka óráiban, gyertyafény mellett, kesernyés-bölcs mosollyal papírra vetni: „Tündérváltozatok műhelye a világ..." És: „Elröpültél már szeretett ifjúság."

Berzsenyi *és* Sopron. A költő és a város nevét összeforrasztó kötőszóban hiteles adatok, jogos feltételezések és képzelet-szülte ábrándok váltakoznak. Egy azonban egészen bizonyos: A városon belül is megkülönböztetett büszkeséggel gondolhat vissza Berzsenyire az egykori iskola, ahol a zabolátlan gyermek – fegyelmet nem tűrő temperamentummal ugyan, de mégis a tudás és a nemes eszmék bűvöletében – összegyűjtötte azt a döntő ismeret- és élményanyagot, amely az egykori heves ifjút a majdani Berzsenyi Dániellé nevelte. Valóban úgy, ahogy Keresztúry Dezső szép aszklepiadészi versszaka – e kiállítás prospektusának mottója – is hirdeti:

„Méltán büszke a hely, boldog az iskola,
hol csendes ligetek s lángszívű ifjúság
boldog ölén hevült, készen a szárnyaló
dalra Berzsenyi Dániel."

Ez a kiállítás, amely a Berzsenyi Dániel Gimnázium és a Liszt Ferenc Múzeum közös munkájának gyümölcse, a látszatra természetes, ám mégis elgondolkodtató címet viseli: *Berzsenyi és Sopron.*

Úgye, mennyivel könnyebb lett volna Berzsenyiről általában összeállítani egy ünnepi tárlósort? – A kiállítás tudós rendezői azonban a méltó nehezebbet választották.

Mindenkinek a maga helyén és a maga módján kell tennie a dolgát – idézhetném Illyést –, ha azt akarja, hogy az egyetemest szolgálja.

Ők ezt tették, híven a Berzsenyi Gimnáziumhoz, híven az egykori líceumhoz és Sopron szelleméhez.

Hogy mi ennek a soproni szellemnek a lényege? Kónya Lajos szavával szólva:

„Magatartás ez, hit és állapot,
arányérzék, bölcs önmérséklet és

türelem-készség, folyton ihletés,
s leginkább tán a szép imádata,
a kicsiben a nagy csodálata...”

265Igen, a kiállítás a kicsiben keresi és találja meg a nagyot; úgy mutatja meg, mi köze Berzsenyinek Sopronhoz, hogy utána óhatatlanul megérezzük: mi közünk nekünk, soproniaknak, Berzsenyihez. Mi ez, ha nem bizonyítvány arról, hogy mi is azok közül valók vagyunk, akiknek nemcsak okuk, hanem joguk is van – vagy lehet –, hogy megünnepeljük Berzsenyi Dánielt?!

Ha végignézték, vagy ha majd végignézik a tárolókat, fölvillanyozódva nyugtázhatják, hogy Sopron és a líceum, a líceum növendékei és tanárai, szinte az indulás pillanatától mindmáig ott voltak és ott vannak: ott bábáskodtak, és ma is ott munkálkodnak Berzsenyi felbecsülhetetlen értékű életműve körül.

Csak kuriózumképpen hívom fel a figyelmüket, hogy ezen a gazdag kiállításon az ismertebb helyi vonatkozások (Berzsenyi és Kis János, Berzsenyi és Döbrentei Gábor kapcsolatának) dokumentumai mellett megtekinthetik például Petz Lipót líceumi diák, majd tanár első német nyelvű – és egyáltalán első – Berzsenyi-recenzióját, amely 1815-ben jelent meg Bécsben. Ugyancsak látható az üveglapok alatt Rumy Károly György líceumi tanárnak, 1817-ben a bécsi Hesperus-ban megjelent kritikája, amelyben azt olvashatjuk, hogy Goethét leszámítva, az egész német irodalomnak nincs Berzsenyihez fogható lírikusa.

Szintígy érdekes és értékes színfoltja a kiállításnak John Bowring 1830-ban – tehát még Berzsenyi életében – Londonban kiadott antológiája, amely az addigi magyar líra élvonalának terméséből nyújt ízelítőt. Berzsenyi hat verssel – köztük *A táncok* és az *Osztályrészem* címűekkel – szerepel a gyűjteményben. Talán mondanunk sem kell, hogy az anyagot Döbrentei Gábor és Rumy Károly György küldte meg Bowringnak Londonba.

Végezetül említsük meg Kerpel Klaudius, ha úgy tetszik Claude d’Acy nevét. Kerpel Jenő ő, az egykori jeles soproni diák, aki 1947-ben Zürichben, Martin Bodmernek a világlírát reprezentáló nagy kiállításán megdöbbenve fedezte fel, hogy ott Magyarországot senki sem képviseli. A soproni öregdiák nem protestált, hanem bizonyított. Lefordította németre Berzsenyi kilenc ódáját és megküldte Bodmernek Zürichbe. A szövegeket itt Önök is megtekinthetik.

Vérbeli műfordítók is azt állítják, hogy az átültetések tökéletesek; a kilenc ódában maga Berzsenyi szólal meg – németül.

Befejezésül engedjenek meg néhány gondolatot a kiállításról mint műfajról. – Én a kiállítást mint az ismeretterjesztés, mint a nevelő-oktató munka sajátos műfaját, sőt, ki merem mondani: mint a tudományos kutatómunka egyik speciális válfaját – mindig igen sokra becsültem. Vallom, hogy ma is versenyképes társa a legmodernebb metakommunikációs eszközöknek. Képeket és kommentárokat „sugároz” egy időben az érdeklődő, a tanulni vágyó vagy a gyönyörködni akaró ember számára. A jó kiállítás – mint ez is – fölér egy jó, Németh László-i értelemben vett tanítási órával. Fölér vele, mert ismereteket ad; a régieket fölelevenítve új összefüggéseket villant fel, s miközben szívünket is megfogja, szellemünket friss érdeklődésre sarkallja. Ez a kiállítás azt sugallja, hogy ismerjük, olvassuk, szeressük mi is Berzsenyit, költészetünknek ezt a városunkból indult halhatatlan alakját; nemzeti öntudatunk nevelőjét, gondolatiságunk egyik kiteljesítőjét, a magyar líra kincsesházának és önnön személyiségünknek örökös gazdagítóját.

Pröhle Jenő és Környei Attila Berzsenyi-kiállítása arra mutat példát, hogyan juthatunk közelebb ahhoz a

morális ranghoz, hogy egy nagy nemzeti költőt ne csak okunk, hanem jogunk is legyen ünnepelni. Ez a kiállítás arra int, hogy közönyünkkel, érdektelenségünkkel ne cáfoljuk meg Berzsenyinek a maradékba, a nemesekbe, a jókba, a mindenkori mába, a megálmodott jövendőbe vetett hitét:

A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér,
Érdemét a jók, nemesek s jövendő
Századok áldják.

– *A Berzsenyi Dániel és Sopron* című kiállítást megnyitom.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hiller István: Beszámoló a TIT Sopron Városi Szervezetének 1975. és 1976. évi munkájáról

266Hiller István: Beszámoló a TIT Sopron Városi Szervezetének 1975. és 1976. évi munkájáról

1. E kétéves időszak egészére érvényes volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Elnökségének állásfoglalása, amely kimondta, hogy a TIT-nek alapvető feladata részt vállalni a munkásosztály műveltségének emelésében. Bár Sopronban is jelentős eredmények születtek 1974-ben a cél megvalósításáért, országos statisztikai összehasonlító adatok birtokában megállapítható volt, hogy jobb szervezeti keretek biztosításával és célszerűbb módszertani munkával még bőven fokozhatók az eredmények. Amikor kulturális, népművelési munkánk eredményességét mérni akarjuk, rá kell döbbennünk arra, hogy az egyik legnehezebb feladatra vállalkozunk. A sok megközelítési mód közül még mindig a statisztikai adja a legmegfoghatóbb vizsgálódási és következtetési lehetőségeket. Ezért a mostani beszámolóban az eddigiekhez képest több adatot ismertetünk.

A soproni szervezet a munka minden részében törekedett a mennyiségi növelésre, ugyanakkor gondosan törekedett arra is, hogy a város szerencsés strukturális átalakulását, fejlődését, ennek irányát figyelembe vegye tudományos ismeretterjesztő tevékenységében. Éppen ebből adódóan is tapasztalható volt az útkeresés bizonytalankodása, sőt bizonyos területeken ezzel magyarázható a számszerű növekedés, majd visszaesés. Mindezek a statisztikai adatok birtokában jól érzékelhetők.

A városi szervezet tevékenysége nem vonatkoztatható el a megyei munkától, hiszen a soproni szervezet a Győr-Sopron megyei szervezet szerves részét alkotja, az eredményekben és a hiányosságokban is osztozik.

A Győr-Sopron megyei szervezet 1970 és 1975 között egyenletes fejlődést tudott felmutatni az 1000 lakosra jutó előadások és rendezvények vonatkozásában és így az *országos átlag felett* volt. A legnagyobb fejlődést Sopronban 1975-ben tapasztalhattuk, hasonlóan a megyéhez, amely az 1000 lakosra számított mutatóival az *országos harmadik hellyel* dicsekedhetett.

Kevésbé volt egyenletes az előadások és rendezvények résztvevőinek 1000 lakosra jutó száma, bár Sopron ebben a vonatkozásban is jól szerepelt. A rendezvényeken a lakosság részvételi aránya igen magas volt. Ezen belül a fizikai dolgozók számára szervezett előadásokon és rendezvényeken a részvételi arány még jóval magasabb is, mint a lakossághoz viszonyított arány. A munkás résztvevők száma azért is értékelhető

jónak, mert több munkás vett részt a TIT előadásain és rendezvényein, mint a munkásság létszáma.

Központi irányelvnek tettünk eleget, amikor arra törekedtünk, hogy növeljük a természettudományi ismeretterjesztő előadások számát.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a soproni szervezet – hasonlóan a megyeihez – 1975-ben könyvelhette el számszerűen a legnagyobb eredményeket. 1976-ban a mennyiségi eredmények viszonylagos tartása mellett észrevehetőbben alakult a színvonalasabb, színesebb, módszeresebb ismeretterjesztés.

2. 1975-ben, illetve a legutóbbi években vállalatoknál, üzemeknél, intézményeknél és a TIT-klubban a következő számú előadásokat tartottuk:

1970/71-ben	227
1971/72-ben	261
1972/73-ban	275
1974-ben:	655 (Itt áttértünk a naptári éves évadra!)
1975-ben	790.

Ez utóbbi összesített adatból kiemeljük:

KISZ-fiatalok számára	114
Nők számára	86
Férfiak számára	27
Nők-férfiak számára	227 előadást tartottunk.

267Egyéb rendezvények, előadások száma: 336. Ugyancsak kiemeljük, hogy fizikai dolgozók számára 385 előadás hangzott el.

Nagy érdeklődés nyilvánult meg az MSZMP Városi Bizottságával közösen szervezett nemzetközi-politikai előadói konferencia iránt, melynek előadói között üdvözölhettük Raszler Mihályt, az MSZMP Sopron Városi Bizottsága első titkárát, Dr. Kovács Józsefet, az MSZMP K. B. munkatársát, Mihucza Arthurt, a Magyar Külügyi Intézet tudományos munkatársát és Dr. Balló Istvánt, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettesét.

Az országban egyedülálló előadássorozat folyik a TIT-klubban, több mint két évtizede, minden szerda este. 1975-ben ennek keretében a következő előadások hangzottak el:

Dr. Divós Lajos: Utazás Magyarországon.

Dr. Tompos Ernő: A fametszés művészete.

Firbás Oszkár: Vadászfegyverek.

Dr. Őrs Félix: Az asztrológia orvosi szemmel.

Höfle József: Az élet nagy tisztelője: Albert Schweitzer.

Dr. Káldy József: Londoni tavasz.

Szarka Árpád: A portréművészet és Franz Hals.

Dr. Berecz Dezső: Istambul.

Bognár Dezső: A Fertő élővilága.

Becht Rezső: Soproni visszapillantó tükör.

Fekete Ferenc: 120 millió- 12 millió- 1,2 millió.

Garád Róbert: A balfi ásványvíz.

Dr. Horváth Zoltán: Fejezetek Sopron város történetéből.

Dr. Kamondy Zoltán: Elfelejtett soproni portrék.

Dr. Haracsi Lajos: Az élet fejlődésének útjai.

Firbás Oszkár: A vadászat.

Dr. Manninger Ernő: Tanulmányúton Hollandiában.

Dr. Tompos Ernő: A heraldika és genealógia demokratikus szemszögből.

Dr. Vincze István: A nők helyes egyenjogúságának értelmezése.

Szabó Lajos: Váczi Mihály költészete.

Dr. Környei Attila: A nagycenki múzeum és az idegenforgalom.

Dr. Szabó Gyula: Finnország.

Szabó Kálmán: A magyar irodalom külföldön, a külföldi irodalom Magyarországon.

Hárs József: Sopron a római világban.

Dr. Csesznák Elemér: Az erdőművelés néhány kérdéséről.

Dr. Nagy László: Neves arborétumok.

Dr. Domonkos Ottó: A magyarországi kékfestés.

D. Askerc Éva: A Fabricius-ház lakásrekonstrukciója (XVII–XVIII. sz.)

Dr. Galavics Géza: Az Új utca 18. sz. ház falfestményei.

Gömöri János: Kora Árpád-kori ispáni központok.

Dr. Környei Attila: Kőhidai börtönemlékek.

Becht Rezső: A dió dicsérete.

Hamar Imre: Az utolsó harminc év magyar irodalma.

Kocsis József: A IV. ötéves terv tapasztalatai és az V. ötéves terv célkitűzései Sopronban.

Mikus Endre: A Zánkai Úttörőváros.

Dr. Berecz Dezső: A liguri tengerpart települései.

Dr. Metzl János: A Közel-Kelet gyújtópontja – Libanon.

Dr. Firbás Oszkár: A szarvas.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat történelmi választmánya és a TIT Győr-Sopron megyei szervezetének történelmi szaktudományi bizottsága hazánk felszabadulásának 30. évfordulójának tiszteletére 1975. január 3–4-én országos előadói konferenciát 268rendezett Sopronban. Ezen megnyitó előadást tartott Dr. Balogh Sándor egyetemi tanár „Eredmények és problémák a felszabadulás utáni korszak történeti kutatásában" címmel, korreferátumot pedig Teleki Éva „A nyilas uralom Magyarországon" címmel, majd Dr. Hiller István „A nyilas uralom végnapjai Nyugat-Magyarországon" című előadása zárta az első napot. A délután tartott kiránduláson a történészek nevében Dr. Ránki György megkoszorúzta a Sopronkőhidán kivégzett hazafiak emléktábláját, majd koszorúzásra került sor a balfi mártírok emlékművénél és Nagycenken Széchenyi István sírjánál. Másnap Dr. Gecsényi Lajos „A munkásmozgalom-történeti kutatás módszertani kérdései a helytörténetben" címmel, Dr. Lakatos Ernő „A krónikaírás, mint a felszabadulás utáni korszak történeti forrása" címmel tartott előadást. A délutáni városnézés zárta az ülésszakot.

3. *Soproni Szabadegyetem.* 1975-ben huszadszor rendeztük meg a nagy népszerűségnek és látogatottságnak örvendő Soproni Szabadegyetemet. Az előadássorozat vegyes tematikájú volt, 10 előadásból állt és átlagosan 250–300 hallgató vett ezeken részt. Az előadások:

Dr. Vonsik Gyula, a TIT főtitkára: A magyar közművelődés 30 éve.

Rakonczay Zoltán, az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke: Magyarország első két nemzeti parkja: Hortobágy és Kiskunság.

Lukin László tanár: A magyar népdal.

Winkler Gábor építészmérnök, osztályvezető: Sopron, a műemlékváros.

Dr. Speer Norbert, az ERDÉRT vezérigazgatója: Néhány aktuális kérdés a magyar fagazdaságban.

Dr. Kubinszky Mihály egyetemi docens: A mai magyar építészet.

Dr. Metzl János főorvos: Antik földön.

Dr. Csapody István erdőmérnök, tudományos kutató: A növények társadalma.

Rockenbauer Pál, a TV tudományos munkatársa: Barátságos emberevők földjén.

Dr. Simon Tibor, egyetemi tanár: A Kaukázus növényvilága.

4. *Nyári Egyetem.* A Nyári Egyetemek sorában a soproni az egyik legpatinásabb. 19. évfolyamát 1975. július 8–22-e között tartottuk. A résztvevők: 16 magyar, 1 jugoszláv, 4 csehszlovák, 4 finn, 7 olasz, 7 lengyel, 3 NSZK, 42 NDK. összesen 84 fő.

Előadások:

Dr. Cziráki József rektor: Megnyitó.

Dr. Madas András miniszterhelyettes: Környezetvédelem Magyarországon a MÉM felügyelete alá tartozó intézményekben.

Dr. Dobos Tibor egyetemi docens: A környezet- és természetvédelem kérdései az Erdészeti és Faipari Egyetem oktatásában és kutatásaiban.

Dr. Csapody István erdőmérnök, tudományos kutató: Nyugat-Dunántúl természetvédelmi értékei.

Dr. Majer Antal egyetemi tanár: Európa legnagyobb tiszafása.

Rakonczay Zoltán, az Országos Természetvédelmi Hivatal elnöke: Magyarország első két nemzeti parkja: a Hortobágyi Nemzeti Park és a Kiskunsági Nemzeti Park.

Temesi Lászlóné főfelügyelő: Védett területeink: parkok, arborétumok.

Dr. Speer Norbert, az ERDÉRT vezérigazgatója: Néhány aktuális kérdés a fagazdaságban.

Dr. Domonkos Ottó múzeumigazgató: Sopron környékének népművészete.

Dr. Póczy Klára múzeumigazgató: Sopron római emlékei.

Dr. Hiller István egyetemi könyvtárigazgató: Magyarország utolsó 30 esztendeje.

Dr. Bakáts Tibor akadémikus, egyetemi tanár: Egészségünk és a környezet.

269Dr. Winkler Gábor építészmérnök, osztályvezető: Sopron, a műemlékek városa.

Sárváry László, főmérnök: Zajvizsgálatok városi zöldövezetben és lakóterületen.

Dr. Horánszky András egyetemi docens: A bioszféra védelmének kérdései.

A Nyári Egyetem hallgatói megismerkedtek Sopronnal és környékével. Ellátogattak a megye fontos és jelentős helyeire (Fertődi Növénynemesítő Intézet, fertődi kastély, Nagycenk, Mosonmagyaróvár, Pannonhalma, győri régi és új alkotások stb.), híres arborétumokba, valamint a Balatonra. Gyárlátogatások során megismerkedtek Sopron iparával is.

5. *VII. Országos Műszaki Vándorgyűlés.* 1975. szeptember 28–30 között került megrendezésre a VII. Országos Műszaki Vándorgyűlés a TIT Műszaki Választmánya, Győr-Sopron megyei és Sopron városi szervezete szervezésében.

A rendezvény műszaki könyvkiállítással kezdődött, melyet Fekete Ferenc főmérnök, a TIT városi elnökségének tagja nyitott meg.

A következő előadások hangzottak el:

1. Az Energia és Biztonságtechnika Szaktudományi Bizottság ülésén:

Láng Miticzky Tamás osztályvezető: Az energiaellátás jelenlegi helyzete, jövője, a belföldi energia-elosztás fontosabb kérdéseiről.

Wiegand Győző főmérnök: Az emberiség energiaellátásának távlatai.

Kovács József főosztályvezető: A biztonságtechnikai ismeretek terjesztése, a fejlődés iránya.

Báncsiki Lászlóné főelőadó: A biztonságtechnikai tanfolyamokról.

2. A Közlekedéstudományi Bizottság ülésén:

Dr. Cseh Lajos osztályvezető: A motorizáció időszerű kérdései.

Párdányi Géza főmérnök: Közlekedéspolitikánk regionális vonásai.

Litványi Tibor, ATI-igazgató: Az új közlekedési szabályok.

Dr. Sepsey József igazgatóhelyettes: A gépjármű-ügyintézői tanfolyamokról.

Rab Károly pszichológus: Társadalomellenőrzés az utakon.

3. A Modern Technika Szaktudományi Bizottság ülésén:

Dr. Bánki Géza osztályvezető: Gépiparunk műszaki fejlesztése az V. ötéves tervben.

Stoll Lóránt műszaki igazgató: Bányászakadémiáink.

Dr. Horváth Kálmán műszaki-gazdasági tanácsadó: A tudományos technikai forradalom a személyes emberi kapcsolatokban.

Garád Róbert építészmérnök: Régi házak, új adottságok, felújítási tapasztalatok Sopronban.

Simon Ferenc főmérnök: A gépjárművek szerepe az ember életében.

A rendezvény keretében került sor azoknak a filmeknek bemutatójára, amelyek a közlekedés, a nehéz-, könnyű- és gépipar, valamint az űrrepülés területéről adtak új tájékoztatást.

A Szaktudományi Bizottságok vitaülésein kívül a következő előadásokra került még sor:

Dr. Osztrovszki György, az OMFB elnökhelyettese: Műszaki ismeretterjesztésünk 30 éve.

Fátay Tamás főmérnök: Győr ipari város fejlesztése az elmúlt 30 év alatt.

Dr. Winkler Oszkár egyetemi tanár: Sopron 30 éves fejlődéséről, különös tekintettel a lakásellátottságra.

270Dobrotka László miniszterhelyettes: Lakáskultúránk fejlesztése.

Horváth István belsőépítész: Lakáskultúránk a belsőépítész szemével.

Lovász László igazgató: A bútorgyártás új feladatai.

Linka Péter igazgatóhelyettes: A szőnyegpadló, mint építőanyag.

A Műszaki Választmány kibővített vezetőségi ülésén:

Dr. Osztrovszki György: elnöki megnyitó.

Dr. Bánki György választmányi titkár: Az elért eredményekről.

Gesztesi Lajos: A Győr-Sopron megyei Szervezet Műszaki Szakosztályának élete.

Simon Ferenc bizottsági titkár: A Közlekedéstudományi Szakbizottság munkájából.

Dr. Telekdy Kováts László egyetemi tanár: A műszaki ismeretterjesztés feladatai, az új formák tapasztalatai.

Dr. Vonsik Gyula: A tudományos technikai forradalom és a közművelődés.

Takács János, TIT megyei titkár: A műszaki ismeretterjesztők tervei Győr-Sopron megyében.

Dr. Gunda Mihály tanszékvezető egy. tanár: A MTESZ és TIT szervezetek együttműködése a műszaki ismeretek terjesztésében.

Gyárlátogatásokra került sor a SOTEX-ban, az AFIT-ban. „Sopron az építész szemével" volt a mottója a városnézésnek.

A Liszt Ferenc Művelődési Központban rendezett kiállításon kiállítottak: a Győri Tervező Vállalat (makettek); a Győri Cardo Bútorgyár (bútorok); a Soproni Szőnyeggyár (szőnyegek); a Győri Lakatos és Fémtömegcikk KSZ (camping-cikkek); a Fegyver- és Gázkészülékgyártó Vállalat (gáztüzelő berendezések); a Fővárosi Gázkészülékgyártó Vállalat (gáztüzelő berendezések); a Zománcipari Művek (háztartási eszközök); a KGM-vállalatok (hűtő és háztartási gépek).

6. *Egyéb rendezvények.* Előadói konferenciát rendeztünk a Kis Matematikusok Baráti Körei vezetői részére. Erre az országos rendezvényre mintegy 200 pedagógus érkezett Sopronba és a legkiválóbb szakemberek tartottak módszertani előadásokat.

Nemzetközi Politikai Szabadegyetem keretében időszerű külpolitikai kérdésekről hallhattak előadásokat az érdeklődők.

A Közúti Közlekedési Szabadegyetem 4 előadását 126 hallgató hallgatta. Az új KRESZ bevezetése előtt KRESZ-tanfolyamokat tartottunk. A TIT-klubban 8 tanfolyamon 472 hallgató, 9 kihelyezett tanfolyamon 540 hallgató sajátíthatta el az új szabályokat.

Író-olvasó találkozókat rendeztünk. Sopronban üdvözölhettük Gion Nándort, az Újvidéki Rádió munkatársát és Németh István írót, a jugoszláviai magyar írók képviseletében. Dr. Radó Sándor egyetemi tanár „Egy geográfus a világháborúban" címmel tartott nagysikerű előadást.

A Magyar nyelv Hete során Dr. Mollay Károly egyetemi docens, a Soproni Szemle szerkesztője és Lőrincze Lajos tudományos tanácsadó előadásait élvezhette a közönség.

A Kis Matematikusok Baráti Köre 7 osztályban 119 taggal, a Kis Fizikusok Baráti Köre pedig 1 osztályban 9 taggal működött.

Pedagógiai szakestet rendeztünk, ahol Fonay Tibor Állami-díjas tanulmányi felügyelő a pedagógus személyiség fejlődésének alapproblémáiról, Mikus Endre a Zánkai Úttörőváros művelődési igazgatója pedig a magyar úttörővárosról tartott előadást.

Nyelviskolánkban német, angol, orosz, francia és olasz tanfolyamok működtek.

Csillagászati Szakkört működtettünk a 403. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben; az Egyetemen és az Óvónőképző Intézetben TIT továbbképző tanfolyamokat szerveztünk.

271Vendégeink voltak Dr. Vaclav Csap, a Csehszlovák Akadémia Módszertani Központjának tudományos munkatársa, Gerencsér Miklós író, Andrzej Kuzera a lengyel televízió bemondója és publicistája, valamint

Dr. Pjotr J. Lobkó, a minszki Orvostudományi Egyetem professzora.

7. *Statisztikai adatok.*

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat városi szervezetének munkacsoportjai 1975-ben:

Irodalmi, nyelvi, pedagógiai, művészeti	32 fő
Hadtudományi	8 fő
Biológiai, földrajzi, matematikai, fizikai, kémiai	36 fő
Egészségügyi	25 fő
Történelmi, közgazdasági	16 fő
Nemzetközi, filozófiai, jogi	11 fő
Műszaki	19 fő
Összesen	147 fő
Pártoló tagjaink	54 fő
Egyetemista-Óvónőképzős hallgatók	28 fő
Tagjaink összlétszáma	229 fő

1975-ben Sopronban a TIT rendezvényeken a következő %-os arányban vettek részt az egyes foglalkozási ágak képviselői: fizikai dolgozók 29,0%; alkalmazottak 1,9%; értelmiségiek 16,7%; tanulók 24,5%; vegyes 27,9%.

Az 1000 lakosra jutó rendezvények száma 20,5 volt, a résztvevők száma pedig 1213,4.

Végül még egy beszédes adat; a város lakossága 1975 közepén 52 378 volt, a TIT-rendezvényeken résztvevők száma pedig az év folyamán 54 558.

8. *A városi szervezet 1976. évi tevékenysége.*

1976-ban a korszerűbb és módszeresebb ismeretterjesztési formákat igyekeztünk meghonosítani. Az új formák és sorozatok bevezetése nagyobb erőfeszítést kívánt az eddigieknél és bizonyos mértékű számszerű visszaesést is okozott. Mégis elmondhatjuk, hogy hasznosnak bizonyultak az új ismeretterjesztési formák. A „Társadalom, Természet, Technika” (TTT) és a „Szocialista Életmód Kérdései” (SZÉK) sorozatokat sikerült leginkább elfogadtatni.

Az év elején folytattuk a KRESZ-tanfolyamokat a Közlekedésbiztonsági Tanács közreműködésével. A TIT-klubban 2 tanfolyamot tartottunk 151 hallgatóval, kihelyezetten ugyancsak két tanfolyamot 122 hallgatóval.

A Nemzetközi Politikai Szabadegyetemünkön a következő előadásokat szerveztük:

Tálas Barna, a Magyar Külügyi Intézet igazgatóhelyettese: A Kínai Népköztársaság külpolitikája.

Tolnay László, a Magyar Külügyi Intézet osztályvezetője: Új erőviszonyok a Földközi-tenger térségében.

Pacsay Vilmos, a Lobogó külpolitikai rovatvezetője: Latinamerikai változások.

Mihuczy Arthur, a Magyar Külügyi Intézet tudományos munkatársa: Fekete-Afrika napjainkban.

Tolnay László: A Magyar Népköztársaság külpolitikája.

272A TIT-klubban a hagyományos szerdai előadásokat folytattuk a következő programmal:

Kocsis József: A negyedik ötéves terv tapasztalatai, az ötödik célkitűzései.

Dr. Csesznák Elemér: Mediterrán tájak – mediterrán emberek.

Dr. Divós Lajos: A cseh-morva építészet emlékei.

Dr. Örs Félix: Az új orvosi pszichológia új irányai.

Hasznos László: A soproni művészeti élet.

Dr. Vancsura Rudolf: Tanulmányúton a Szovjetunióban.

Dr. Firbás Oszkár: A dámvad.

Szabó Lajos: Berzsenyi emlékezete.

Báthori Gábor: Önkéntes határőr.

Fekete Ferenc: A textilpiacok várható alakulása.

Sarkady Sándor: Sopron a mai magyar irodalomban.

Dr. Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a középkorban, különös tekintettel Sopronra.

Hárs József: Érdekességek a soproni fényképészet történetéből.

Dr. Kárpáti László: Rege és valóság a Fertőről.

Katona János: 10 000 kilométer a Szovjetunióban.

Dr. Göcsei Imre: Görögország geográfus szemmel.

Dr. Iványi József: A régi és a modern Japán.

Höfle József: Az Alpeseken át.

Hasznos László: A XX. század zenei törekvései.

Finta Béla: Európai városképek.

Mühl Nándorné: A kemizálás káros hatása a szervezetre.

Dr. Kamondy Zoltán: Régi példamutató soproni asszonyok.

Dr. Tompos Ernő: Bevezetés a címertanba.

Finta Béla: Észak-Európában.

Dr. Firbás Oszkár: Az erdő szerepe a vízgazdálkodásban.

Dr. Csesznák Elemér: Erdészeti tájrendezés és környezetvédelem.

Dr. Friedrich Károly: Szép Sopron.

Agócs József: Növények a lakásban.

Dr. Dallos István: Vas megye műemlékei.

Dr. Domonkos Ottó: A mesterlegények nyomában.

Askerc Éva: Németalföldi tanulmányúton.

Dr. Környei Attila: Sopron újkori történelmének nagy alakjai.

Kücsán József: A fertőszéplaki paraszthá zak helyreállítása.

Hasznos László: Hagyományok és irányelvek városunk közművelődésében.

Dr. Dallos István: Vas megye jellegzetességei.

Timárné Énekes Lenke: Kapuvár és környéke népdalai, balladái.

Kárpáti László: A magyar Fertő élővilága.

Szücs-Szabó Sándor: Barangolás Magyarországon.

Dr. Tompos Ernő: A bélyeg és a bélyeggyűjtés.

Hárs József: Paestumtól a Monte Faitóig.

Höfle József: A korszerű táplálkozás.

Dr. Divós Lajos: Az Alpok világában.

A XXI. Soproni Szabadegyetem előadásai, átlagosan 250–300 hallgató előtt a következő voltak:

Dr. Vonsik Gyula, a TIT főtitkára: Az eszmék és kulturális értékek cseréje Helsinki után.

Dr. Béldi Ferenc, egyetemi tanár, rektorhelyettes: A felsőfokú műszaki oktatás az USÁ-ban.

Dr. Káldy József egyetemi tanár, rektorhelyettes: Skandináviai képek.

Dr. Nagy László, erdőmérnök, gazdasági főigazgató: Egy kertész gondolatai – a Jeli arborétum gyakorlatában.

273Dr. Kubinszky Mihály tanszékvezető egyetemi docens: Középitáliai városképek.

Dr. Patay Pál, a Magyar Nemzeti Múzeum főmunkatársa: A Tassili Nemzeti Park és sziklafestmények a Szaharában.

Dr. Abonyi Iván kandidátus, tudományos főmunkatárs: Űrkutatás a Föld megismeréséért.

Dr. Keresztury Dezső akadémikus, író: Nehéz méltóság. Műhelytanulmány egy Zrínyi-drámáról.

Dr. Grétsy László, a MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetője: Köznyelv – szaknyelv.

Dr. Csapody István erdőmérnök, természetvédelmi felügyelő: Tavasztól őszig gombák között.

Országjárás-vezetők továbbképzése folyt a TIT Klubban.

Előadói konferenciákat tartottunk katonapolitikai, várospolitikai témakörökből, valamint a szocialista életmód kérdéseiről.

Egészségügyi akadémiát szerveztünk. Az előadások:

Dr. Rohonyi Béla: Közérthetően a rákról.

Dr. Kékesi Ferenc: Agyi erek megbetegedései.

Dr. Nikolics Károly: Természettudományok találkozása a gyógyszerkutatásban.

Mersich Gáborné: Egészségre nevelés a családban.

Dr. Eper Tivadar: Gyógyítható-e röntgensugárzással a rák?

Dr. Major András: Korszerű törekvések a szülészet-nőgyógyászatban.

Dr. Horváth Dénes: Újabb szempontok a gyógyszeres terápiában.

Erdélyi Anna: Gyógyító növények.

A Magyar nyelv Hete keretében dr. Szende Aladár főiskolai tanár „Anyanyelvünk jövője és az iskola” címmel adott elő.

A *XX. Nyári Egyetemet* július 12–26-ig tartottuk.

Az előadások:

Dr. Cziráki József tanszékvezető egyetemi tanár, rektor: Új lehetőségek a forgácslapgyártásban.

Dr. Keresztesi Béla akadémikus, az ERTI főigazgatója: A magyar üdülőerdők.

Dr. Nagy László, gazdasági főigazgató: A Jeli arborétum.

Dr. Sterbetz István igazgató: A magyar puszta természetvédelme.

Dr. Speer Norbert, az ERDÉRT vezérigazgatója: A KGST-országokból importált faanyag komplex hasznosítása.

Dr. Béldi Ferenc egyetemi tanár, rektorhelyettes: Új irányzatok a felsőfokú erdészképzésben.

Dr. Winkler Gábor építészmérnök, osztályvezető: A barokk Sopron.

Dr. Hiller István könyvtárigazgató: A 700 éves Sopron.

Dr. Firbás Oszkár erdőmérnök, tanár: Az erdő szerepe a vízgazdálkodásban.

Dr. Balogh János akadémikus, egyetemi tanár: A légkör és a bioszféra evolúciója.

Dr. Majer Antal egyetemi tanár: Az „örökerdő” problematikája.

Tóth Ferenc, természetvédelmi főfelügyelő: A Fertő.

Dr. Csapody István természetvédelmi főfelügyelő: Védett kincseink – a vadon termő orchideák.

Dr. Csesznák Elemér egyetemi docens, dékánhelyettes: Erdészeti tájrendezés és környezetvédelem.

274Kirándulások:

Győr–Pannonhalma–Zirc–Veszprém–Balatonfüred–Tihany–Zánka–Badacsony–Hévíz (2 napos); Brennberg; Sopronhorpács–Kőszeg–Ják–Szombathely–Bükfürdő; Nagycenk–Fertőd; Balf–Fertőrákos–Tómalom.

Látogatások: városnézés; múzeumlátogatás; sörgyár; a belváros római kori emlékei; gyárlátogatások; az Állami Gazdaság borpincéjében; csemetekertek; a várhelyi sírok.

A Nyári Egyetemen 163 fő vett részt, ebből 8 fő kapitalista országból (NSZK 6, Svájc 1, Svédország 1), 155 fő pedig szocialista országból (Bulgária 1, Jugoszlávia 1, Lengyelország 11, Magyarország 17, NDK 125).

Rákóczi-ünnepséget tartottunk a Liszt Ferenc Művelődési Központban. Előadók voltak: Dr. Benda Kálmán, a MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa és Dr. Bánkuti Imre, a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetője.

A Képzőművészeti Világhét alkalmából megrendeztük Renner Kálmán kiállítását „Képzőművészet az érmeken” címmel.

A TIT–TV Szabadegyetem keretében a „Változó világ” című sorozat konzultációit szerveztük meg a TIT-klubban.

Vendégeink voltak: Arne Laurilla, a finn Felsőoktatási Szervezet főtitkára; E. Levitan Jefrem Pavlovics, a „Föld és űr” felelős szerkesztője, a pedagógiai tudományok kandidátusa; Jerzy Unierzyski, lengyel fotóriporter; Tadeusz Szvitala, lengyel újságíró; Gennagyij Lejbutyin, költő, műfordító; Alexander Zaharovics Zsmudsukij, az ukrán Znanie elnökhelyettese, a kijevi egyetem rektorhelyettese, a fizikai és matematikai tudományok doktora; Vlagyimir Pavlovics Kudikin, az OSzSzK Znanie elnökhelyettese, a történelmi tudományok kandidátusa.

A Mezőgazdasági könyvhét alkalmából ankétot tartottunk a TIT-Klubban.

TIT Munkacsoportok 1976-ban:

Irodalmi, nyelvi, pedagógiai, művészeti	36 fő
Hadtudományi	9 fő
Nemzetközi, jogi, filozófiai	12 fő
Bio., földr., mat., fiz., kémiai	34 fő
Egészségügyi	28 fő
Történelmi, közgazdasági	16 fő
Műszaki	20 fő
Pártoló tagok	54 fő
Egyetemista-óvónőképzős	28 fő
	237 fő

Elnökségi tagjaink száma: 13 fő.

275MEGEMLÉKEZÉSEK

Hiller István: Leitner József (1894–1977)

Azok közé a régi soproniak közé tartozott, akiket mindenki ismert, kedvelt és szeretett, ugyanakkor azok közé, akik – jó értelemben – minden soproni közügyet magukénak éreztek. Ha kiemeljük mégis sokoldalú tevékenységéből a számára legfontosabb közügyet, az az ifjúság nevelése, tanítása, jóra és szépre buzdítása: a pedagógia volt. Generációkat oktatott és generációk emlékeznek rá szerte az országban nagy szeretettel és mély megbecsüléssel. Olyan tanár volt, akire minden tanítványa egész életében emlékezni fog, mert óráit nem lehet elfelejteni. Ezek, derűsek, hangulatosak, érdekesek és nem utolsósorban magasszintűek, mondhatni tudományosak is voltak. Egy-egy derűs, kedves epizód ma is érettségi találkozók állandó visszatérő témája. Nekünk, mint felsős középiskolásoknak „egyeteminek” tetszett, hogy óráit külön – jól felszerelt tanteremben – „tanszékén” tartotta, amit mindenki „Pepitóriumnak” is ismert, tekintve, hogy a nagytekintélyű tanárt egymás között kedvesen csak „Pepi bácsinak” hívtuk. Nemcsak diákjai, tanártársai is!

Egyetemi tanulmányain kívül csak soproni iskolában folytatta tanulmányait és azt is kevés pedagógus mondhatja el magáról, ahol diákoskodott, ott tanított első órájától nyugdíjba vonulásáig.

276Sopronban született 1894. július 25-én. Az elemi iskola elvégzése után 1904-ben iratkozott be a soproni evangélikus líceumba. Itt érettségizett 1912-ben. 1920. június 22-én tanári képesítést szerzett természetrajzból és földrajzból a budapesti tudományegyetemen. 1920. szeptember 1-től mint okleveles helyettes tanár került vissza egykori iskolájába, ahol 1922. szeptember 1-én rendes tanári kinevezést kapott. Lelkesen kapcsolódott be az ifjúság iskolánkívüli nevelésébe: kirándulásokat szervezett, felkeltette a diákok érdeklődését a növénygyűjtésre, a szép élvezésére és rávezette tanulóit „a természet szépségeiben való gyönyörködésre". Ezt tette az akkori líceumi diákegyesületek kebelében is, mindig meggyőződése szerint, haladó módon.

Hosszú éveken keresztül volt választmányi tagja a Dunántúli Turista Egyesületnek, az Országos Középiskolai Tanáregyesületnek, tagja a Magyar Ornitológusok Szövetsége Soproni Körének, a Sopronvármegyei Intéző Bizottságnak, az Árvaházi Bizottságnak és több olyan egyesületnek, ahol iskolája és városa ügyét szolgálhatta.

1937-ben megjelent a Soproni Szemle első száma a Soproni Városszépítő Egyesület kiadásában. Leitner József az egyesületben is és a Soproni Szemle alapítása körül is rendkívül nagy érdemeket szerzett. Hosszú éveken keresztül volt a Soproni Városszépítő Egyesület főtitkára, a Soproni Szemlének pedig 1937–1944-ig szerkesztő bizottsági tagja. Ugyancsak alapító tagja volt a Kitaibel Pál Természettudományi

Asztaltársaságnak is és működő tagja maradt haláláig. 1939–1950-ig tápintézeti eforus is volt a Líceumban.

Életének talán legfájdalmasabb szakaszát a második világháború pusztításai jelentették, melynek során romhalmazzá váltak Sopron utcasorai. Ő azonban az optimisták közé tartozott, az alkotó tevékeny optimisták közé. A felszabadulás után azonnal munkába állt, tanított, előadásokat tartott, résztvett az újjáépítés minden részében. Már nem fiatalon – 55 éves korában – még arra is vállalkozott, hogy kiegészítő tanári képesítést szerezzen vegytanból. Ugyanakkor folytatta tudományos irodalmi tevékenységét is. A késő délutáni órákban sokszor lehetett vele találkozni a híres soproni szőlővidéken is. Jellegzetes járása már messziről feltűnt, a szőlősgazdák ismerős barátként üdvözölték, Ő pedig elbeszélgetett velük, tanácsot adott a szőlő védelmére, vegyszert ajánlott, tapasztalatokat cserélt, hiszen maga is szívesen dolgozott a szőlőben, ez jelentette számára a pihenést, a kikapcsolódást munkája után, közben.

1957-ben nyugalomba vonult. Ezután sokszor találkoztunk a Bécsi-domb lankáin, a Tiefenweg-dűlőben, a Pihenő kereszt környékén. Örült a város fejlődésének, változatlanul szerelmese maradt a természetnek, ápolója tudományának és mindvégig hűséges fia városának.

Szeretett Tanár Úr! Kedves Pepi bácsi! Amikor most elbúcsúzunk, a tanítvány eltöröl egy-egy könnyet szemében, a soproni pedig sok-sok más sopronival együtt megköszöni mindazt, amit a városért tettél! Heimler Károlyról és a Soproni Városszépítő Egyesületről írt szép megemlékezésedet így fejezted be: „Örökségének felmérése munkára, alkotásra, nagyvonalú tervezésre buzdítja azokat, akik példája nyomán tettekkel tudják szeretni s kívánják fejleszteni a várost, amiért élt, a mi szép Sopronunkat”. Ezek közé tartoztál és ezt tetted, ezért tekintünk Téged is példaképünknek![1(118)]

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Metzl János: Szalatnai Rezső (1904–1977)

277Metzl János: Szalatnai Rezső (1904–1977)

1977. márc. 23-án, 73 éves korában Budapesten elhunyt Szalatnai Rezső író, irodalomtörténész és műfordító. Bár nem Sopron szülötte és nem is élt Sopronban, mégis úgy érezzük, meg kell emlékeznünk róla, mivel meleg érzelmi kapcsolatok fűzték városunkhoz és több írásában emlékezett meg Sopronról. Tökéletesen megérezte a város történelmi hangulatát és azt kristálytiszta stílusban, szabatos mondatokban tudta elénk varázsolni. Vele voltam, amikor a Fabriciusház gótikus pincéjében megpillantotta Scarbantia capitoliumi triászának szobrait. Percekig döbbenten, némán állt, majd megilletődve mondta, hogy most érti meg csak igazán e várost, milyen mély gyökerekből nőtt ki az az urbánus szellem, mely a történelem annyi viszontagságán és változásán át mind a mai napig fennmaradt.

Szalatnai (eredeti nevén Ráchel) Rezső 1904-ben született a Zólyom megyei Nagyszalatnán (ma: Slatina). Édesanyját korán elvesztette, apja nevelte fel szűkös anyagi körülmények közt, de tisztességgel és szerető szigorral. Tőle kapta azt a jellembeli szilárdságot, mely egész életén át jellemezte. Szakolcai gimnazista korából származnak első ifjúkori írásai, melyek a „Mi Lapunk" című losonci diákújságban jelentek meg. „Juhász Gyula hatszáz napja" című könyvében mesteri korabeli leírását találjuk e kis városkának. Egyetemi tanulmányait ösztöndíjasként a pozsonyi Komensky-egyetemen végezte, ahol filozófiát, történelmet s irodalomtörténetet hallgatott, ezenkivül több éven át művészettörténeti és orvostudományi tárgyakat is felvett.

1930-tól 1945-ig középiskolai tanárként a pozsonyi magyar gimnáziumban tanított magyar irodalmat, filozófiát, történelmet, földrajzot. Rendkívül szuggesztív módon 278adott elő. Minden szavából mélységes humanizmus áradt. Egyenes jellem volt, az igazságért végsőkig kiállt. Nemcsak ismereteket adott át, hanem emberi magatartásra nevelt. Tanítványai rajongásig szerették. Sokfelé szóródott diákjai élete végéig kapcsolatban maradtak vele. Miután 1974-ben egészsége megrendült és hőn szeretett feleségét is elvesztette, volt tanítványai féltő szeretettel vették körül.

Korán bekapcsolódott a szlovákiai magyar irodalmi és szellemi életbe. 1928-ban egyik alapító tagja lett a radikális baloldali Sarló mozgalomnak, ahol többek közt Balogh Edgárral dolgozott együtt, akihez élete végéig mély barátság fűzte. Ő szerkesztette a „Magyar Figyelő" pozsonyi irodalmi folyóiratot. Fiatalkori versei és prózai művei egy részét Babits közölte a „Nyugat"-ban. Ady költészetének már fiatal korában lelkes híve és népszerűsítője volt. Atyai jó barátja volt Móricz Zsigmond. Baráti szálak fűzték József

Attilához, Radnóti Miklóshoz, Szabó Lőrinchez, Kassák Lajoshoz és természetesen a szlovákiai magyar írókhoz, így Fábry Viktorhoz. Fiatal kora óta egyik feladatának tekintette, hogy elősegítse a szlovák, ill. cseh és magyar nép közeledését, egymás kultúrájának megismerését. Számos szlovák és cseh irodalmi alkotást fordított magyarra. 1943-ban magyar lírai antológiát jelentetett meg Pozsonyban szlovák nyelven. A szlovák írók legjobbjaihoz is személyes barátság fűzte, többek közt Emil Boleslav Lukáchoz, Laco Novomeskyhez, Ján Smrekhez, Valentin Beniakhoz s baráti kapcsolatot tartott fenn több cseh íróval is. Újszerű hangjával nagy figyelmet keltett 1932-ben „Van menekvés" című könyve.

Emberi nagysága a legnehezebb időkben mutatkozott meg a maga teljességében. A fasizmus legsötétebb éveiben a pozsonyi magyar napilapokban rendszeresen jelentek meg írásai, melyekben nyíltan állást foglalt a nagynémet fasiszta ideológia és a háború ellen. Ha összegyűjtve is megjelent akkori cikkeit olvassuk, azon csodálkozunk, hogyan láthattak egyáltalában napvilágot abban az időben? Szilárd és nyílt baloldali magatartása miatt két ízben is bebörtönözték és a német megszállás utolsó heteiben barátai bujtatták el a Gestapo elől, mely le akarta tartóztatni.

A felszabadulás után 1948-ig Pozsonyban élt. Sokat fáradozott az ottani magyar kisebbség helyzetének rendezéséért. Egyetemi katedrát is felajánlottak neki, de azt nem fogadta el. 1948-ban át kellett települnie Budapestre. Itt azonnal bekapcsolódott az újjáéledő ország irodalmi életébe. Sorra jelennek meg kisebb írásai, esszék, történeti, irodalomtörténeti írások különböző folyóiratokban és napilapokban. Egymás után jelennek meg könyvei is: „Petőfi Pozsonyban" (1954), „Kempelen, a varázsló", melynek most jelenik meg negyedik kiadása, „Juhász Gyula hatszáz napja" (1962), e hangulatos kis irodalomtörténeti remekmű, „A szlovák irodalom története" (1964) és „A cseh irodalom története" (1964), e két szomszédnépünk irodalomtörténetének alapos ismeretekkel, egyéni kritikai értékeléssel megírt nagyszerű portréja, „Magyar írók nyomában" (1967), „Arcképek háttérben hegyekkel" (1969), „Kisebbségben és igazságban" (1970). Legújabb műve most van sajtó alatt, ennek megjelenését már nem érhette meg. Irodalomtörténeti kutatásai közben ő fedezte fel a Sárospatakon is tevékenykedett nagy cseh humanista, Comenius Amos János (Komensky) családjának magyar származását (A Morvaországba elszármazott család eredeti neve *Szeges* volt).

1974-ben a Munkaérdemrend arany fokozatával tüntették ki. 1975-ben Csehszlovákiától a „Za literárné zásluhy" (Irodalmi érdemekért) kitüntetést kapta.

1974-ben szívinfarktus érte, rövidesen rá elvesztette feleségét, utána újabb infarktust kapott. Betegségének egyik válságos időszakában a Soproni Állami Szanatóriumban állt kezelés alatt. Erős akaratával átvészelte a súlyos sorscsapásokat és pacemakerrel a mellében újból belevetette magát irodalmi munkásságába, mintha érezte volna, hogy nem sok ideje van hátra. Munka közben érte a halál is, írógépe befűzött papírral állt asztalán, melyen egy befejezetlen mondat volt. Pedig még sok mindent szeretett volna megírni, aminek csak ő volt tudója.

Sopronról először röviden „Petőfi Pozsonyban" című könyvében emlékezett meg. Soproni vonatkozásúak „Petőfi villanások Sopronban" (Ev. Élet, 1975, 4. sz.) és „Nagycenken" (Élet és irodalom 1975. máj. 10) c. esszéi. A sors úgy hozta, hogy életében 279megjelent utolsó írásai közé tartozik az „Életünk"-ben 1976-ban megjelent „Sopron magasból és mélyről" (1976, 453), mely lírai vallomás a város mellett. „Boldog és szeretetreméltó város" – írja. „Száz meg száz háztető csillog emlékeiben; egy város testét takarják, amely test példát mutatott szenvedésével és hűségével". Ő, aki egész életében humanista volt, Széchenyi emlékeit kutatva, Széchenyi magatartásában megtalálta azt az „érzelmi és értelmi harmóniát, mely ma is felemeli az

embert a soproni tájon s eltölti reménnyel.”

Emlékezetes marad a soproni TIT Szabadegyetemen 1971-ben „Ady igazsága” címen tartott előadása. A „Soproni Szemlében” 1973-ban jelent meg (372–377) Krammer Jenőről szóló megemlékezése. Szalatnai Rezsővel a magyar irodalom jeles alakját, Sopron városa pedig igaz barátját vesztette el.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Die Kunstdenkmäler Österreichs: Burgenland. Bearbeitet von Adelheid Schmeller-Kitt mit Beiträgen von Friedrich Berg, Clara Prickler-Wassitzky, Hannsjörg Ubl. Verlag Anton Schroll und Co. Wien, 1976, 346 lap + 83 ábra (DEHIO-Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs.)

Die Kunstdenkmäler Österreichs: Burgenland. Bearbeitet von Adelheid Schmeller-Kitt mit Beiträgen von Friedrich Berg, Clara Prickler-Wassitzky, Hannsjörg Ubl. Verlag Anton Schroll und Co. Wien, 1976, 346 lap + 83 ábra (DEHIO-Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs.)

Az első DEHIO-kézikönyvsorozat Burgenlanddal foglalkozó fejezete 1935-ben jelent meg az Osztrák Műemléki Kézikönyv második kötetében. A fejezet azonban mindössze 41 oldalt tett ki. A második világháború után az ilyen jellegű újabb kiadások között burgenlandi nem jelent meg. A mostani kötet különben a második egy új sorozatban. Az első Karintia volt. Természetesen nem vonatkoztatható el ez a munka a korábbi műemléktopográfiai feldolgozásoktól (vö. Mollay Károly könyvismertetését SSz. 1976, 184). Mégis teljesen új könyv ez, amely az 1973–1975 közötti évek szisztematikus műemléki bejárásán és felvételezésén alapszik. A kötetet az Osztrák Állami Műemlékhivatal Művészeti Kutatóintézete adta ki a burgenlandi tartományi kormány támogatásával. A könyv kitűnő külsőben, kitűnő papíron, művészi címlappal bizonyára felhívja magára a figyelmet nemcsak a szakközönség, hanem a Burgenlandot turistaszemmel néző olvasó előtt is.

Számunkra a könyv elsősorban azért érdekes, mert a tárgyalt terület 1921-ig Magyarországhoz tartozott, ezért természetszerűleg nagyon sok benne a magyar, illetve a soproni, egykori Sopron vármegyei vonatkozás. Ez végigvonul az egész köteten, kezdve a terület őstörténetétől (Friedrich Berg), a római és korai történeti időszak tárgyalásán keresztül (Hannsjörg Ubl) a számunkra különösen hasznos települési és házformák ismertetéséig (Clara Prickler-Wassitzky).

E bevezető tanulmányok után, amelyekben az idevonatkozó magyar irodalom is feldolgozást nyert, hasznos utalásokat kap az olvasó a kötet célszerű használatához, külön a helynevekre, a könyv felépítési rendszerére, a térképekre, alaprajzokra, rövidítésekre és szakkifejezésekre vonatkozóan.

Az alfabetikus sorrendben következő helységek közigazgatási hovatartozásának, a helység jellegének,

legfontosabb adatainak ismertetése után a műemlékek leírása és felvonultatása rendkívül alapos munkáról tanúskodik.

A kötet soproni, illetve Sopron vármegyei vonatkozásban éppen Burgenland nagyobb részét öleli fel, ami természetes is, hiszen ez az országrész különösen gazdag műemlékekben. Ilyen szempontból ajánlható a használónak a többféle, igen jól szerkesztett mutató (művészek nevei, névmutató, ikonografikus mutató, védőszentek mutatója). Nincs lehetőségünk a teljes felsorolásra, sem személyi, sem tárgyi vonatkozásban, 280néhány érdekességre mégis felhívjuk a figyelmet. Így mindenekelőtt *Dorffmaister István* (62, 68, 70, 73, 89, 147, 155, 201, 205, 216, 221, 243, 261, 318), *Goldmark Károly* (53), *Haydn József* (67, 77, 79, 81, 84, 89, 92), *Liszt Ferenc* (81, 84, 92, 245, 307), a kevésbé ismert soproni szobrász, *Minich Miklós* (41, 53, 60, 193, 234, 312, 316), *Maulbertsch Ferenc, Antal* (126), *Sedlmayer András* (262), *Seltenhofer Frigyes* (40, 143, 198, 245, 300), *Steinacker Károly* (52, 327), id. és ifj. *Storno Ferenc* (36, 73, 137, 216, 270) munkáira, műveire, emlékeire gondolunk. Természetesen számos más megközelítés révén is sok vonatkozásban kapcsolódik a könyv a soproni helytörténetíráshoz.

Hiller István

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalaegerszeg. 1975, 100 lap + számos kép (Zalai Gyűjtemény 3. sz.)

Lagzi István: Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalaegerszeg. 1975, 100 lap + számos kép (Zalai Gyűjtemény 3. sz.)

A szerző a varsói Magyar Kulturális Intézet helyettes igazgatója, a második világháború idején Magyarországra menekült lengyelek sorsát dolgozza fel. Folyóiratunkban is már két tanulmányt közölt e tárgykör helytörténeti vonatkozásairól (SSz. 1973, 244–253; 1974, 134–152), továbbá a Tiszatájban (1975, 1976) és a Hadtörténelmi Közleményekben (1973). A kérdés Zala megyei vonatkozásairól most egész kötetet tett közzé, amely gazdagságánál fogva az eddigi helytörténeti feldolgozásokkal együtt már az országos történet szintjére emeli a kérdést. A lengyel menekültek fogadása, elhelyezése, támogatása, a katonák nyugatra szöktetése akkor a németekkel szembeni ellenállás egyik megnyilvánulása volt. A szerző az országos történet szempontjából való feldolgozás előtt helyesen a helytörténeti részletkérdéseket dolgozza fel a levéltári adatok, a résztvevők visszaemlékezései és dokumentumai, fényképei alapján. Az 1939–1944-es évek országos és helytörténetének eddig kevéssé ismert részletei, összefüggései tárulnak fel. A kötet 22. és 23. lapján közölt két térkép a lengyel katonai menekülttáborok elhelyezését ábrázolja az országban 1939 őszén, ill. a katonák evakuálása után, azaz 1941 végén: e két térkép egymagában is bizonyítja, milyen nagy munkát végeztek azok, akik a lengyel katonáknak az evakuálását elősegítették. Sopron vármegye viszonylatában a lengyel katonák kiürítésének kérdése még nincsen feldolgozva. Ezt éppen a szerzőtől a közeljövőben várhatjuk. A megjelent Zala megyei kötet tanulságait a Sopron vármegyei „lengyel” mozgalom értékelésénél, a vármegye 1939– 1944. évi történetének felderítésénél használhatják helytörténeti kutatóink. A kötet illusztrációival együtt nemcsak az ellenállási mozgalom, hanem a magyar–lengyel barátság történetének is szép dokumentuma.

Mollay Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kovács Győzőné (szerk.): Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága, Győr, 1975, 259 lap, 83 arckép

Kovács Győzőné (szerk.): Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága, Győr, 1975, 259 lap, 83 arckép

Felszabadulásunk 30. évfordulója alkalmából, igényes nyomdatechnikával látott napvilágot ez a kötet, melyben tizenegy szerző (Bacsó András, Bedő Ottó, Dávid Lajos, Faragó Sándor, Gecsényi Lajos, Hiller István, Kovács Győzőné, Környei Attila, Papp István, Pernesz Gyula, Sáry István) 136 forradalmár életútját írta meg. A jubileumi kiadvány megjelenésével a munkásmozgalom történetének kutatása értékes kézikönyvvel gyarapodott. A szerzők széleskörű, alapos kutatómunkája a Győr-Sopron megye területén született s itt, vagy hazánk más részein mozgalmi munkát kifejtőkre 281terjedt ki, valamint azokra, akik bár máshonnan származtak, mozgalmi tevékenységük jelentős részét a megye területén végezték.

Így a kötetben bemutatják a korai munkásmozgalom résztvevőit, a KMP megalapítóit, tagjait, a Tanácsköztársaság kiemelkedő helyi harcosait, a Horthy-rendszer alatt illegálisan tevékenykedő kommunista mozgalom tagjait, a baloldali szociáldemokratákat, az antifasiszta ellenállás egyes résztvevőit, a náci vagy nyilas megtorlás áldozatait, az 1956. évi ellenforradalom mártírjait. A történelmi vagy országos jelentőségű erőfeszítések, életútak mellett a figyelem kiterjedt a munkásmozgalom közkatonáira, a „hétköznapok hőseire" is. Helyesen, hisz a kötet egységes anyaga arra is rávilágított, hogy a kevésbé ismert, vagy eladdig feltárásra váró életutak is a társadalmi haladásért való kiállás, a tudatosan vállalt harc, s a velejáró személyes áldozathozatal számos olyan értékes elemét és történeti összefüggését tartalmazzák, melyek az olvasó és a kutató számára egyaránt tanulságosak. S ezektől a tanulságoktól mindenfajta rangsorolás, vagy személyi kiemelés idegen, ezért is mértéktartó, arányos és további kutatásokra ösztönző forrás ez az életrajzgyűjtemény.

A könyvben az életrajzok betűrendben követik egymást, az olvasmányosan megírt életutak (bő egyharmaduk Sopron megyei, vagy városi vonatkozású) az egyes történelmi eseményekhez kötődő egyéni tettek bemutatásával érzékelhető közelségbe hozzák, számos új adattal dokumentálják a forradalmi harcosok személyiségét, küzdelmeit és mozgalmi tevékenységét.

Az életrajzgyűjteményhez *Sinay Jenő* szerkesztésében külön kötetben bibliográfia és forrásjegyzék is készült (MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága, Győr, 1976, 224 lap). A személyi bibliográfia mind az életrajzokat, mind az eddig megjelent hasonló tárgyú köteteket jelentős számú új forrás és összefüggés feltárásával egészíti ki. A szerzők (azonosak az életrajzok íróival) számos eddig ismeretlen levéltári dokumentumot, archívum-anyagokat, így törvényszéki iratokat, közigazgatási szervek jelentéseit dolgozták fel. Igénybe vették a könyvtári forrásokat, a korabeli sajtót, a vonatkozó munkásmozgalmi irodalmat éppúgy, mint az egykori harcostársak visszaemlékezéseit, közléseit vagy emlékeit.

A bibliográfia, mint kiegészítő kötet rendszerében úttörő, egy-egy név után, a személyi rész hármas felépítésű. Közli az adott személy írásainak címét megjelenésük időrendjében, a személyre vonatkozó írásokat ugyancsak időrendben, az életrajzok szerzői által felhasznált, valamint a további kutatás szempontjából számításba jöhető dokumentumok lelőhelyét és jelzetét. A teljességre való törekvést mutatja

a Párttörténeti Intézet Archívuma anyagának körültekintő felhasználása, a tartalmi gazdagságot szolgálja a feldolgozott évkönyvek, folyóiratok és hírlapok nagy száma. A bibliográfia használatát részletes névmutató könnyíti meg. A kötet összeállítása és kiadása az országos és megyei munkásmozgalom kutatásának nyeresége és értékes forrása.

Szita Szabolcs

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Staud Géza: Magyar színháztörténeti bibliográfia I–II. Magyar Színházi Intézet kiadása. Budapest, 1975, 469 + 403 lap.

Staud Géza: Magyar színháztörténeti bibliográfia I–II. Magyar Színházi Intézet kiadása. Budapest, 1975, 469 + 403 lap.

A Magyar Színházi Intézet Sokszorosító üzemében készült mű a felszabadulás 30. évfordulójára jelent meg 600 példányban, így már megjelenése időpontjában is ritkaságnak számított.

A szerző egyetlen, azonban sokfelé szétágazó területet kutat, a magyar színészet történetét. A könyvészet csaknem 5000 tételből áll, valójában több cím, mű rejlik a számok mögött. A könyvészeti összegzés egyben Staud Géza korábbi munkájának továbbfejlesztése is, hiszen a szerző 1938-ban már kiadott egy Magyar színészeti bibliográfia c. munkát. A bevezetés egyben összegzi azokat a korábbi, sok helyen és 282nehezen követhető bibliográfiai próbálkozásokat (pl. a Magyar Művészeti Almanach század elején megjelent köteteinek kis bibliográfiáit), melyek már színháztörténeti részterületeket foglaltak össze. Staud Géza a kézikönyv célját az alábbiakban fogalmazza meg: „1972-ben a Magyar Színházi Intézet elérkezettnek látta az időt, hogy az eddigi publikációk anyagának felhasználásával és kiegészítésével olyan színháztörténeti bibliográfia készüljön, amely a kezdetektől 1973. december 31-ig bezárólag megjelent minden magyar, ill. magyar vonatkozású színháztörténeti szakmunka könyvészeti adatait feldolgozza, s a szükségnek megfelelően tartalmi elemzését is kivetítse.”

Elmondhatjuk, hogy a szerző a maga elé tűzött igényes célt eredményes, gondos munkában valósította meg. Az 1938-as bibliográfiában szerepel a filmtörténet, filmesztétika, itt nem, mivel időközben „önelvű és különálló tudománnyá nőtt fel.” Érthetően általában mellőzi a színházi almanachok felvételét, hiszen ezeknek külön könyvészetük van. Indokolt a történeti forrásként szolgáló színháztörténeti regények, egyes verses köszöntők felvétele. A szerzővel együtt sürgetem „a még elkészítésre váró színháztörténeti folyóiratrepertóriumot”. A különböző különlenyomatok ezt valóban csak kis részben pótolhatják.

A szerkesztő kezében szinte minden nyomtatvány megfordult, amit egy ember bibliográfusként értékelhet. Staud Géza széles körű színháztörténeti munkásságában már korábban is megfogalmazott oly műveket, melyeket a soproni helytörténetíró eredménnyel forgathat. Minden mást mellőzve említem pl. a Magyar kastélyszínházak c. munkát, a művön belül a Széchenyi család színházai fejezetet, vagy a Pejacsevich Károly gróf színháza Sopronban című. Bibliográfiáját most a soproni helytörténet szemszögéből is értékelem, megjegyzéseimet is ilyen szempontból teszem. Valóban megtalálhatunk a bibliográfiában szinte minden könyvészetileg leírható különlenyomatot, ez azonban nem elég. Ismert Csatkai Endre nagy színháztörténeti munkássága. A bibliográfia azonban saját szerkesztési elvei alapján nem vehetett fel többet, mint a 740., 743–744. tételt, tehát azokat a Csatkai írásokat, melyek a Soproni Szemle könyvtára sorozatban 1944-ig különlenyomatként megjelentek. Ha a szerző feldolgozhatta volna a helytörténeti,

helyismereti folyóiratokat, a Soproni Szemlét, a Vasi Szemlét, a Győri Szemlét stb., eleve gazdagabb anyagot kapnánk. Staud színháztörténeti bibliográfiája azonban így is ad minden magyar drámatörténeti időszakra támpontot. A misztériumdrámák, iskoladrámák szerzőitől, névtelenjeitől elvezet a XVIII. századig, majd teljes képet kapunk a hivatásos magyar nyelvű színjátszás hőskorától napjainkig.

Bibliográfiánk néhány drámatörténeti szövegkiadást is jelez. Felsorolja Czóbel Ernő tanulmányát Heltai Gáspár dialógusáról, A részegség és tobzódásról (799.), nem szerepel azonban a Stoll Béla bevezetésével 1951-ben megjelent hasonmás kiadás, ugyancsak hiába keressük Lackner Kristóf drámáinak felvételét, ennek szakirodalmával együtt. Utóbbit Payr Sándor Lackner-emlékbeszéde, vagy Lackner Kristóf és kora c. monográfiám elemzése esetében vehette volna fel a szerző.

A bibliográfia mutatójában csak az említett Soproni Szemle Könyvtára található Sopron címszó alatt. Ide lehetett volna mutatótételként is felvenni Kugler Alajos, Vatter Ilona, Gantner Antal és Csatkai Endre színháztörténeti műveit, melyek a bibliográfiában szerepelnek. Fontos drámatörténeti különlenyomat Házi Jenő tanulmánya Balassi Menyhárt árultatásának szerzője címmel, mely eredetileg a Magyar Nyelv 1928. évfolyamában jelent meg, de különlenyomat alakjában is ismeretes. Itt lett volna helye Payr Sándor füzetének Liszt Ferenc és Király József Pál címmel (Filléres Kultúrkönyvtár 1.), ez a füzet szól Király és Franz Grillparzer ismeretségéről. Ennek említése azonban tovább vezet a kötetelemzések bibliográfiai kérdéséhez.

Egyes művelődéstörténeti, drámatörténeti tanulmányokat közlő kötetek elemzése további fontos anyagot tár fel. Bleyer Jakab részletezett Gottsched hazánkban c. kötete pl. tárgyalja a Sopronban is működött Pállya István Darius drámáját, és a folyóiratunkban is elemzett Pamer Ferdinánd György költői levelét Gottschedhez 283(SSz. 1962, 319.). Néhány további kézikönyv is kínálkozott volna részletes bontásra. Pukánszky Béla A magyarországi német irodalom története a legrégibb időktől 1848-ig (Bp., 1926) c. műve a hazai német drámatörténet még mindig legjelentősebb összefoglalása. Számos soproni vonatkozása is van. Ugyanígy számos színháztörténeti és soproni vonatkozást rejt Császár Elemér A német költészet hatása a magyarra c. munkája (724. tétel). Bodolay Géza Irodalmi diáktársaságok c. monográfiájából az örömünnepeket, irodalmi esteket, színi előadásokat leíró fejezetre utalok ilyen vonatkozásban (668–701. 1.), amely a bibliográfiából hiányzik. A 477. tételként szereplő Beschreibung des hochfürstlichen Schlosses Eszterház... c. mű elemzése különösen eredményes lett volna, hiszen több metszet a műben éppen a színházi élet fénykorának emléke. Az Albert Gábor és társai szerkesztette Schiller Magyarországon kötet is számos soproni vonatkozást rejt (26. tétel). Cenner Mihály kiváló összegzései színészeket ábrázoló portrékról, festményekről, szobrokról elemzés esetében Sopronban is fellépett színészek adatait adná. Meglepő helyeken is található színháztörténeti anyag. Bibliográfiánk két színészi illemtant említ, a soproni Orsolya rend Illemszabályok ifjú hölgyek számára c. kis gyűjteménye „A hangversenyen és színházban illő modorról” szól. Számos színháztörténeti leírást rejthetnek Sopronról megemlékező idegenek írásai. Csatkai Endre közli Idegenek a régi Sopronról c. könyvében Saphir Moritz leírását az 1841-ben megnyitott színházról, a megnyitó ünnepélyről. Karl Horák Burgenländische Volksspiele c. kötet (Wien, 1940) hiányzik a bibliográfiából (ismertetésére: SSz. 1941, 62). Egyéb erre a területre vonatkozó művek összegzése teljes, így pl. a Burgenländische Forschungen színháztörténeti műveié is.

Indokolt a fontosabb színháztörténeti vonatkozású regények felvétele (pl. Kertész Erzsébet: Az első Gertrudis). E sorba illik Jean Cassou: Schloss Esterház c. regénye, de érdemes lenne megfontolni a Juhász Gyula–Sárvári Anna irodalomból a színháztörténetet bőven tartalmazó művek felvételét, pl. Magyar László könyvét. Milyen volt szőkesége; vagy Dutka Ákos könyvét: A „Holnap” városa.

Csupán megjelölöm a bibliográfiai elemzés néhány további soproni területét. Képes naptárak is rejtenek anyagot, a Sopronvármegye képes naptára 1926. évi kötetében olvasható Stornó Miksa tanulmánya Római színház és kápolna a Bécsi dombon címmel, a fenti témáról szól Lauringer Ernő fel nem vett különlenyomata: A soproni amphyteatrum (Soproni Hirlap, 1925. nov. 21–22). Irodalmi almanachok többször közöltek Csatkai Endre összeállításában irodalmi–művészeti–színházi adattárakat (pl. a szép kiállítású Soproni Almanach 1922, vagy a Soproni Helikon 1927, mindkettő a Frankenburg Irodalmi Kör kiadványa). Emlékkötetben, pl a Rákosi Jenő emlékalbumban (Sopron, 1922) számos drámatörténeti vonatkozású írás látott napvilágot (pl. Csatkai Endre írása: Rákosi Jenő életrajza, Szász Károly: Rákosi Jenő a pálya kezdetén). Számos színháztörténeti vonatkozás található 1912–13-tól a Frankenburg Irodalmi Kör jelentéseiben.

Felsorol a bibliográfia számos színházi szabályzatot, segélyegyleti szabályzatot. Felmerül a kérdés, hogy a soproni színház működését nem szabta meg nyomtatott szabályzat? Ez Sopronban a kisebb körök esetében is teljesen szabályszerű jelenség volt!

Ha Staud Géza indokoltan elhagyja a filmművészet, filmesztétika témaköreit, úgy hiszem ezt a rádióra és a televízióra is kiterjeszthetné, mert ennek is akkora irodalma lesz lassan, mint a filmművészetnek, és így mint szakirodalom kinövi a színháztörténet keretét.

Szóljunk néhány szót a mutatókról is. 119. tételként szerepel az Aurora színpártoló egyesület szabályzata 1898-ból és az Aurora könyvsorozat Kedves Bajor Gizi c. kötete. Az azonos hangzású címek egy tételre vétele bizonyos fokú összemosódás veszélyét is magában rejti. A „Barokk színház” címszó 4 tételét szűknek érzem! A Bánk bán rostája szerzőjének, Bárány Boldizsárnak van címszava, azonban a folyóirat-repetoriumok hiánya miatt soproni anyagot a bibliográfia e vonatkozásban 284nem tartalmazhat! Ide tartozna pl. Csatkai Endre írása, (Aki elsőnek bírálta a Bánk bánt. Budapesti Hirlap, 1925. I. 1).

A „Burgenland” címszó is többet mutathatna ki Leopold Schmidt (Die burgenländischen Sebastianspiele) munkájánál, e mutatószóhoz tartozna a Burgenländische Forschungen több kötete és Horák idézett népi színjátékok publikációja! A „Diákszínjátszás” címszó kötetelemzés esetében Bodolay idézett könyvével gyarapítható! Hasznos a soproni helytörténésznek a „Főuri színházak” címszó, ehhez kapcsolódva említjük, hogy gazdag az „Eszterházi kastélyszínház” címszó. Igen tekintélyes a Haydn-szakirodalom is, benne számos soproni vonatkozással. Az Illemtan színházi vonatkozásait Festetich Leó és Várady Antal említett munkái képviselik, a különböző illemtanok elemzése esetén ez kortörténetileg is jellemző szövegekkel sokszorosára bővül. A „Magyar drámatörténet” címszónál nem találtam Alszeghy Zsolt szerkesztette Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig c. művet. Ezt a 2448. számon felvett tételt is érdemes lett volna részletezni.

Meggyőződésem, hogy hozzá kellene kezdeni Staud Géza Magyar színháztörténeti bibliográfiájának könyvkereskedői forgalomba is kerülő bővített, második kiadásának előkészítéséhez. Olyan bővített kiadáshoz, mely tartalmazza az alapvető irodalomtörténeti, színháztörténeti, történeti, helytörténeti folyóiratok tanulmányanyagát. Nem várhat a színháztörténet arra, hogy a részletes repertorium elkészítése után bocsássa csak a címanyagot a tudományos kutatás szolgálatába. Soproni vonatkozásban említsük meg néhány tanulmány címét folyóiratunkból, ismét a teljesség igénye nélkül. 1959-ből: Csatkai Endre: Schiller és Sopron; 1962-ből: Csatkai Endre: Soproni színházterv 1919-ből; 1963-ból: Czobor László: Az első munkásábrázolás a soproni színpadon (1873); Faragó Sándor: Adat Kapuvár színészetéről; Kovács József: Juhász Gyula Annájának soproni szereplése; Monori Erzsébet: Új adatok Sopron magyar színészetéhez 1841-ig. Különösen fontosnak tartom Berecz Dezső rendszeres színháztörténeti tanulmányait az utolsó 100

év színházi életéről; 1971-ből: Jászai Mari látogatásai Nagycenken és Rábatamásiban; 1972-ből: Blaha Lujza és vetélytársai a soproni színpadon; 1974-ből: Jászai Mari soproni szereplései (1885–1909); 1976-ból: Küzdelem a magyar színészetért Sopronban 1885 és 1905 között. (Az 1973. év végével lezárt kéziratba az utóbbi két tanulmány már nem kaphatott helyet, annál inkább felvehető a javasolt második kiadásba.)

A magyar színháztörténet sokat köszönhet Staud Géza eredményes munkájának. Ez minden elismerést megérdemel. Reméljük, hogy a második kiadásra is nyílik lehetőség Staud Géza avatott szerkesztésében.

Kovács József László

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Gimes Endre: Balf-fürdő. Útikalauz. Győr-Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal. 1977. 70 lap

285Gimes Endre: Balf-fürdő. Útikalauz. Győr-Sopron Megyei Idegenforgalmi Hivatal. 1977. 70 lap

Örvendetesen szaporodnak a megyei községek útikalauzai. A balfi útikalauz első kiadása 5100 példányban jelent meg Őrszigethy Frigyes fényképeivel és a Boldizsár István szerkesztette térképpel. Felépítése azonos a már megjelent útikalauzokéval. Az útikalauz nagyobbik része a gyógyfürdőről és környékéről ad részletes, jó tájékoztatást, bevezetőben a földrajzi környezetet jellemzi és a község történetére közöl adatokat. Ezek az adatok egy-egy képet villantanak fel a község történetéből, a falu első említésével kapcsolatban azonban helyreigazítás szükséges. „Drinóczy szerint a község nevével Imre király 1199-ben kelt oklevelében találkozunk először. A szóban forgó oklevél Farkasdként emlegeti” – írja az útikalauz. *Farkasd*, Balf eredeti magyar neve ugyanis nem 1199-ben, hanem 1274-ben fordul elő. Drinóczy György csornai premontrei kanonok 1847-ben írt kéziratos munkája tudománytörténeti jelentőségű ugyan, egy 1977-ben megjelent munkában mégsem tekinthető kétségtelen forrásmunkának, annál is inkább, mivel mind az 1199. évi, mind az 1274. évi oklevél azóta többször, legutóbb 1955-ben, ill. 1965-ben kritikai kiadásban hozzáférhető. A német *Wolfs* név a magyar *Farkasd* fordítása, máshol nem fordul elő, bár ún. birtokos jelzős helynevek szép számmal találhatók az osztrák nyelvterületen is. A *Farkasd– Wolfs–Balf* nevek más, hasonló esetekkel együtt példázzák az eredetileg magyar népességű terület elnémetesedését a XIII. században.

Mollay Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Juhász László: Burgenland. Történelmi útikalauz (München 1976, Máté András nyomdája, 284 lap, a szerző fotóival)

Juhász László: Burgenland. Történelmi útikalauz (München 1976, Máté András nyomdája, 284 lap, a szerző fotóival)

Amióta Burgenland megalakult, ez az első magyarnyelvű útikalauz, amely speciálisan csak az Ausztriához került egykori magyar területtel foglalkozik. (A Budapesten megjelent, Pethő Tibor–Szombathy Viktor-féle 720 oldalas Ausztria-útikalauzban mindössze 16 oldal esik Burgenlandra.) Burgenlandba látogató

magyarországi turisták, akik e vidék múltja és jelene iránt behatóbban érdeklődtek, kénytelenek voltak németnyelvű útikalauzokat igénybevenni.

Juhász László 1972-ben megjelent „Bécs magyar emlékei” c. könyve, a „Panoráma” kiadásban megjelent Lórántféle „Bécs” útikalauzzal érintkezik. A Burgenlandról megjelent útikalauzának magyarországi megfelelője nincsen, egyhamar valószínűleg nem is lesz. A szerző nagy gonddal kutatta föl az idevágó adatokat, és mint fényképfelvételei bizonyítják, a helyszínt is beutazta. Nem vallja magát hivatásos történésznek, de az adatoknak olyan gondossággal járt utána, hogy számosat még lexikonokban is hiába keresünk. Könyvét turistákon kívül történészek, földrajzi kutatók, sőt etnográfusok és nyelvészek is haszonnal forgathatják.

Az útikalauz első részében Burgenland történetének legfontosabb dátumairól régészeti leleteiről, műemlékeiről, szokásairól és népdalairól, valamint művészetéről van szó. Itt van Burgenland rövid földrajzi és természeti leírása is.

Igen terjedelmes a második, topográfiai rész, amelyben a szerző a tartomány turisztikai szempontból figyelemreméltó községeit mutatja be. (A függelékben levő német–magyar helynévjegyzékben föl vannak sorolva az összes burgenlandi községek.) A topográfiai fejezetben ismertetett községek betűrendben következnek egymás után, kivéve a tartomány székhelyét, Kismartont.

286A turisták számára annyira szükséges gyakorlati tudnivalók a harmadik fejezetben vannak. Itt van szó az elszállásolási, étkezési, sportolási, közlekedési és túrázási lehetőségekről, valamint a múzeumokról is.

A szerző által gondosan összeválogatott fényképfelvételek közt örömmel fedeztük fel Liszt, Haydn és Mosonyi-Brandt mellett Kossuth Lajos és Faludi Ferenc miklóshalmai és németújvári emléktábláiról készült fotókat. Említi, hogy Pándorfalu ma is őriz Kossuth-hagyományt.

Negyedik fejezetként következik a függelék (helységnevek, térkép, a felhasznált irodalom, névmutató, képjegyzék) németnyelvű utóhanggal. Az egyetlen hirdetés az utolsó oldalon van: a pinkavölgyi Tarcsafürdőt propagálja. A helynévjegyzékhez annyit, hogy Stinkenbrunn – Büdöskút nevét időközben Steinbrunnra változtatták.

Nem volt a szerző feladata, hogy az adminisztratív változásokat regisztrálja. Aki az iránt érdeklődik, hogy milyen községek egyesítésére került sor, úgyis megszerzi az osztrák hivatalos kiadványt, amelynek áttekintése során sok meglepetés éri. (Pl. egyesítették Köpcsény és Edelstal községeket, amelyek egymással csak az alsó-ausztriai Bergen át közlekedhetnek.)

Hogy milyen nehézségekkel járt a topográfiai fejezet összeállítása, csak egy példával bizonyítom: az „Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes” I. kötetének (nezsideri járás) szerkesztőinek nem állott rendelkezésére Iványi Ede Mosonvármegyéről szóló monográfiája, amelyet a mosonmagyaróvári múzeum kéziratban őriz, ezért kisebb hiányosságok átkerültek a Juhász-féle könyvbe is. A 111. lapon említett Pötschen dűlőt 1850 óta nem találjuk Köpcsény határában, mivel akkoriban mint Flanschendorf (Káptalanmajor) tartozékát Ligetfaluhoz csatolták (ma Pozsony határában van, azaz csehszlovák területen). Ezt annak a dokumentálására akarom felhozni, hogy a részletekbe elmerülő helytörténésznek nem árt, ha az eredeti forrásoknak is utánanéz.

Grosspetersdorf – Nagyszentmihály község arról is nevezetes, hogy közel egy hónapig Lajtabánság kormányzótanácsának székhelye volt, mivel Felsőőr, ahol az új államot proklamálták, túl közel esett a

stájer határhoz.

Az útikönyv szép címlapja Kovács Kálmán munkája.

Fogarassy László

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Levélszekrény

Levélszekrény

Fogarassy László írja: Az 1971/2. számban közzétett cikkemben megemlítettem, hogy a burgenlandi kérdésre vonatkozó újságcikkek még nincsenek dokumentálva, többek közt az egyik soproni felkelővezér (Maderspach Viktor) cikksorozatának lelőhelyét sem sikerült kideríteni. Most rábukkantam; vö. Maderspach Viktor: Élményeim a nyugatmagyarországi szabadságharcból. Magyarság, 1926. január 1–február 17. A január 9-i kivételével minden számban található egy részlet. Összesen 37 folytatás, mindegyik új alcímmel. Az 1921 augusztus–októberi sopronkörnyéki eseményekre és a második királypuccsra vonatkozólag sok olyan adat található benne, amely új megvilágításba helyezi az akkori eseményeket. Ezért a történészek számára ma is használható részek sajtó alá rendezése kívánatos lenne.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Munkatársaink:

287Munkatársaink:

Dr. Pozsgay Imre kulturális miniszter

Dr. Winkler Oszkár ny. egyetemi tanár, Sopron, Vörösmarty u. 10.

Dr. Tompos Ernő ny. építészmérnök, Sopron, Táncsics u. 23.

Dr. Mollay Károly egyetemi tanár, 1113 Budapest, Edömér u. 6.

Dr. Fried István könyvtáros, Országos Széchényi Könyvtár

Selmeczi Kovács Attila tud. kutató, MTA Néprajzi Intézet

Dr. Sarkady Sándor intézeti tanár, Sopron, Óvónőképző Intézet

Dr. Hiller István egy. könyvtárigazgató, Sopron, EFE

Dr. Metzl János kórházi osztályvezető főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

Szita Szabolcs Politikai főisk. hallgató, 1146. Budapest, Ajtósi Dürer sor 21.

Dr. Kovács József László tud. kutató, Ráckeve, Kossuth u. 78.

Fogarassy László könyvtáros 81100 Bratislava–Petrzalka, Iskerniková ul. 17.

Helyreigazítás.

1976. évi 3. számunk 282. lapjának második bekezdésében a második mondat helyesen így hangzik: „A periodizálás jogosultságát indokolja az udvari kamarának Mária Terézia elgondolását megvalósító, 1808. jan. 5-én kelt rendelkezése a Bányászati Akadémia mellett működő Erdészeti Tanintézet megalakításáról".

288SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Pozsgay, Imre: Festrede zur Eröffnung des 700jährigen Jubiläums der Stadterhebung (1. April 1977.)
Winkler, Oskar: 25 Jahre der Bautischlerwarenfabrik in Ödenburg
Tompos, Ernst: Das Ödenburger Rathaus

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mollay, Karl: Die drei mittelalterlichen Rathäuser der Stadt Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Tompos, Ernst: Ödenburger Gedenkmedaillen zum 700jährigen Jubiläum der Stadterhebung
Fried, Stefan: Blumenkranz (Literarische Tätigkeit Ödenburger Studenten zwischen Klassik und Romantik)
Selmeczi Kovács, Attila: Bilder aus dem einstigen Leben einer Gemeinde am Neusiedlersee (Zur herkömmlichen Wirtschaftsform in Endréd)

Kulturelles Leben in Ödenburg

Sarkady, Alexander: Rede bei der Eröffnung der Austellung „Berzsenyi und Ödenburg"‘ (7. Mai 1976)
Hiller, Stefan: Bericht über die Tätigkeit der Ödenburger Zweigstelle der Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse in den Jahren 1975 und 1976

Nekrologe

Hiller, Stefan: Josef Leitner (1894–1977)
Metzl, Johann: Rudolf Szalatnai (1904–1977)

Bücherschau

Hiller, Stefan: Schmeller-Kitt, Adelheid: Die Kunstdenkmäler Österreichs: Burgenland. Wien, 1976
Mollay, Karl: Lagzi, Stefan: Polnische Emigranten im Komitat Zala während des Zweiten Weltkrieges. Zalaegerszeg, 1975 (ung.)
Szita, Szabolcs: Kovács, Győzőné (red.): Biographie der Revolutionäre des Raab-Ödenburger Komitates. Raab, 175 (ung.)
Kovács, Josef Ladislaus: Staud, Geysa: Theatergeschichtliche Bibliographie Ungarns I–II. Budapest, 1975 (ung.)
Mollay, Karl: Gimes, Andreas: Bad Wolfs. Reiseführer. Fremdenverkehrsamt des Raab-Ödenburger Komitates, 1977 (ung.)
Fogarassy, Ladislaus: Juhász, Ladislaus: Burgenland. Historischer Reiseführer. München, 1976 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A közlemény megírásához az alábbi források szolgáltak: A Soproni Épületasztalosárugyár tervezésével kapcsolatos iratanyag. GySmL. 2. sz. (Sopron város): különcsomag; a gyár eredeti tervei (Győri Tervező Vállalat Soproni Irodájának rajztára); az Épületasztalosipari Híradó 8. (1971), a Soproni Asztalosárugyár 20 éves jubileumának szentelt számában Rácz János, Lovas Gyula, Dr. Hoffmann Ottó, Thuróczy Károly, Révai Antal, Gaál István közleményei; Lovas Gyulának a gyár történetét tárgyaló, 20 gépelt oldalas kézirata; az „Épületasztalos" című ÉPFA üzemi lap 1976. évi 9. számában Dr. Hoffmann Ottó „ 25 éves a soproni gyár (Emlékeimből)" című cikke; Rácz János igazgató statisztikai kimutatásai; a gyár vezetőségétől kapott szóbeli információk.

2 (Megjegyzés - Popup)

Az előzmények Sopronban 1468/1950. V. 4. szám alatt. Ezek között szerepel az ÉM G–Gy/Z I/1013/1950. III. 20. jelű rendelete Bretz Gyula aláírásával: „Kormányzatunk előírása szerint ugyanis az első új épületasztalosipari üzemet Sopronban kell létesíteni és e célra 3,5 millió forint beruházási összeget bocsátunk rendelkezésre..., lehetőnek tartjuk, hogy a fennmaradó összegből.... Miskolcon egy második épületasztalosipari gyár építését megkezdhessük...". GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

3 (Megjegyzés - Popup)

Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve. SSz. 1960, 34, 114.

4 (Megjegyzés - Popup)

VÁTI, Budapest, Madách tér 4., akkori igazgatója, Rudnai Gyula. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

5 (Megjegyzés - Popup)

A VÁTI 4405 Ig/V. 1265. IV. 6. sz. iratával küldte meg a Soproni Épületasztalosárugyár létesítésével kapcsolatos addigi előiratokat (S. 1144/1950. IV. 11.). GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

6 (Megjegyzés - Popup)

Az előiratok megküldése alkalmával közölték, hogy „....a munka volumene 2.5 millió forintra csökkentendő ....; S. 3635. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

7 (Megjegyzés - Popup)

Az Épületelőgyártó Ipari Központ Papp/A 2083/950. műsz. oszt. számú jelentésében a helyszíni vizsgálatokról úgy nyilatkoznak, hogy „....legmegfelelőbbnek a volt lovassági laktanya területét találtuk, cca. 82000 m^2 nagyságban ..." Egy későbbi határozat ezt a véleményt módosítja „...a lovassági laktanya... asztalosárugyár részére történő átalakítása nem megfelelő." GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

8 (Megjegyzés - Popup)

A Helykijelölő Bizottság ülése Dr. Cséky Sándor elnökletével 1950. május 4-én zajlott le. GySmL. 2. sz.

(Sopron város): külön csomag.

9 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Épületasztalosárugyárat a VÁTI Soproni Irodájában tervezték. Építésztervező: Winkler Oszkár; technológiai tervező: Kozma Mihály; statikus tervező: Gallus László; gépésztervezők: Kaiser Pál, Beskó József; a forgács-, fűrészpor- és csiszolatporelszívó berendezés tervezője: Szellőző Művek; a szárítóberendezés tervezője: Braun Ernő; a tereprendezés, az út és iparvágány tervezője: Földmérő és Talajvizsgáló Iroda, Kováts László.

10 (Megjegyzés - Popup)

Winkler Oszkár: Asztalosárugyárak tervezése. Ipari Építészeti Szemle 1953, 9. szám.

11 (Megjegyzés - Popup)

Gert Kossatz: Betriebsstätten der Holzindustrie. Deutsche Bauzeitschrift 1964, 694.

12 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Épületasztalosüzem technológiai leírása és számítása (A gyárépítés tervdokumentációja).

13 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Épületasztalosüzem építési programja (A gyárépítés tervdokumentációja).

14 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv az április 5-i tárgyalásról. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

15 (Megjegyzés - Popup)

Abban az időszakban (1950-ben) a nagyobb beruházásokról a technológia, ill. az építési program alapján vázlatterv készült, amelynek kedvező elbírálása után került sor a tervfeladat, a műszaki terv, majd a kiviteli tervdokumentáció elkészítésére. Minden tervdokumentáció-fajtát bíráltak és a bírálat kedvező eredménye után kerülhetett sor a további dokumentációk kidolgozására. Az OT-nak jogában állott annak az engedélyezése, hogy az építés a teljes tervdokumentáció nélkül megkezdődhessék.

16 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv az 1950. július 20-i tárgyalásról (S 2721/1950. sz.) Papp Imre osztályvezető aláírásával „...Bizottság... a tervezőknek elismerését fejezi ki....”. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

17 (Megjegyzés - Popup)

S 3232/1950. VIII. 25. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

18 (Megjegyzés - Popup)

Az erre vonatkozó jegyzőkönyvet a beruházó részéről Csáki Béla és Szász Béla, valamint a tervező és a kivitelező szervek megbízottai írták alá. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

19 (Megjegyzés - Popup)

A Bárány László vezette bejárásra vonatkozó jegyzőkönyv száma 7057/o-58/1950. 6. B. ü. o. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

20 (Megjegyzés - Popup)

S 4429/1950. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

21 (Megjegyzés - Popup)

10.080 É. 16–1–XI–1950. számú „...a keletkező faforgács, fűrészpor és csiszolatpornak az üzem fűtésére való felhasználását – annak értékesebb termékké feldolgozása érdekében – megtiltom...” Szíjártó Lajos építésügyi miniszter. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

22 (Megjegyzés - Popup)

S 3475/1950. IX. 8. GySmL. 2. sz. (Sopron város): külön csomag.

23 (Megjegyzés - Popup)

A vállalat akkori igazgatója Goretzky Antal, főmérnöke Mohácsy Zoltán volt.

24 (Megjegyzés - Popup)

Az építkezés főépítésvezetője Wildzeisz János volt; építésvezetőként a munkán Kubinszky Mihály, Becska Ferenc és Hacker Miksa is tevékenykedtek.

25 (Megjegyzés - Popup)

Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból. Fordította Németh Sámuel: SSz. 1960, 304.

26 (Megjegyzés - Popup)

Barthius, M. Joannes Conradus: Oedenburgisches Rath-Haus. Pressburg. 1670, 2. Vö. még Mollay Károly: SSz. 1943, 169.

27 (Megjegyzés - Popup)

Póda Endre: Sopron sz. kir. város monográfiája. Sopron, 1890, I, 140.

28 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 143, 156, 167.

29 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: SSz. 1957, 300.

30 (Megjegyzés - Popup)

Póda i. m. 173.

31 (Megjegyzés - Popup)

„Sopron” c. napilap 1892. júl. 21–aug. 4; Póda Endre: A soproni bor. I. m.

32 (Megjegyzés - Popup)

Töpler Károly: Sopron városának történelmi vázlata eredetétől kezdve a XVI. századig. A magyar orvosok és természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pest, 1863.

33 (Megjegyzés - Popup)

Hajós Géza: Das Alte Rathaus im 18. Jahrhundert. Wiener Geschichts-Blätter, 27, 466.

34 (Megjegyzés - Popup)

Jäger-Sunstenau, Hanns: Embleme und Wappen als Deckenschmuck. Wiener Geschichts-Blätter 27, 476.

35 (Megjegyzés - Popup)

Póda i. monográfia 173.

36 (Megjegyzés - Popup)

Az iratok legnagyobbrészt Győr-Sopron megye 2. sz. levéltárában (Sopron városi részleg) vannak (a továbbiakban: GySmL. 2); Gemeinde Protocoll (1711–1715) 6, 10, 45.

37 (Megjegyzés - Popup)

Marosi Arnold: A városház kapuja és kora. Székesfehérvári Szemle 1931, 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre–Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956^2, 196–199.

39 (Megjegyzés - Popup)

A Schilson címer leírása SSz. 1942, 182. Steiner Bálintra vö. Verbényi László: SSz. 1938, 210.

40 (Megjegyzés - Popup)

Mihályi Ernő: Dorffmaister és a barokk képírás Sopronban. Sopron, 1916; Sopron renaissance és barokk házai. Sopron, 1915.

41 (Megjegyzés - Popup)

Galavics, Géza: Kunst, Bürgertum und aufgeklärter Absolutismus in Ungarn. Actes du XXIIe Congrés International d’histoire de l’art Budapest 1969. Bp., 1972, II, 221–225, 381–383.

42 (Megjegyzés - Popup)

Protocollum Electae Communitatis 1783, 95, 177. Itt és a továbbiakban fl-lel rövidítjük a régi forintot.

43 (Megjegyzés - Popup)

Neumeyer János tanácsos jelentése 1825. ápr. 23-án (GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 3135)

44 (Megjegyzés - Popup)

Protocollum Senatorium, 1829 (GySmL. 2.: 1003/a. 303. kötet 2816. sz. bejegyzés)

45 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 5537.

46 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 4554.

47 (Megjegyzés - Popup)

E jelentések, éppen úgy, mint Hasenauer építési programja és Stampf F. tervei a 21. jegyzetben említett külön csomóban vannak.

48 (Megjegyzés - Popup)

Nákovics Mátyás jelentése (GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 6549). Molitor Józsefre vö. Verbényi László: SSz 1939, 116–121.

49 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 7431.

50 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Bau-Commission iratai: 3818/1846. Nr. 33.

51 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc: XXV. Nr. 7445.

52 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXIV. Nr. 4139. Z. 2761.

53 (Megjegyzés - Popup)

Rados Jenő: Magyar építészettörténet. Bp., 1961, 278.

54 (Megjegyzés - Popup)

Janke Ferenc jelentése (GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 9805)

55 (Megjegyzés - Popup)

A helytartótanács 1855. júl. 29-én kiadott 12.860/855. sz. rendelete.

56 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SSz. 1957, 310.

57 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Bote, 1881. aug. 11.

58 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 23 807.

59 (Megjegyzés - Popup)

GysmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 23 138.

60 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 1887. évi közgyűlési jegyzőkönyv (4644/202. kgy.)

61 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1960, 332.

62 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1964, 334.

63 (Megjegyzés - Popup)

Magyarul: „Adjatok nekem bizonyságlevelet az egész tanács nevében arról, hogyan fogtam el a két férfit, Niczky Benedeket és atyafiát, arra az esetre, ha az ügy a király vagy a királyné elé kerülne”.

64 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. I/2: 143; I/2: 167, 169, 174; II/1: 165.

65 (Megjegyzés - Popup)

Magyarul: „hogy Sopron város saját hóhérja vagy bakója legyek, ezentúl az ő joguk utasításai szerint.

66 (Megjegyzés - Popup)

A részletekre vö. Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955, 304.

67 (Megjegyzés - Popup)

Erre vö. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 274.

68 (Megjegyzés - Popup)

Az összeg nagyságáról fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy 1421-ben az egész város rendes adója 400 aranyforintot tett ki (SoprOkl. II/6: 63).

69 (Megjegyzés - Popup)

A 24 tagú ún. külső tanácsnak ugyanis 16 külvárosi és 8 belvárosi tagja volt.

70 (Megjegyzés - Popup)

1956-ban „valószínűleg" jelzéssel a Kolostor u. 7. sz. házzal azonosítottam (SSz. 1956, 35).

71 (Megjegyzés - Popup)

A forráskiadásban tévesen *Hans* áll *Haus* helyett (SoprOkl. II/4: 59). Az 1379. évi házösszeírás közölt részlete: SoprOkl. I/1: 185. A zárójelbe tett számok a kikövetkeztetett háznagyságot jelölik.

72 (Megjegyzés - Popup)

Bővebben Mollay: SSz. 1959, 122; 1964, 6.

73 (Megjegyzés - Popup)

Az 1454. évi adójegyzékben még nem, csak az 1457. évitől (SoprOkl. II/4: 53) kezdve szerepel. A ház másik fele 1459-től kezdve szerepel (II/4: 127, 149, 163: Erhard zsemlyepéké, majd Gáspár szabóé). Ezt Trager János 1464. jan. 4-én szerzi meg nagy jövőre hivatott Lénárd fia számára: a tanács ekkor kiköti, hogy a két ház továbbra is külön-külön tartozik a házakra kirótt robotot, őrségállást a városfalakon teljesíteni (GerB. 476). A két Trager-ház és a mögöttük levő (mai Gambrinus-) ház között sikátor *(gesslein* 'Gässlein') volt.

74 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay: SSz. 1961, 123; 1959, 121, 126.

75 (Megjegyzés - Popup)

A részletekre vö. Házi Jenő: SSz. 1961, 308–316.

76 (Megjegyzés - Popup)

Az adat csak erre a házra *(gegen dem kloster uber* 'a kolostorral szemben') vonatkozhat, mivel a Kolostor utcában más, nem soproni zsidó tulajdonában lévő házról nem tudunk.

77 (Megjegyzés - Popup)

Az adatokat a mellékelt táblázatban soroljuk fel, a szövegben főleg az építés- és gazdaságtörténeti szempontból legfontosabb adatokat dolgozzuk fel. Mivel a mai Magyarország területéről hasonló adatok ilyen gazdagságban máshonnan nem állnak rendelkezésünkre, főleg a munkafolyamatokra, a munkabérekre, az árakra stb., ezeknek az adatoknak az országos történet szempontjából is tájékoztató értékük van. Az adatok lelőhelye: SoprOkl. II/2: 347, 375, 378–80, 383, 386–7, 393–8; II/3: 8–10, 12, 83, 159, 165, 170,

179, 242, 245, 251–2, 270, 334–5, 388, 397–8, 401–5, 415–6; II/4: 23, 86, 89; II/6: 100.

78 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban ekkor elsősorban a bécsi dénárt használták. Ebből 30 darab tett ki 1 solidust, 240, azaz 8 solidus 1 fontot. Táblázatunkban még szerepel a fehér dénár (1 bécsi dénár általában = 1 1/2 fehér dénár) és a vele nagyjából azonos értékű, de e néven csak Sopronban előforduló bankartdénár (vö. Huszár Lajos: Pénzforgalom és pénzértékviszonyok Sopronban. Századok, 1971, 1150–1184; ua.: A pankart (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből). SSz. 1970, 256–259.

79 (Megjegyzés - Popup)

Magyarul: „hogy senki ne vigyen ki régi pénzt és ezüstöt, hanem adja be Sopronban a pénzverdébe azoknak, akiket e célra odarendeltem és odaállítottam”.

80 (Megjegyzés - Popup)

Huszár i. h.

81 (Megjegyzés - Popup)

Borgunsnicht Lénárd nevén van a ház még az 1459. évi vagyon- és adóösszeírásban (II/4: 126, 147), „városházá”-nak *(rathaus)* mondja az 1466. évi adójegyzék (II/4: 282). Borgunsnicht Lénárd anyósának halála után adta el a házat, ő maga feleségével együtt a mai Szt. György u. 5. szám alatti házában lakott.

82 (Megjegyzés - Popup)

Tulajdonosai: 1379-ben Luck Jakab kalmár és György kőműves, utóbb csak Luck Jakab; 1424-től Móric kalapos; 1430-tól Plattner Péter kalmár; 1453-tól özvegye, Kunigunda, utóbb Lehner (Plattner) Vid bécsújhelyi polgár felesége; 1455-től Klarnauer Jakab kocsmáros; 1457-ben özvegye; 1458/59-ben leánya, Katalin (vö. Mollay: SSz. 1964, 10). Ez a ház is példázza, mennyire igazuk volt a külvárosiaknak az 1420-as évek lázadása idején, hogy a belvárosi patriciusok két, sőt három házat összevonnak, aztán egy ház után adóznak, szolgáltatnak robotot, őrségállást a várfalakon, azaz csalást követnek el (vö. Mollay: SSz. 1959, 122). Ezért érthető volt a városi tanács óvatossága 1464-ben Trager János házvétele idején (vö. a 13. jegyzetet). Persze a két Trager-ház utólag – nem tudjuk egyelőre, mikortól – mégis egyetlen háznak minősült. 1525-ben a két házat mindenesetre már egyetlen háznak számították: a városi tanács ekkor 100 aranyforintért meg akarta venni, hogy aztán leromboltassa, ezzel a Főteret, amelyen a vásárokat tartották, megnagyobbítsa. II. Lajos király, aki a házat alharmincadosának akarta megszerezni, április 21-én meghagyta a tanácsnak, ne rombolják le a házat, mert a piactér elég tágas, a lerombolás ártana a tér szépségének, inkább elrútítaná azt, semhogy megszépítené (I/7: 144). Ez volt az első műemlékvédelmi intézkedés Sopronban.

83 (Megjegyzés - Popup)

A *herr* ‘úr’ cím akkoriban a nemeseken kívül csak tanácsbélieknek, patriciusoknak és papoknak járt. Ez a telekkönyvi bejegyzés akkoriban ugyanazt a célt szolgálta, mint ma egy emléktábla.

84 (Megjegyzés - Popup)

További tulajdonosok: 1393-tól Agendorfer János leánya, Anna, ill. ennek második férje, Weissenbachner Miklós bécsi polgár; 1417-től Leistel Gáspár kereskedő; 1424-től Zenkel István kereskedő és felesége, Turnhofer Margit: 1435-től az özvegy, ill. második férje, Guttai György kereskedő; 1444-től az özvegy, ill. harmadik férje, Einweig Lénárd kereskedő; 1463-tól Einweig Lénárd és második felesége, Fürst Anna; 1466-tól az özvegy; 1469-től Kemnyei László gróf özvegye, Traismaurer Borbála (örökség Turnhofer Margit után); 1484-től Frauenburgi Gindersich soproni városkapitány (királyi adomány); 1485-től Nagylucsei Fülöp Orbán győri, majd egri püspök és királyi kincstartó, valamint testvérei (vétel). A ház 1893/94. évi bontásával, ill. a kapitóliumi triász-szobrok megtalálásával kapcsolatban vö. Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma. SSz. 1965, 330–335.

85 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939.

86 (Megjegyzés - Popup)

A monda szerint a ház helyén valamikor egy szénégető kunyhója állt, aki egy környéki nagyúrnak az erdőbe kitett lánykáját (csúnya agyara nőtt!) megtalálta, felnevelte, 8 év múlva a lelkiismeret-furdalástól gyötört apának visszaszolgáltatta. Hálából az apa felépíttette az 1. sz. házat, a várostorony alapjait viszont a felnőtt nemes kisasszony rakatta. E monda legkorábbi feljegyzését egy ma lappangó, az 1940-es években a soproni domonkos kolostor könyvtárában őrzött, XVIII. századi kéziratos krónikában találtam meg (vö. Mollay, Karl: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Bp., 1944, 71). A mondát már az első soproni városkalauz is közölte (vö. Diem Gustav: Illustrirter Führer durch Oedenburg und seine Umgebungen. Oedenburg, 1886, 38). Irodalmilag Mohl Adolf dolgozta fel (Pap bácsi: Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék. Győr, 1926, 11–20).

87 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay, Karl: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. Wien, 1971; A korona elrablása. Bp., 1975. Vö. még Mollay: SSz. 1957, 1–9; 1965, 142–9, 233–9, 323–9. (Elhangzott – némileg rövidített formában – A 3000 éves Sopron történelmi szerepe c. tudományos ülésen, Sopronban, 1977. április 19-én.)

88 (Megjegyzés - Popup)

E kérdésről: Horváth Károly: A klasszikából a romantikába. Bp. 1968. – Sőtér István: Az ember és műve. Bp. 1971.

89 (Megjegyzés - Popup)

Gárdonyi Klára: Biedermeier a magyar költészetben. Bp., 1936.

90 (Megjegyzés - Popup)

Vö. dolgozatunkkal: Soproni diákok klasszicizmusa. SSz. 1977, 76.

91 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc tübingai pályaművére gondolunk (melynek részlete az Erdélyi Museumban jelent meg), valamint Kölcsey: Nemzeti hagyományok c. dolgozatára. Vö. Mollay: SSz. 1940, 129.

92 (Megjegyzés - Popup)

A nevek azonosításában Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok. 1785–1848. Bp., 1963. könyvét követtük.

93 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Fried i. h.

94 (Megjegyzés - Popup)

Pogácsa Károly 1892-ben, Hadarits Alajos 1893-ban született. Mindketten 15–17 holdas gazdák voltak, és mindketten töltöttek be bírói tisztet a faluban. Id. Fücsök Lajos 1892-ben született, apja zsellér volt (900 □-öl földdel). Ő maga egy időben (1923–1925) a falu vezetésében mint esküdt vett részt, innen maradt rajta a „zsöllérbíró” cím. Mindegyiküknek ezúton is köszönetet mondok. – Adatgyűjtésemet 1972-ben a Fertő-kutatás keretén belül végeztem.

95 (Megjegyzés - Popup)

A lélekszám 1900. évi adat. Magyar Statisztikai Közlemények (a továbbiakban MSK) Új sorozat 39. kötet, 86. – Az egyes gazdaságok számára a határnak valójában csak a fele jutott: 1323 kh szántó, 13 kh kert, 56 kh rét, valamint 39 kh szőlő. A 656 kh legelő és 385 kh erdő közös használatban volt. A számokat még 112 kh terméketlen terület egészíti ki. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági statisztikája I. Bp., 1897, 187.

96 (Megjegyzés - Popup)

Az 1700-as évek közepén Endréden 53 telkes jobbágyot, 33 házas zsellért és 11 házatlan zsellért; összesen 97 úrbéres családot írtak össze. Az egész jobbágytelekhez járó szántó 18 kh, rét 8 kh volt. Vö. Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában I. Szerk. Felhő Ibolya. Bp., 1970, 228–229.

97 (Megjegyzés - Popup)

A három adatközlő nevére való hivatkozást az idézett szöveg mögé zárójelbe tett vezetéknév kezdőbetűjével jelölöm: (F) Fücsök Lajos, (H) Hadarits Alajos, (P) Pogácsa Károly. A többi adatközlő nevét a megfelelő jegyzetben tüntetem fel.

98 (Megjegyzés - Popup)

„Egész jobbágy bír itten: első osztályban 16, másodikban 18, harmadikban 20, negyedikben 22 hold szántóföldet. Rétből első osztályban 6, másodikban 8 embervágót 800 □ölével számítván.” Fényes Elek: Magyar Országnak ‘s a’ hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisticai és geographiai tekintetben I. Pesten, 1836. 256. – Hasonló adatokat közöl Mikó Sándor: A Mária Terézia féle úrbérrendezés előzményei és következményei Sopron vármegyében. SSz. 1972, 212.

99 (Megjegyzés - Popup)

A tagosítás kérdésével kapcsolatban l. Simonffy Emil: A parasztföld és tagosítás. In: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914. Szerk. Szabó István. Bp., 1965, I, 207–264.

100 (Megjegyzés - Popup)

A jobbágyság helyzetének tömör áttekintését adja Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. In: Sopron és környéke műemlékei. Szerk. Csatkai Endre és Dercsényi Dezső. Bp., 1956,[2] 85 skk.

101 (Megjegyzés - Popup)

A településképre Fertőendréd cím alatt Sopron és környéke műemlékei 511.

102 (Megjegyzés - Popup)

Elmondta özv. Rádler Péterné (1903). – Fertőendréd gazdaságainak és lakosságának tagolódása az 1935. évi statisztika tükrében jóval erőteljesebb, mint ahogy a visszaemlékezésekből a századfordulóra rekonstruálható kép mutatja. E szerint a 381 gazdaságból (ez több mint százzal haladja meg az 1895. évi állapotot) 1 kh alatti = 99; 1–5 kh (átlaga 2,6 kh) = 176; 5–10 kh (átlaga 7,4 kh) = 45; 10–20 kh (átlaga 14,5 kh) = 49; 20–50 kh (átlag 23 kh) = 8. Ezen túl még 2 db 60 kh körüli, és egy 114 kh, ill. 604 kh birtok van a községben. MSK Új sorozat 105. kötet, 138–139.

103 (Megjegyzés - Popup)

Az 1865-ös kataszteri térképen is ezek a határnevek szerepelnek. GySmL. 2. sz. Smk 26.

104 (Megjegyzés - Popup)

A múlt századi határhasználatról Fertőendrédre vonatkozóan is ír Orosz István: Bodennutzungssysteme in West-Transdanubien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Műveltség és Hagyomány XIII–XIV (Studia ethnographica et folkloristica in honorem Béla Gunda). Debrecen, 1971, 277.

105 (Megjegyzés - Popup)

Fényes i. m. 279.

106 (Megjegyzés - Popup)

A századfordulóra a Vidacs-eke általános elterjedéséről Balassa Iván: Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1973, 424–425.

107 (Megjegyzés - Popup)

„Öreganyámtú hallottam, hogy fiatal korába ők még sarlóva1 arattak. De 1880-ban már biztosan kaszával arattak.” Pogácsa Károly (1892).

108 (Megjegyzés - Popup)

Nagycenken *takarulószekér*nek is nevezték a hosszúszekeret. Varjú Sándor: Rétöntözés Nagycenken. SSz. 1969, 305.

109 (Megjegyzés - Popup)

Egy korai leírás szerint „A’ Vármegyének felsőbb felében a’ gabonát csépelik, az alsóban, nevezet szerint a’ Rábaközben, nyomtatják.” A kézicséplés részletes leírását is adja Kiss József: Sopron Vármegye

Esmértetése. Tudományos Gyűjtemény 1833, I, 14.

110 (Megjegyzés - Popup)

Mezőgazdasági Statisztika I. Bp., 1897. 187.

111 (Megjegyzés - Popup)

Hasonlóra utal Kiss i. h. 16.

112 (Megjegyzés - Popup)

A lótartás Sarródon volt a legnagyobb mértékű. Vö. Élő Dezső: Sarród monográfiája. Bp., 1937. 123.

113 (Megjegyzés - Popup)

Varjú i. h. 297.

114 (Megjegyzés - Popup)

Kiss i. h. 16–17.

115 (Megjegyzés - Popup)

1895-ben Fertőendréd 56 kh réttel és 656 kh legelővel rendelkezett. Mezőgazdasági Statisztika I. Bp., 1897, 187. – 1909-ben már csaknem felére estek ezek a számok a szántóföld kiterjesztése és erdőtelepítés miatt: a rét 26 kh, a legelő 372 kh. Vö. Sopron vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tisztajövedelme... Bp., 1914, 49.

116 (Megjegyzés - Popup)

Elmondta Szalai József (1901).

117 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 22. jegyzetben közölt forrásokat. Az 1935. évi statisztika 25 kh szőlőterületet mutat ki. MSK Új sorozat 105. kötet 139.

118 (Megjegyzés - Popup)

Leitner József nevezetesebb soproni tárgyú cikkei: Sopron földrajzi vázlata. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 6–17; Bredeczky Sámuel (1772–1812). SSz. 1938, 66–73; Az énekes hattyú (Cygnus musicus Bechst) előfordulása a Fertőn. SSz. 1940, 68–73; Deccard Kristóf János. SSz. 1941, 136–138; Heimler Károly és a Soproni Városszépítő Egyesület. SSz. 1955, 13–16; Soproni Városszépítő Egyesület. Vándortűz, 1947. IX. 2.